

2015

Krig – en yrkesmessig selvrealisering

En kvalitativ studie av norske kampflygere i
Libya

Masteroppgave i organisasjon og ledelse. Spesialisering i relasjonsledelse.
RAD6901
Trondheim, januar 2015

Forord

Denne studien er skrevet som avsluttende oppgave på masterprogrammet i organisasjon og ledelse ved NTNU. Selve studiet og arbeidet med denne oppgaven har vært en positiv opplevelse. Jeg har fått bruke tid til å fordype meg i temaer av yrkesmessig og personlig interesse, som forhåpentligvis bidrar til at jeg utøver min rolle som leder og medarbeider mer bevisst og bedre i fremtiden.

Jeg vil først rette en takk til Luftkrigsskolen som har støttet meg med tid og finansiering av studiet. Blant mine kolleger på Luftkrigsskolen vil jeg rette en spesiell takk til Christian Moldjord som tok initiativ til prosjektet, bidro i gjennomføringen av alle forskningsintervjuene, og som har vært en trofast diskusjonspartner på oppgavens tema. Takk til min veileder Frode Moen ved Olympiatoppen for konstruktive tilbakemeldinger, men mest for at du lytter til meg med interesse og gir meg troen på egen kompetanse.

Den største honnøren går til mine kampflykolleger i Luftforsvaret. Jeg er veldig takknemlig for at dere har bidratt med deres personlige erfaringer på en ærlig, usminket og oppriktig måte. Jeg håper resultatet av denne studien gir kunnskap tilbake til miljøet som bidrar til videreutvikling av forberedelsesprosessene til fremtidige kampflyoppdrag.

Fly Safe!

Trondheim, 29. januar 2015

Pål Kristian Fredriksen

Sammendrag

Hensikten med denne studien er å skape en større forståelse for hvordan militære kampflygere i Luftforsvaret opplever forberedelsesfasen til krig. I studien ble det gjennomført semi-strukturerte kvalitative forskningsintervjuer med 23 norske kampflygere som deltok Libya-operasjonen våren og sommeren 2011. Intervjuene ble gjennomført i etterkant av operasjon og avdekket at forberedelsesfasen kjennetegnes som en *utfordring* i lys av Lazarus & Folkman (1984) sitt relasjonelle perspektiv på stress. Den primære vurderingen av situasjonen var en følelse av *begjær* som ble knyttet til situasjonens mulighet for *selvrealisering, sosial tilhørighet i en eksklusiv gruppe, erfaringen for erfaringens skyld og å bidra i en betydningsfull sak*. Parallelt i situasjonen var det flere faktorer som kom til uttrykk gjennom følelsesmessige *spenninger*. Disse faktorene knyttet seg hovedsakelig til *frykten for å gå glipp av krigen, usikkerhet i forhold til oppdraget, usikkerhet i forhold til egen avdelingshåndtering av situasjonen, og usikkerhet i forhold til seg selv*. Belastningene i situasjonen ble mestret gjennom problemfokuserede og emosjonsrettede strategier hovedsakelig knyttet til *planmessig forberedelser, defusing med kolleger og forsøk på å påvirke beslutningsprosesser*. Oppgaven diskuterer resultatene i lys av stressteori og motivasjonsteori, og antyder at eksisterende teori er mangelfull når det gjelder kampflygere som yrkesgruppe. Studien gir 4 praktiske implikasjoner for kampflymiljøet knyttet til seleksjonsprosesser, defusing, etiske problemstillinger og uhensiktsmessige forhold i den planmessige forberedelsen.

Innhold

Forord	2
Sammendrag	3
Figurliste	6
Innledning.....	7
Avgrensninger og begrepsbruk	9
Problemstillingens tidsfase.....	9
Libya-operasjonen	9
Respondenter	9
Kampflyger	9
Skvadron.....	9
Stress	9
Årsak til en stressreaksjon.....	10
Stressrespons	10
Aktivering	10
Teori.....	11
Valg av teori og kildekritikk	11
Hva er stress?	12
Stress som en ytre hendelse (stressor)	13
Stressorer i militære operasjoner	13
Stress som en tilstand i organismen (reaksjon)	14
Stress som relasjon.....	15
Den kognitive vurderingsprosessen	16
Primær vurdering	17
Sekundær vurdering.....	18
Revurdering.....	19
Mestringsbegrepet	19
Kognitiv mestring.....	20
Krigens fenomenologi.....	22
Krigsmentalitet - et evolusjonsperspektiv på hva som muliggjør krig	22
Motivasjon for krig	23
Autotelisk vold – vold som en attraktiv opplevelse	24
Opplevelsen av å ta liv.....	25
Krig gjennom kampflygerens øyne.....	26

Metode.....	28
Bakgrunn for oppgaven.....	28
Epistemologisk ståsted.....	29
Valg av metode.....	29
Fenomenologisk forskningsmetode.....	30
Datainnsamlingsmetode – det kvalitative forskningsintervjuet.....	30
Forskerens ståsted.....	31
Respondenter.....	33
De syv fasene i en intervjuundersøkelse.....	34
Tematisering.....	34
Intervjuing.....	35
Transkribering.....	37
Analyseprosessen.....	37
Reliabilitet og validitet.....	40
Etiske forhold.....	41
Resultat.....	43
Emosjonell vurdering av situasjonen – Begjær.....	43
Begjæret øker når bombene faller.....	44
Kognitiv vurdering av situasjonen – hva betyr begjæret?.....	45
Yrkesmessig selvrealisering – Do I have the right stuff?.....	46
Sosial tilhørighet i en eksklusiv gruppe – frykten for B-laget.....	47
Erfaringen for erfaringens skyld.....	49
Bidra i en betydningsfull sak.....	50
Emosjonell og kognitiv vurdering av situasjonen – spenninger.....	52
Frykten for at krigen glipper.....	53
Usikkerhet i forhold til oppdraget.....	54
Usikkerhet i forhold til egen avdelings håndtering av situasjonen.....	55
Usikkerhet i forhold til seg selv.....	57
Mestring.....	58
Planmessige forberedelser.....	58
Defusing med kolleger.....	60
Påvirke beslutningsprosesser.....	61
Resultat oppsummert.....	62
Diskusjon.....	64

Er det å skulle reise i krigen forbundet med stress?	64
Den umiddelbare vurderingen – krig en utfordring med vekstmuligheter	64
Hvorfor oppleves ikke situasjonen mer truende?	67
Revurdering av situasjonen: Andres krigsdeltakelse – mitt stress.....	70
Mestring – hvordan forholde seg til belastningen	72
Studiens teoretiske implikasjon	74
Studiens praktiske implikasjoner.....	74
Studiens potensial for videre forskning.....	76
Litteratur.....	77
Websider	80
Vedlegg 1 – Mandat	81
Vedlegg 2 – Intervjuguide.....	85
Vedlegg 3 – Samtykkeerklæring	86

Figurliste

Figur 1: Resultat-tabell

Figur 2: Kampflygernes umiddelbare vurdering av situasjonen

Figur 3: Revurdering av situasjonen for kampflygere som ikke er med i første rotasjon

Innledning

FNs sikkerhetsråd vedtok 17. mars 2011 resolusjon 1973, som åpnet for bruk av militær makt mot den libyske regjering styrt av muammar al-Gaddafi for forbrytelser mot menneskeheten med sine angrep mot sivile (no.wikipedia.org). Alle rede 18. mars var det klart at den norske regjering ville stille med et militært bidrag i konflikten. 21. mars deployerte 6 norske F-16 kampfly til Kreta for å delta i flyforbudsoperasjonen i Libya. Den 24. mars var styrken underlagt amerikansk kommando i det som ble kalt operasjon Odyssey Dawn (no.wikipedia.org), noe som innebar daglig oppdrag med bombing av militære mål i Libya. Da den norske deltagelsen ble avsluttet 1. august 2011, hadde norske kampfly sluppet 569 bomber mot libyske militære mål (forsvaret.no). Dette er uten sammenligning det mest offensive kampbidraget i norsk etterkrigshistorie.

I militær sammenheng er bruk av kampfly i krig en relativ ny form for maktbruk. Det norske Luftforsvaret ble opprettet under den andre verdenskrig, hvor norske flygere gjorde en betydelig innsats i kampen mot Hitler fra sine baser i Storbritannia og senere på kontinentet. Etter andre verdens krig skulle det gå mer enn 50 år før norske kampfly igjen deltok i skarpe krigsoppdrag, da i Kosovo-konflikten. Siden Kosovo-krigen i 1998/99, har kampflyvåpenet deltatt i Afghanistan (2002 & 2005) og senest i Libya (2011). Tendensen viser en større politisk villighet til å benytte norske kampfly som verktøy i norske utenriks- og sikkerhetspolitikk, og at disse oppdragene i større grad er preget av offensive kamphandlinger.

Yrket som kampflyger består i all hovedsak av å forberede seg til krig og konflikt gjennom daglig trening og øving. Et hovedprinsipp i denne forberedelsen er: Train as you fight. Dette prinsippet betyr at all øvingsaktivitet må være så nært opp til det du skal gjøre i krig. Det finnes dog noen elementer av jobben som grundige trening likevel ikke kan tilrettelegge for. Krigen tilfører dimensjonen av å ødelegge mål på bakken, ta liv eller miste liv. Disse temaene som vanskelig lar seg trene, utgjør en helt fundamental undring for enhver profesjonell kriger i forhold til sin yrkesidentitet: Vil jeg mestre krigens krav? Det nærmeste man kan komme forberedelse på disse spørsmålene er gjennom erfaringsdeling fra andre som har opplevd krigen. I forbindelse med Libya-konflikten eksisterte det svært lite erfaring i Luftforsvarets organisasjon om hvordan offensiv krigføring psykologisk påvirker kampflygernes prestasjoner over tid. Innen forskningslitteraturen er disse temaene betydelig studert siden 2. verdenskrig, men i all hovedsak er studiene basert på soldaten i felt. Av spesifikke studier rettet mot kampflygere finnes det svært lite, både nasjonalt og internasjonalt. I Luftforsvarets

egen organisasjon finnes det noen få studier av kampflygere i moderne krigføring. Brettingen (2005) dokumenterte de psykologiske effektene av å ta liv for norske kampflygere i Afghanistan. Studien baserer seg på kun 3 respondenter som droppet bomber, og indikerte et variert bilde av hvordan slike erfaringer oppleves. I forlengelsen av denne studien gjorde Karlsvik (2009) en undersøkelse av hvordan de samme unike erfaringene ble utnyttet innenfor kampflymiljøet. Karlsvik dokumenterte at erfaringene forble individuell kunnskap i mangel på rutiner og prioritering av denne type kunnskapsdeling i kampflymiljøet.

Forskningslitteraturen, og særlig den norske, har et stort hull når det gjelder kunnskap om de psykologiske mekanismene som virker når kampflygere kriger. Denne studien har til hensikt å fylle dette kunnskapshullet gjennom å studere hvordan norske kampflygere opplevde deltakelsen i Libya-konflikten. Studiens intensjon er å bringe forskningsbasert kunnskap tilbake til miljøene for å videreutvikle de mentale forberedelsesprosessene for piloter som skal utføre fremtidige kampflyoperasjoner på vegne av den norske stat.

Studien er en del av et større forskningsprosjekt ved Luftkrigsskolen. Problemstillingen i denne studien har fokusert på kampflygernes opplevelse i forkant av krigsoppdragene. Dette vil si tidsperioden fra oppdraget blir kjent og frem til første flytokt skal gjennomføres.

Kampflygernes opplevelser under selve kamphandlingene og i etterkant av operasjonen skal senere analyseres for publisering i løpet av 2015/16. Problemstillingen i denne oppgaven er derfor formulert som:

I forberedelsesfasen til krig:

Hvordan opplevde norske kampflygere å skulle delta i Libya-konflikten?

Hvordan mestret de denne situasjonen over tid?

Avgrensninger og begrepsbruk

Problemstillingens tidsfase

Forskningsspørsmålet omhandler hvordan kampflygerne forholder seg til deltakelse i Libya-krigen før de har begynt å fly oppdrag. Tidsmessig omfatter dette perioden fra avdelingen får ordre om å forberede deployering til Kreta for deltakelse i operasjonen, til de har begynt å fly oppdrag i Libya. Siden Norge bidro med 6 F-16 kampfly ble operasjonen organisert med et rotasjonssystem for flygerne, hvor en mindre gruppe flygere reiste først for senere å bli byttet ut med en annen gruppe flygere. Dette betyr at tidsperioden som forskningsspørsmålet omfatter er av ulik varighet for kampflygerne.

Libya-operasjonen

Libya-operasjonen benyttes i denne studien som begrep om luftkampanjen som ble iverksatt i kraft av FN-resolusjon 1973. Operasjonsnavnet på luftkampanjen var henholdsvis Odyssey Dawn og Unified Protector.

Respondenter

Forskningsobjektene i kvalitative studier omtales med forskjellige termer. I denne studien har jeg valgt begrepet *respondenter* for kampflygerne som deltok i de kvalitative forskningsintervjuene som er grunnlaget for studiens empiriske data.

Kampflyger

Kampflyger benyttes som betegnelse på pilotene som fløy de norske F-16 kampflyene i Libya-operasjonen.

Skvadron

Skvadron er den offisielle organisatoriske betegnelsen på en kampflyavdeling i Luftforsvaret. Luftforsvaret har 3 kampflyavdelinger benevnt 331-, 332- og 338 skvadronen. I forbindelse med Libya-konflikten ble det opprettet en egen avdeling som ble oppsatt med kampflygere fra alle skvadronene organisert i et rotasjonssystem. Hver pilot roterte hjem etter ca 6 uker i operasjonen. Enkelte kampflygere deltok i to 6-ukers perioder.

Stress

Fenomenet *stress* er omtalt med tvetydighet innen begrepsbruken. Problemet starter alle rede med ordet "stress", som i dagligtale brukes om både en situasjon ("Eksamen er stressende") og en reaksjon ("Jeg er så stresset om dagen!"). Ulike forskningstradisjoner har benyttet

forskjellige begreper om samme fenomen, men det forekommer også samme begrepsbruk om ulikt fenomen. Dette gjør det vanskelig å være konsekvent med begrepsbruken gjennom en lang tekst, både fordi meningsinnholdet må klargjøres for personer med ulik forkunnskap, og fordi lesningen skal være en språklig god opplevelse. I teksten er det forsøkt å tilfredsstille begge kravene, og følgende retningslinjer har blitt benyttet.

Årsak til en stressreaksjon

Stressor, stimuli, og belastning er ord som i denne teksten referer seg til årsaken til stressreaksjonen. Begrepene knytter seg i stor grad til en ytre situasjon/forhold, men kan også referer til en indre tilstand i individet når dette anses som opphavet til stressreaksjonen.

Stressrespons

Stressreaksjon, respons og stress, er ord som benyttes om den subjektive opplevelsen av en stressor.

Aktivering

Aktivering benyttes om den fysiologiske responsen i kroppen, igangsatt av det parasympatiske nervesystemet, i forbindelse med en stressor.

Teori

Valg av teori og kildekritikk

Den valgte teoretiske rammen for denne oppgaven er stress-teori. Stress er et begrep som benyttes blant annet innenfor psykolog, sosiologi og medisinvitenskapen for studier av mennesker og dyr under *belastning*. Implisitt i denne oppgaven er det derfor en hypotese om at det å skulle tjenestegjøre i krig for en kampflyger kan være en stressopplevelse. Formålet med denne studien er å undersøke *hvordan* denne situasjonen oppleves av den enkelte kampflyger, og *om* situasjonen oppleves som stress. Teorikapittelet er strukturert i en generell og en spesifikk teoridel. I den generelle delen er det lagt vekt på å redegjøre for begreper og teorier om stress. I den spesifikke teoridelen presenteres teori som knytter seg til hvordan kampflygere opplever det å skulle delta i krig. Det er vektlagt å søke mot studier som er gjort innenfor den militære konteksten siden dette er konteksten for denne studien.

Da Selye (1936) publiserte en artikkel i Nature på fenomenet stress, eksploderte mengden av vitenskapelige, og etter hvert populærvitenskapelig publiseringen om fenomenet stress (Szabo et al, 2012). Litteratur til denne oppgaven har derfor vært lett tilgjengelig, men utfordrende å navigere i siden stressbegrepet benyttes bredt og med variert meningsinnhold. Denne utfordringen har gjentatte ganger vært uttrykt innenfor vitenskapelige kretser. Da Selye (1936) publiserte sitt pioner-arbeid, ble ikke betegnelsen ”stress” benyttet siden begrepet den gang ble ansett å være for allment og lite spesifikk (Ursin & Eriksen, 2004). Richard Lazarus (1984) har senere foreslått at fenomenet stress bør benyttes som en sekkebetegnelse, og ikke en variabel i et årsak-virkningsforhold, for alle studier av tilpasningsatferd blant mennesker og dyr. Aldwin (2000) poengterer derimot at på tross av en allmenn variert bruk av begrepet stress, så er alle vitenskapelige studier av stress veldig presise i sin definisjon av fenomenet. Nettopp at flere vitenskapelige kretser studerer stress fra forskjellige perspektiver er en styrke i forhold til å forstå menneskelig tilpasningsatferd. I denne studien har jeg inntatt samme posisjon som Aldwin (2000) og søkt å være presis i forhold til definisjon og begrepsbruk gjeldene for denne studien.

Når det gjelder vitenskapelige studier om de mentale sidene ved å være kampflyger i krig, er omfanget svært begrenset. Frem til 2. verdenskrig var de psykologiske faktorene i krig lite studert til tross for at betydningen av soldatenes moral og motivasjon for utfallet på slagmarken kan dateres tilbake til Xenophon (401BC) og Sun Tsu (Glad, 1990, Rodrigues-Goulart, 2006). Under den 2. verdenskrig ble systematiske studier av menneskelige faktorer i

krig gjennomført, først og fremst med fokus på soldaten på bakken. Det meste av litteraturen innen temaet knytter seg til disse studiene og studier gjort under Korea-krigen, Vietnam-krigen og Israelsk krigføring i Midtøsten (Glad, 1990). Søk i Google Scholar og artikkeldatabasene til Ebsco gir ingen treff i søk som inkluderer kampflygere og psykologiske aspekt ved krigføring som er relevant for denne studien (eks på søkeord: Fighter pilot, motivation, combat motivation, combat stress, stress, combat, combat experience, war, learning). Fraværet av empiriske studier av denne yrkesgruppen kombinert med de sosio-kulturelle og teknologiske endringen som har skjedd de siste 30-70 årene, indikerer at det er et behov for å revitalisere psykologiske studier av soldater i krig, og ikke minst innen for kampflymiljøet. Den spesifikke teoridelen i denne studien har derfor måtte støtte seg på de få studiene som er gjort innenfor kampflymiljøet, samt studier som er gjort innenfor andre bransjer i den militære konteksten. Dette er ikke vurdert som en stor svakhet i denne studien, siden dennes studien har valgt en induktiv vitenskapelig metode for å studere kampflygere i krig med ”nye” øyne.

Hva er stress?

Stress som begrep kan dateres tilbake til 1300-tallet hvor det i dagligtale ble benyttet synonymt med slit, vanskeligheter og ubehag (Lazarus & Folkman, 1984, Ursin & Eriksen, 2004). I vitenskapelige termer ble det først benyttet innenfor fysikken, hvor det refererte til indre belastning i et legeme påført av en ytre kraft. På 1900-tallet ble begrepet brakt inn i medisinsk vitenskap, men ble benyttet på en tilfeldig måte omkring kroppens homeostatiske prosesser (Ekman & Arnetz, 2002). Hans Selye er den som vanligvis får æren for det vitenskapelige begrepet stress. Han jobbet med eksperimentell medisin og oppdaget den biologiske stressresponsen (Szabo et al, 2012). På 1930-40-tallet gjorde han en rekke dyrestudier hvor han injekserte rotter med en rekke ekstrakter og registrerte deres reaksjonsmønstre. Uavhengig av hvilken belastning rottene ble påført, observerte Selye et generelt fasiske reaksjonsmønster som ble beskrevet i en generell tilpasningsteori, General Adaptation Syndrom (Selye, 1936). Senere innførte han begrepet *stress* definert som en *ikke-spesifikk reaksjon på belastning* (Nielsen & Raaheim, 1997, Szabo et al, 2012). Denne definisjonen henviser til den nevroendokrine responsen på belastning. Med Selye startet en enorm forskningsbølge i forskjellige vitenskapsmiljøer på temaet stress (Szabor, 2012). Dette har ført til en stor bredde i forskningen som har beveget seg langt utover Selyes biologiske perspektiv på stress. Definisjoner og begreper er flertydige og varierte, men denne studien har valgt å benytte Aldwin (2000) sin definisjon på stress:

Stress refers to that quality of experience, produced through a person-environment transaction, that, through either overarousal or underarousal, result in psychological or physiological distress. (Aldwin, 2000, s 22)

Denne definisjon inkluderer tre perspektiver som har vært hovedretninger innen vitenskaplige studier av stress (Aldwin, 2000, Lazarus & Folkman, 1984, Ursin & Eriksen, 2004): *stress som en ytre hendelse (stressor), stress som en tilstand i organismen (reaksjon), og stress som en transaksjon mellom person og situasjon (relasjon).*

Jeg vil videre i teksten redegjøre for disse perspektivene på stress med hovedvekt på stress som transaksjon mellom person og situasjon, siden dette perspektivet hovedsakelig ligger til grunn for studiens empiriske undersøkelse.

Stress som en ytre hendelse (stressor)

Historisk sett har stress blitt ansett som en *ytre* hendelse som skaper ubehag i mennesket. Forskning innen for denne retning har vært rettet mot *hvilke* ytre hendelser som forårsaker en stressreaksjon i organismen. Dette er et reduksjonistisk perspektiv på stress, hvor man studerer karakteren ved den utløsende faktoren i en stimuli-respons-kjede. De tidligste studiene var hovedsaklig rettet mot traumatiske hendelser og krig (Aldwin, 2000, Moran, 1966), men senere har forskningen omfavnet et bredt spekter av stressorer som blant annet generelle livshendelser, hverdagsstresset, rollekonflikter og arbeidsmiljø (Aldwin, 2000, Flin, 1996, Geen, 1995). Generelt sett kan stressorene kategoriseres som fysiske eller sosiokulturelle (Aldwin, 2000), hvor de fysiske er knyttet til ulykker, krig, naturkatastrofer og arbeidsforhold, mens de sosiokulturelle relaterer seg til relasjonelle aspekt av livet som sosiale ressurser, rollekonflikter og status. I tillegg har man vært opptatt av hvilken effekt stressorens *styrke, varighet og plutslighet* har på individet. Eksempler på dette er Weiseth et al (1993) som knytter psykologiske traumer til 3 ytre forhold: *Langvarig serie av stressbelastninger (akkumulert), langvarig, konstant stressbelastning, og akutt kortvarig stressbelastning.* Stressor-forskning har resultert i flere selvrapporteringsverktøy som kartlegger akkumulert stress hos personer og anslår faresonen for å utvikle psykologisk stress og stressrelaterte sykdommer (Geen, 1995). Holmes & Masuda (1974) sin Social Readjustment Rating Scale er et eksempel på et slikt verktøy.

Stressorer i militære operasjoner

Innen for militærpsykologien har det tradisjonelt vært fokusert på de ekstreme stressorene på slagmarken som over tid har gjort soldater kampudyktige. Mye av denne forskning stammer fra 2.verdenskrig, Korea- og Vietnamkrigen (Macnair, 2002). I moderne tid har både krigens

karakter endret seg og offiserens rolle endret seg. Vestens teknologiske overlegenhet har ført til lave tapstall blant egne styrker, og en større grad av avstanden til selve kamphandlingene på grunn av høyteknologiske presisjonsvåpen. Soldat- og offisersrollen er i større grad profesjonalisert, og inkluderer et bredere spekter av operasjonstyper utover direkte krigføring, som fredsbevarende, fredsopprettende og humanitære operasjoner (Lunde, 2007, Moldjord & Norvik, 2007). I det moderne krigsperspektivet har forskning identifisert *isolasjon, uklarhet, maktesløshet, kjedsomhet, trussel/fare og arbeidsmengde* som seks dimensjoner av stressorer (Moldjord & Norvik, 2007). Studier gjort i vårt eget Luftforsvar bekrefter de amerikanske funnene. En studie gjort blant personell som deltok i det norske helikopterdetasjementet NORAIR i Bosnia 1993-96, identifiserer fire dimensjoner av stressorer; *trussel, risiko, isolasjon og utrygghet* (Fossum & Moldjord, 1999). Blant jagerflygere som hadde vært involvert i alvorlige luftfartshendelser identifiserte man *trussel mot eget liv, frykten for å feile og manglende ivaretagelse* i etterkant av hendelsene som stressorer (Fredriksen, 2006). Brettingen (2005) dokumenterer at kampflygere som tar liv ved presisjonsbombing fra F-16, på tross av stor fysisk avstand til slagmarken, opplever dette som en stressor

Studier av stressorer kritiseres blant annet for at den i liten grad lar seg generalisere og dermed predikere hvordan enkeltindivider vil reagere i møte med stressoren (Lazarus & Folkman, 1984). Det finnes stressorer som vil oppfattes som negative i de fleste situasjoner, men de aller fleste reaksjoner på stressorer vil avhenge av individets vurdering, tidligere erfaring og læring, og situasjonelle faktorer (Ursin & Eriksen, 2004).

Stress som en tilstand i organismen (reaksjon)

Stress har en aktiverende effekt på kroppen som iverksetter både fysiologiske og emosjonelle reaksjoner (Aldwin, 2000). Denne aktiveringsprosessen er en del av kroppens forsvarssystem som skal gjøre oss i stand til å overleve farefulle situasjoner. Evolusjonsmessig har organismer hatt et behov for å reagere hurtig på trusler for å overleve gjennom å flykte fra trusselen, nedkjempe den eller gjøre seg usynlig. Dette har ført til utviklingen av et automatisert handlingsmønster som ikke krever kognitive eller atferdsmessige forberedelsesprosesser som sinker reaksjonen. Fysiologen Walter Cannon beskrev dette i 1915 som en *fight or flight-reaksjon* (Aldwin, 2000). *Fight or flight* betegnes også som *fight, flight or freeze*, og *fight, flight, posture, submit* (Grossman, 2004).

Kroppens respons på stress involverer nervesystemet og det endokrine system (Sapolsky, 2004, Ursin & Zahl-Begum, 1993). I stressreaksjon er det kroppens autonome (vicerele / vegetative) nervesystem som regulerer responsen. Det autonome nervesystemet styrer så godt som alle indre prosesser i kroppen, og er i motsetning til det somatiske nervesystemet, et system individet ikke har viljemessig kontroll over. Det autonome nervesystemet består av en sympatisk og en parasympatisk del som reguleres av blant annet hypothalamus, medulla oblongata og det limbiske system i hjernen (Ursin & Zahl-Begum, 1993). En stimulering av det sympatiske nervesystemet fører til en reaksjon som gjør organismen i bedre stand til ytelse. Hjerter øker sin frekvens og slagkraft, og sender blod ut i muskulaturen. Luftrørene utvides og øker tilgangen på oksygen. I leveren spaltes glykogen og fettceller, som øker tilgangen på energi. Pupillene utvides for å skjerpe synssansen, og blodårene innsnevres slik at blødninger blir minimale ved skade. Mage, tarm og reproduksjonssystemet reduserer sin aktivitet, siden disse prosessene ikke er viktige i en akutt faresituasjon. Det parasympatiske systemet virker motsatt, og fører til en reduksjon i ytre aktivitet, reparasjon og oppbygging av reserver (Sapolsky, 2004).

I tillegg til den nevrologiske aktiveringen ved stress, som er hurtig og rettet mot spesifikke organer gjennom nervekoblinger, kommuniserer celler i kroppen med hverandre gjennom det endokrine (hormonelle) systemet. Et hormon er et stoff som produseres, lagres og frigjøres fra ett sted i kroppen, og virker et annet sted i organismen (Ursin & Zahl-Begum, 1993).

Hormonene spres over hele kroppen, som oftest med blodet. I stressresponsen er det særlig hormonene adrenalin, nor-adrenalin og glukokortikoider som skilles ut (Sapolsky, 2004).

Koblingen mellom psykologisk stress og helse har vært diskutert innen medisinsk forskning siden tidlig på 1900-tallet (Ekman & Arnetz, 2002). Studiene av kroppens respons på stress har gjennom de siste 100 år klart dokumentert sammenhengen mellom psykologisk stress og helse, hvor nevroendokrin aktivering over tid synes å ha en særlig negativ effekt på immunforsvaret (Sapolsky, 2004, Aldwin, 2000).

Stress som relasjon

I denne oppgaven vektlegges det teoretiske perspektivet som ser på stress som en transaksjon mellom person og omgivelsene. Lazarus, R (1984) lanserer dette perspektivet i en tid da positivistisk tenkning var dominerende innenfor psykologien, særlig i USA (Nielsen & Raaheim, 1997). Psykologi skulle være en objektiv studie av atferd. Det naturvitenskaplige forskningsidealet, positivismen, stod sterkt, og uobserverbare fenomener som mentalistiske

begreper skulle bortvises. Dette gjenkjennes i datidens perspektiv på stress som et stimuli-respons-fenomen, hvor målinger av fysiologiske endringer i dyr og menneskers møte med belastning var empirigrunnet for dannelsen av teori. På 1960- og 70-tallet finner det sted en nyorientering innen psykologien som omtales som den kognitive revolusjonen, hvor menneskets tenkning blir fokusområdet innen psykologien (Nielsen & Raaheim, 1997; Lazarus & Folkman, 1984). Dette fører til en økt grad av forskning på menneskelig oppmerksomhet, hukommelse, persepsjon, begrepsdannelse, problemløsning og beslutninger. Lazarus sitt relasjonelle perspektiv på stress følger også i forlengelsen av hvordan datidens medisinske perspektiv tar en tilsvarende dreining, der sykdom ikke utelukkende kan forklares ut i fra eksterne organismer, men også individets motstandsdyktighet mot denne type organisme må forstås for å forklare utbrudd av en sykdom. Individuelle forhold får dermed en helt sentral plassering i forståelsen av stressfenomenet.

Lazarus & Folkman definerer psykologisk stress som:

”.. a relationship between the person and the environment that is appraised by the person as taxing or exceeding his or her resources and endangering his or hers well-being.” (Lazarus & Folkman, 1984, s 19).

Det sentrale i denne definisjonen er individets *kognitive vurdering (appraisal)* av situasjonen, som er avgjørende for om, eller i hvilken grad individet oppfatter situasjonen som stressende. Det finnes veldig mange situasjoner som utløser en stressreaksjon hos alle mennesker, men det er åpenbart at det finnes store individuelle og gruppemessige forskjeller i reaksjonsmønstre knyttet til samme situasjon. For å forstå disse variasjonene i reaksjoner under sammenlignbare situasjoner, er vi nødt til å forstå den subjektive meningsdannelsesprosessen og hvilke kognitive prosesser som medierer i dem. Dette er selve fokuset for denne oppgaven. I søken etter en bedre forståelse av hvordan kampflygere opplever krigen, har undersøkelsene vært rettet mot hvordan den enkelte kampflyger selv vurderer det som tradisjonelt oppfattes som belastende situasjoner tilknyttet krigsoperasjoner. Således er det vurdert at det stressteoretiske rammeverket, med fokus på stress som et relasjonelt fenomen, er godt egnet for å tilnærme seg problemstillingen i dennes studien.

Den kognitive vurderingsprosessen

”Det som grev folk, er ikke hendingane sjølve, men tankane deig jer seg um dei.”

Sitatet fra Epiktets håndbok i livsmoral representerer en lang vestlig tradisjon hvor menneskets egen tolkning, eller konstruksjon av virkeligheten i større grad er årsaken til våre

bekymringer og plager enn virkeligheten i seg selv. "Difor, når noko går på tvert, og vi mister jamvekta og sut tek oss, lat oss ikkje lasta andre, men oss sjølve, det vil segja dei galne meiningane våre.". Epiktet går langt i sin livsmoral når det gjelder hvordan mennesket skal distansere seg og bruke sin kognitive kapasitet til å stagge følelsesmessige og vanskelig forhold i livet. Likevel treffer han noe av essensen i hva som forklarer individuelle og gruppemessige variasjoner i stressreaksjoner på sammenlignbare ytre forhold. Lazarus & Folkman (1984) definerer den kognitive vurderingsprosessen som det helt unike og kontinuerlige endrende relasjonsforholdet mellom en person, men bestemte karaktertrekk, og en situasjon. Hensikten med vurderingsprosessen er å skape en meningsfull tolkning (konstruksjon) av situasjonen og hvilken betydning den har for individet, hvor den evaluerende prosessen har direkte påvirkning på hvordan individet reagerer atferds- og følelsesmessig (Lazarus & Folkman, 1984). Den kognitive vurderingsprosessen inndeles videre i to grunnleggende evaluerende forhold; *primær- og sekundær vurdering*. Det er verdt å merke seg at Lazarus og Folkman selv er tydelig på at benevnelsene primær og sekundær kan være misvisende i form av viktighet eller rekkefølgen på vurderingsprosessen. Det har ført til at enkelte forfatter har valgt å gi nye benevnelser til vurderingsprosessen. Shalit (1988) omtaler blant annet vurderingsprosessen som struktur-, motivasjon- og mestringsvurdering. Den kognitive vurderingsprosessen mistolkes ofte for å være en bevisst og rasjonell prosess i individet. Lazarus og Folkman (1984) argumenterer for at dette ikke trenger å være tilfellet, og at vurderingsprosessen kan foregå uten at individet er bevisst hva som er på spill i situasjonen eller hvilke indre prosesser som bidrar til følelsen av belastning. Dette støttes av nyere nevroforskning som viser at følelsessenteret i hjernen, amygdala, viser stor aktivitet og iverksetter parasympatisk aktivering før individet selv bevisst har oppfattet at det eksisterer en mulig trussel i omgivelsene (Ledoux, 1996, Kahneman, 2013).

Primær vurdering

I primærvurderingen evaluerer individet om hvorvidt en situasjon er *truende, nøytral eller fordelaktig*, nå eller i fremtiden, og på hvilken måte (Lazarus & Folkman, 1984, Eid & Johnsen, 2006). For individet handler dette om å forstå situasjonen og identifisere hvilken verdi eller trussel den kan tenkes å utgjøre sett i lys av hvor viktig situasjonen er for individet. Lazarus & Folkman (1984) skiller på tre utfall av den primære vurderingsprosessen: (1) irrelevant, (2) fordelaktig, og (3) belastende (stressende). En situasjon som ikke vurderes av betydning for en persons fysiske og/eller psykiske velvære, vil kategoriseres som irrelevant. Hverdagen vår består av mange situasjoner som vi vurderer som irrelevante, ofte fordi vi har

erfart tilsvarende situasjoner og gjenkjenner dens betydning for oss. I et stressperspektiv kan disse situasjonene synes å være av liten interesse, men sett i lys av individuelle variasjoner i reaksjoner på like situasjoner, er det viktig å forstå hvilke kognitive prosesser som ligger til grunn for å kategorisere en situasjon som irrelevant. Irrelevant tilsvarer det å være i likevekt, og således det enhver stressreaksjon søker å gjenopprette i individet.

Primærvurderinger som anses som fordelaktige er person-situasjon møter som evalueres til å opprettholde eller øke individets velvære nå eller i nær fremtid. Disse primærvurderingene er ledsaget av positive følelser som glede, oppspilthet og kjærlighet. Belastende (stressende) primærvurderinger inkluderer vurderinger som anses som en (1) *trussel*, (2) *et tap/skade eller* (3) *en utfordring*. Skillene på disse er følgende: En trusselvurdering er en situasjon hvor tap eller skade er antas, men ennå ikke har oppstått. Krig og konflikt inneholder naturlig nok mange situasjoner som oppfattes som truende for individet. Trusselvurderingen kan i mange situasjoner opprettholdes også i etterkant av at faktisk tap/skade har funnet sted, som skaper usikkerhet omkring individets fremtid. En tap/skade-vurdering forholder seg til faktiske, reelle skader eller tap som har vært påført individet. Det være seg fysiske skader eller skader på egen selvoppfattelse eller sosiale selvfølelse. Den tredje typen primærvurdering, utfordring, har mye til felles med en trusselvurdering, men hovedskillet ligger i at individet fokuserer primært på muligheten for nytte, utvikling og vekst i situasjonen. Derav følger at den emosjonelle reaksjonen knyttes til mer positivt ladde følelser som iver, oppspilthet og entusiasme. Som tidligere nevnt, så er det ikke vanntette skiller mellom de forskjellige primærvurderingene. En situasjon, som for eksempel å hoppe fra et 10 meters stupetårn, kan oppleves som både truende og utfordrende. Det ligger både et potensial for personlig vekst og utvikling gjennom å utvikle sitt prestasjonsnivå, samtidig med at det er en reell trussel om skade i situasjonen. Trussel og utfordringer må derfor ikke ses på som utelukkende variabler av hverandre, men som separate, men relaterte vurderinger av en situasjon.

Sekundær vurdering

Når et individ opplever å være i en belastende situasjon vil det fortløpende evaluere hvilke ressurser det har tilgjengelig for å mestre situasjonen det nå står ovenfor. Denne vurdering omtales som en *kognitiv sekundærvurdering* (Lazarus & Folkman, 1984, Eid & Johnsen, 2006). Sekundær vurderingen er en kompleks kognitiv prosess hvor individet vurderer mulige mestringsstrategier, sannsynligheten for at man evner å gjennomføre valgt strategi, og muligheten for at strategien vil oppnå ønsket effekt i situasjonen. Sekundær vurdering handler

med andre ord om en evaluering av egne ressurser sett opp mot hva som står på spill i situasjonen (subjektiv risikovurdering).

Lazarus og Folkmans (1984) begrep om sekundær vurdering er nært knyttet til Bandura sitt begrep om mestringsstro (self-efficacy)(Bandura, 1997). Forenklet omhandler mestringsstro-begrepet spørsmålet: Kan jeg gjøre det? Dette spørsmålet inkluderer en selv-vurdering av egen evne til å planlegge og utføre en bestemt handling (efficacy expectation/belief), og om utført handling vil lede til et bestemt resultat (outcome expectancy) (Bandura, 1997, Lazarus & Folkman, 1984, Skaalvik & Skaalvik, 1996).

Samspillet mellom situasjon, primær og sekundær vurdering vil være med å forme opplevelsen av stress, og styrken og kvaliteten på den emosjonelle reaksjonen.

Revurdering

Siden stress, i dette perspektivet, er et relasjonelt fenomen, vil det foregå en kontinuerlig tilbakemeldingsprosess mellom person og situasjon. Kognitiv revurdering referer til en endring i vurderingen av situasjon basert på ny informasjon fra omgivelsene eller informasjon fra personens egen reaksjon (Lazarus & Folkman, 1984). Revurderingsprosessen kan være med å styrke eller redusere stressopplevelsen i individet.

Mestringsbegrepet

Mestringsbegrepet er, i likhet med stressbegrepet, knyttet til forskjellig meningsinnhold. Dette gjelder både i dagligtalen og innen forskningslitteraturen. I dagligtalen er meningsinnholdet i mestringsbegrepet knyttet til det å overkomme en vanskelighet på en hensiktsmessig måte. Det er i stor grad på linje med forskningslitteraturen knyttet til eksperiment på dyr og mennesker, som benytter mestringsbegrepet om tanker og atferd som reduserer fysiologisk aktivering i kroppen gjennom å overkomme farer og ubehagelige situasjoner(Lazarus & Folkman, 1984). Ursin (2004) definerer mestringsbegrepet som ”Coping is the acquired expectancy that most or all responses lead to a positive result. This leads to a reduced arousal level.” (Ursin & Eriksen, 2004). Innenfor denne litteraturen er mestringsbegrepet knyttet til læringsprosessen, hvor tidligere positive erfaringer har stor betydning for den fysiologiske stressresponsen. Mestringsbegrepet er å anse som medierende faktorer på stressresponsen. Lazarus & Folkman (1984) kritiserer denne forskningsretningen for ensidig å fokusere på flukt og unntakelses atferd, og ikke gi nok innsikt i den komplekse prosessen som knytter seg til mestringsbegrepet i en situasjon.

Innenfor den psykoanalytiske litteraturen har mestringsbegrepet vært rettet mot en rekke kognitive prosesser som benyttes i å håndtere belastende forhold. Denne forskning har vist at de fleste mennesker har en relativ karakteristisk måte å mestre stress på. Noen tyr raskt til handling, andre forbereder seg på det verste. Dette betegnes som vedkommedes *mestringsstil* (Eid & Johnsen, 2006). Disse inndeles ofte i problemfokuset, emosjonsfokuset eller unnvikende mestringsstil, hvorpå personer med unnvikende mestringsstil har en tendens til å være mer utsatt for kronisk og traumatisk stress. Lazarus & Folkman (1984) hevder at avdekking av en persons mestringsstil i liten grad predikerer fremtidige mestringsprosesser. Teorien antyder at mestring er en form for habituert tilpasningsatferd, og dermed undervurderer kompleksiteten og variasjonen i hvordan mennesker faktisk mestrer en situasjon. En generell kritikk til begge perspektivene er at mestringsbegrepet knyttes for tett opp til suksessfullt utfall av situasjonen. Videre hevder Lazarus & Folkman (1984) at hvis vi skal få en større innsikt i hvilke strategier som hjelper eller vanskeliggjør en belastende situasjon, er vi avhengig av å forstå mestringsprosessen uavhengig av utfallet i situasjonen. Enhver tilpasningsstrategi må ikke verdigrades, men forstås innenfor den konteksten den utøves. Hvis mestring kun knyttes til situasjoner hvor individer overkommer utfordringene i situasjonen, overser vi store kilder til belastning hvor det ikke er mulig å overkomme hindringen, men hvor andre mekanismer er helt sentrale for å redusere stressbelastningen i individet.

Kognitiv mestring

I sin teori om kognitiv mestring, søker Lazarus og Folkman (1984) å supplere eksisterende forståelse av mestring der de ser den mangelfull. Mestring defineres som *”Constantly changing cognitive and behavioral efforts to manage specific external an/or internal demands that are appraised as taxing or exceeding the resources of the person.”* (Lazarus & Folkman, 1984, s 14). Denne definisjonen er prosessorientert, og fokuserer dermed ikke på generelle mestringsstiler, men hvordan individet faktisk tenker og handler innenfor en spesifikk kontekst. Mestring anses som en dynamisk prosess hvor tanker og atferd endrer seg i takt med hendelsesforløpet. Definisjonen retter seg kun inn mot situasjoner som anses av individet som belastende. På denne måten ekskluderer definisjonen all automatisert tilpasningsatferd, og forholder seg kun til situasjoner som oppleves som psykologisk stressende. Definisjonen forholder seg til enhver strategi som gjøres i forsøk på å dekke gapet mellom krav og ressurser i situasjonen, og begrenser seg dermed ikke til forhold hvor strategiene lykkes i å overkomme kravene i situasjonen.

Mestringsprosessen har to overordnede funksjoner (Monat & Lazarus, 1991):

1. Håndtere eller endre problemet eller situasjonen som er årsaken til stressbelastningen. Dette omtales som *problemfokuset mestrings*.
2. Regulere den emosjonelle reaksjonen på situasjonen. Dette omtales som *emosjonsrettet mestrings*.

Problemfokuserte og emosjonsrettende mestringsstrategier foregår parallelt i en stressfull situasjon, hvor prosessene kan forsterke eller forhindre effekten av hverandre i situasjonen. Generelt kan man si at emosjonsrettende strategier er mer sannsynlig i situasjoner hvor individet vurderer at det ikke er noe som kan endre situasjonen den befinner deg i. Problemfokuset mestrings er tilstede når situasjonen vurderes som påvirkbar.

Det finnes en rekke kognitive mestringsstrategier dokumentert i litteraturen. Innfor psykologisk litteratur er det dog en hovedvekt mot emosjonsrettede strategier (forsvarsmekanismer), siden mestringsstrategier i stort har vært ansett som en respons på emosjoner (Monat & Lazarus, 1991). Lazarus og Folkman (1984), som understreker at mestringsstrategiens mål ikke er å regulere emosjonene direkte, men å endre relasjonen mellom person og situasjon på en måte som endrer den emosjonelle responsen (indirekte). Person-situasjon-relasjonen kan endres, reelt eller fenomenologisk gjennom tre hovedformer for mestringsstrategier (Monat & Lazarus, 1991):

1. Kognitiv aktivitet som påvirker oppmerksomhetsfokuset
2. Kognitive aktiviteter som endrer den subjektive betydningen av situasjonen
3. Endre faktiske forhold i situasjonen

Kognitive aktivitere som påvirker oppmerksomhetsfokuset kan inndeles i strategier som retter oppmerksomheten *vekk* fra situasjonen eller *inn mot* den. I den første kategorien er typiske unnvikelsesstrategier som har til hensikt å distansere seg fra stressoren. Dette kan være aktiviteter som trening, hobbyer, og ferier, eller mindre funksjonelle strategier som trøstespising, alkohol, røyking, medisinerer eller ønsketenkninger. Strategier som retter oppmerksomheten inn mot stressoren omtales som planmessige problemløsningsstrategier som handler om å skaffe informasjon til veie, lage en plan for oppgaven som skal løses, skape flere handlingsalternativer. Disse strategiene kan endre den faktiske person-relasjon-situasjonen, men også redusere stressopplevelsen gjennom å skape seg en følelse av kontroll over situasjonen.

Kognitive aktiviteter som endrer betydningen av person-situasjon-relasjonen, henviser til strategier som avhenger av selektiv oppmerksomhet eller tolkninger av av person-situasjon-forholdet. Disse strategiene har et bredt spekter som inkluderer benektelse, fordreining av virkeligheten, distansering, positiv sammenligning og positiv revurdering. Disse meststringsstrategiene kan også fungere i retrospekt til skade eller tap som alle rede har skjedd. Den tredje gruppen av strategier er i sin hovedsak problemfokusert. Disse strategiene endrer de faktiske forholdene i situasjonen gjennom planmessig problemløsning som har en effekt på person-situasjon-forholdet, eller konfrontering som retter seg mer mot personrelasjonen.

Krigens fenomenologi

Krig er et sammensatt fenomen. I mangel på teori som knytter seg direkte til fokusområdet for denne studien, har jeg valgt å presentere teori som belyser psykologiske elementer ved opplevelsen av krig. Disse er *krigsmentalitet*, *moivasjon*, *autotelisk vold*, *psykologiske sider ved å ta liv*, *krig gjennom kampflygerens øyne*.

Krigsmentalitet - et evolusjonsperspektiv på hva som muliggjør krig

Krig er en spesifikk form for konflikt, hvor grupper av mennesker benytter våpenmakt for å tilintetgjøre en motpart eller påtvinge ham den annen parts vilje (Store Norske leksikon, 2005, Glad, 1990). Krig omhandler organisert maktbruk innenfor en politisk kontekst. Men krig er ikke bare utøvelse av politikk. Krig er et vesentlig forhold i all biologi: kampen mellom organismer. Det særskilte for krig er at det er en organisert konflikt mellom grupper innenfor samme art. Dette fenomenet er kun kjent blant maur og mennesker (Kennair, 2004). For at menneske skal kunne krige, må det derfor eksistere et biopsykologisk grunnlag i menneske for krig (Kennair, 2004). Dette betyr ikke at krig er et gitt utfall av menneskelig aktivitet, men mennesket innehar potensialet for denne voldelige aktiviteten i gitte sammenhenger (Pinker, 2011).

Evolusjonpsykologi er kombinasjonen av evolusjonsteori og psykologisk forskning som fokuserer på å oppdage menneskets grunnleggende mentale tilpasninger (Kennair, 2004). I kontrast til samfunnsendringer, er evolusjonsprosesser meget langsomme. Mennesket slik det fremstår i dag er i utgangspunktet tilpasset et miljø som eksisterte for 100 000 år siden (Kennair, 2004). Dette betyr at de mentale strategiene vi besitter er best tilpasset problemstillinger som eksisterte i datidens samfunn. Innenfor evolusjonpsykologien hevedes det at evnen til å krige er en tilpasningsatferd som har gitt de som kriger (hovedsakelig menn)

evolusjonsmessige fordeler som tilgang til kvinner og ressurser. Krig er ansett å være en høyrisiko, høykostnadsstrategi for å oppnå bestemte ressurser. Under gitte situasjoner vil derfor mentale strategier motiverer individer til krigsattferd. Dette omtaler Kennair (2004, Moldjord et al, 2007) som *krigsmentalitet*. Krigsmentalitet forklarer hvordan krig på tross av dens grufullhet også ledsages av sterke, positive følelser for de som deltar i den. Soldater i krig rapporterer ofte om et enkelt, håndfast og meningsfullt liv, sterk felleskapsfølelse og stor selvtillit (Kennair, 2004). I forkant av krigen er de fleste spente, men optimistiske. De undervurderer sannsynligheten for selv å bli skadd og de distanserer seg fra fienden gjennom språklig umenneskeliggjøring og hat. I etterkant av krigen ligger det også en mental forventning til belønning og anerkjennelse (Kennair, 2004). Ut i fra et evolusjonspsykologisk perspektiv kan man derfor anta at kampflygere som deltok i Libya-operasjonen ikke nødvendigvis så på krigsdeltakelse som noe negativt, men deltok ledsaget av positive følelser gitt at situasjonen iverksatte mentale prosesser beskrevet som *krigsmentalitet*.

Motivasjon for krig

Motivasjon kan defineres som psykologiske prosesser som igangsetter, regulerer og opprettholder atferd (Geen, 1995). De grunnleggende strukturene i motivert atferd har en måldimensjon, en intensitetsdimensjon og en utholdenhetsdimensjon (Geen, 1995). Mennesker er ikke alltid bevisst hva som motiverer atferden, men de er generelt sett klar over hvilke mål de søker å oppnå. Magnus Carlsen er kanskje ikke bevisst hvorfor han elsker sjakk, men han er klar over målene han søker med den enorme treningsmengden han legger ned i sjakk. Innen militærpsykologien har man vært opptatt av hva som motiverer soldater. Dette omtales *combat motivation* og *enlistment motivation* hvor *combat motivation* referer til hva som får soldater til å kjempe i selv striden, mens *enlistment motivation* er rettet mot hva som får mennesker til å verve seg til tjeneste. Newsome (2004) hevder at en utfordring innenfor litteraturen er at disse skillene ofte glemmes eller blandes sammen. I denne studien er det *combat motivation* som er av interesse. Studier fra 2. verdenskrig har vektlagt *samholdet i primærgruppen og lederskapet* som viktige motivasjonsfaktorer for å gå i striden (Chaco, 2001, Rodrigues-Goulart, 2006), men studiene har også avdekket en rekke andre faktorer som bidrar til *combat motivation*. En studie av Oetting (i Rodrigues-Goulart, 2006) har forsøkt å avdekke de viktigste motivasjonsfaktorene. I denne listen er det *pliktfølelse, sakens betydning, troen på egne styrker, lederskapet og samhold i primærgruppen* som er de primære motivasjonsfaktorene. Dennen (2005) presenterer faktorer på linje med Oetting, med

vektlegger *overlevelse, disiplin, lojalitet til gruppen og ære* som de viktigste faktorene i combat motivation.

Motivasjon er kontekstuell, kulturell og individuell (Rodrigues-Goulart, 2006). I 2015 er kampflygerne i Luftforsvaret 2. generasjon etter de som kjempet i 2. verdenskrig. Dette har påvirket hva som motiverer dagens soldater for strid. Treni & Munch (2012) avdekket i sin studie en signifikant økning i Individualisme i militær profesjonsidentitet blant befalskoleelever i løpet av sitt første år i tjeneste. I den studien innebærer Individualisme en tilbøyelighet til å motiveres av *selvrealiseringsmuligheter, spenning, utfordringer og lønn*. Stabell (2012) gjennomførte kvalitative intervjuer av 18 soldater i forkant av et oppdrag i Afghanistan. Studien identifiserte at selvorienterte faktorer *som eventyrlyst, erfaring, karrierebygging, og økonomiske goder* som de mest fremtredende. Disse studiene til sammen indikerer at det er en endring i forhold til hva dagens unge motiveres av for krigsinnsats i forhold til deres forgjengere. Endringene kan skyldes at krigenes omfang og kvalitet er endret, men kulturelle og holdningsmessige endringer i samfunnet kan også spille inn.

Autotelisk vold – vold som en attraktiv opplevelse

Sosialpsykologisk forskning har lagt vekt på brutaliseringsaspektet som den drivende faktor i å forklare hvordan vold og brutalitet eskalerer gjennom krigens forløp (Neitzel & Welzer, 2012). Brutaliseringsaspektet legger til grunn at erfaring med ekstrem vold fører til betydelige endringer i vurderingen og omfanget av egen voldsbruk. Soldater blir brutale når de over en periode blir utsatt for utstrakt brutalitet. Neitzel & Welzer (2012) kritiserer brutaliseringsperspektivet for å være mangelfullt i sin forklaring av voldsutøvelse.

Dokumentasjoner fra tyske piloter under 2.verdenskrig tilsier at det ikke kreves en tidsperiode hvor man utsettes for brutalitet før man selv utøver ekstrem vold. Voldsutøvelse i seg selv kan være en attraktiv erfaring. Dette er hva Jan Philipp Reemtsma kaller *autotelisk vold* (Neitzel & Welzer, 2012). Reemtsma skiller mellom tre typer voldsutøvelse: Loserende, raptiv og autotelisk. Loserende vold er å rydde mennesker av veien når de utgjør en hindring. Raptiv vold har sin hensikt i å tilegne seg noe de andre har, mens den autoteliske volden er volden for sin egen skyld. Den har ingen underliggende forklaring annen enn at det er en ønsket erfaring eller et behov som dekkes på linje med sult og sex. Autotelisk vold i militær sammenheng er problematisk, siden voldsutøvelse i krig tilsynelatende skal være høyst instrumentell med klare intensjoner forankret i politiske målsetninger.

Opplevelsen av å ta liv

"On average not more than 15 % of the men had actually fired at the enemy." Marshall (1947, s 54)

Til tross for at krigsmentalitet og ønsket om voldserfaringer (autotelisk vold) kan få mennesker til å se på krig som noe ønskelig, finnes det dokumentasjon på at mennesket har en iboende motstand mot å ta liv av andre mennesker (Grossman, 1995, 2004) . Marshall (1947) gir et unikt innblikk i soldatens liv under 2. verdenskrig. En av de oppsiktsvekkende funnene han gjorde gjennom sine feltintervjuer, var soldatenes motstand mot å skyte på fienden på tross av at de var i livstruende situasjoner. Hans påstand var at kun 15% av soldatene skøt på fienden, noe han mente måtte få følger for utdanningen av amerikanske soldater. På tross av manglende empirisk belegg for sine påstander hadde Marshall betydelig påvirkning på soldatutdanningen i det amerikanske forsvaret. Resultatet viste en endring i villighet til rettet skyting mot fienden fra 15 % i 2vk, til 55% i Korea, og 90-95% i Vietnam (Grossman, 1995). Grossman (1995, 2002) forklarer dette gjennom at menneskets iboende motstand mot å ta liv av et annet mennesket kan reduseres gjennom påvirkning av flere faktorer. I hovedsak trekker Grossman (1995) frem fem hovedfaktorer som påvirker et menneskes vilje til å ta liv: *krav fra en autoritet, gruppetilhørighet, individuell pre-disponering, avstand fra offeret, og offerets attraktivitet.*

Utdanningen av effektive krigere har også hatt en psykologisk kostnad i form av post-traumatisk stress og økt vold i samfunnet blant krigsveteraner (Grossman, 1995). I henhold til en rapport fra Harvard University er 29% av amerikanske soldater som har tjenestegjort i Irak og Afghanistan diagnostisert med Post Traumatisk Stress (PTSD)

De teoretiske perspektivene på krig og voldsutøvelse ser denne type menneskelig atferd som både naturlig og unaturlig, men den tilgjengelige faglitteraturen synes å ha en slagside mot de negative aspektene. Det finnes en stor mengde litteratur som knytter krigsdeltakelse til psykologiske ettervirkninger i form av Post-traumatisk stress (Braa, 2002, Grossman, 1995, 2002). Nadelson (2005) trekker frem at positive følelser knyttet til soldaters erfaring med å ta liv har druknet helt i den enorme mengden av litteratur på psykiske etterreaksjoner. Det finnes mye dokumentasjon på soldater som minnes det å ta liv som en positiv, attråverdig hendelse (Nadelson, 2005, Nietzel & Welzer, 2012). I en bacheloroppgave fra Luftkrigsskolen beskriver en norsk soldat drapet av 3 afghanere i nærkamp som:

”De oppsøkte oss, det var dem eller meg – det gjør det ganske enkelt... I dag så har jeg et veldig positivt forhold til den hendelsen.” (Johansen, 2012, s 11).

Til tross for at det er underkommunisert i litteraturen, synes det som om erfaringen med voldsutøvelse og å ta liv, kommer i mange variasjoner og med forskjellige affektive avtrykk. Hvordan dette arter seg for kampflygere generelt og innenfor den norske kulturen spesielt, vet vi svært lite om.

Krig gjennom kampflygerens øyne

Erfaringene om de menneskelige sidene ved å være norske kampflygere under 2. verdens krig har i stor grad forblitt skjult kunnskap. Biografiene som har vært utgitt, levner dette temaet kun noen få avsnitt. Helmer Grundt Spang (1971) sin bok ”Den hemmelige kampen” skiller seg derfor særskilt ut på dette området. Som tittelen antyder er Spang sin bok en personlig beretning om egne refleksjoner og følelser i lys av de handlinger han utførte og var vitne til som kampflyger under 2. verdens krig. Spang antyder at ild-dåpen med å ta liv oppleves uten følelse av triumf og seier, men med glede over å ha mestret oppgaven og selv å være i live. Han beskriver videre at gjennom krigens brutalisering endrer opplevelsen karakter fra å være en konsekvens av oppdraget til å utgjøre et eget behov for å drepe som påvirker ens egne beslutninger – krigen bærer preg av jakt. Over tid tærer krigens belastning på psyken, slik at skjelvinger, angst og høyt alkoholforbruk er vanelig blant flygerne. En av grunnene til at de klarer å fortsette er at de ikke innrømmer sine problemer for hverandre, men opprettholder en tøffhetskultur, hvor hver enkelt flyger er overlatt til seg selv og den indre kampen i sinnet. I Spang sitt tilfelle er konsekvensen av dette tydelig tegn på det vi i dag diagnostiserer som Post-traumatisk Stress, som preger han mot slutten av krigen og i etterkrigstiden

Hugh McManners (1994) har gjort en studie av flygere i Falklandskrigen og Gulfkrigen hvor han beskriver de psykologiske effektene av krigen for denne type personell som minimal med mindre noe farlig skjer. For flygere er det så liten forskjell mellom daglig trening og hvordan operasjoner utøves i krig, at det kun er trusseløyeblikkene som det å bli beskutt eller langvarig høy arbeidsbelastning som spiller inn på flygernes psykologiske velvære. Det gir gjerne effekter som mer irritasjon, villighet til oppdrag blir ens personlige vurdering av oppdragets risiko opp mot effekten av oppdraget på krigføringen, og en økt forekomst av innmeldte tekniske feil på fly som fører til at oppdrag kanselleres. Luftkrigen beskrives av McManners (1994) som en upersonlig krig, hvor teknologi og avstand til våpnenes effekt fjerner ansvar og skyldfølelse til handlingen. Dette gjør at det med sjeldenhet følger noen langvarig

etterreaksjon av krigsdeltakelsen for kampflygere. Han underbygger dette blant annet med en episode av feilbombing fra et britisk fly under Gulfkrigen som tok livet av mange sivile. Ledelsen ved avdelingen fryktet at denne hendelsen ville få stor effekt på flygerne, men reaksjonene uteble (Mcmanners, 1994).

Innenfor dagens Luftforsvar eksisterer det 2 studier som omhandler norske kampflygere i moderne krigføring. Brettingen (2005) er en studie av norske kampflygeres opplevelse av å ta liv i Afghanistan. Denne studien er basert på intervjuer med 3 personer som leverte bomber mot militære mål og 2 personer som var i prosessen med våpenlevering, men situasjonen eskalerte så våpen ble ikke benyttet. Studien er et forsøk i å avdekke om det å ta liv fører til stress for norske kampflygere. Den avdekker klare individuelle forskjeller i opplevelsene blant pilotene, men ingen som kan kategoriseres som store belastninger. Pilotene rapporterer om forhøyet aktivering under våpenlevering, en slags oppvåkingsprosess i forhold til at nå blir krigen virkelig, og en frykt for å gjøre feil. Noen ivret etter å gjennomføre angrepet, mens andre uttrykte kvaler. I etterkant opplevde alle en lettelse og positive aspekt ved det å ha gjennomført et bombeangrep. De trakk frem stolthet over å ha gjennomført oppdraget på en god måte og det positive i å få benyttet sin kompetanse som de har trent på i årevis. En respondent rapporterte om 2 episoder av mareritt i etterkant, men ingen av respondentene har hatt psykologiske problemer eller behov for spesialisthjelp i etterkant. Studien avdekket videre et øket behov for sosial støtte under og i etterkant av våpenleveringen. Dette kom til uttrykk gjennom et behov for å være flere i beslutningsprosessen og et stort behov for å snakke om det i etterkant. Studien oppsummerer at det å ta liv fra et kampfly ikke er like uproblematisk som Mcmanners (1994) og Grossman (1996) hevder, men gir variert grad av stressreaksjoner som kan kategoriseres som milde. Som første i sitt slag i Luftforsvaret gir studien til Brettingen et lite glimt inn i en kampflygers opplevelse av å bombe og å ta liv i Afghanistan. Disse erfaringene opplevde veldig få piloter i Luftforsvaret, og studien har derfor et meget lavt respondentantall. Dette gjør studien svak i forhold til å dekke mangfoldet av perspektiver på det å ta liv som kampflyger.

Dragsnes (2006) tar for seg kampflygeres motivasjon for krigsdeltakelse i Kosovo og Afghanistan. Rammene for studien er et sosialpsykologisk perspektiv, og resultatene viser at gruppeprosesser er en betydelig faktor for krigsdeltakelse. Beslutningen om å delta i krig påvirkes av gruppeprosesser knyttet til å bevare tilhørighet i gruppen, plikt gjennom gruppe normer og endringer i sosial status.

Metode

Denne studien er en del av et større forskningsprosjekt i regi av Luftkrigsskolen. Innledningsvis vil jeg derfor redegjøre kort for studiens opphav for å tydeliggjøre begrunnelsen for studien, og klargjør noen av de metodiske betraktningene som er gjort i prosessen. Deretter vil jeg beskrive i detalj den metodiske tilnærming som er benyttet for å besvare problemstillingen i denne oppgaven. Hensikten med kapittelet er å klargjøre oppgavens epistemologiske ståsted, begrunnelsen for metodiske valg, en detaljert fremstilling av prosedyrene som er benyttet for å innhente og analysere empiri, etiske forhold og oppgavens kvalitet. Oppgaven har primært støttet seg på Creswell (2009) og Langdrige (2006) for struktur og innhold i metodekapittelet.

Bakgrunn for oppgaven

Den 19. mars 2011 ble det kjent at Norge besluttet å bidra med 6 F-16 kampfly til kampoperasjoner i Libya. Alle rede mandag 21. mars var det norske styrkebidraget på vei til Kreta som ble deres operasjonsbase. På dette tidspunktet jobbet jeg som lærer og veileder i ledelsesfag ved Luftkrigsskolen i Trondheim. Luftkrigsskolen er Luftforsvaret kompetansesenter på ledelse, og har som ansvar å gi en bachelor-utdanning til offiserer i Luftforsvaret. Situasjonen for det norske kampflybidraget utviklet seg raskt til å bli et offensivt oppdrag med daglig bombetokter, noe som representerte en helt unik situasjon for Luftforsvaret etter den 2. verdenskrig. Kampflymiljøet beveget seg inn i en situasjon hvor Luftforsvaret som organisasjon i liten grad hadde kunnskap, særlig om de mentale sidene ved å drive langvarige offensive kamphandlinger for flygere. Denne erkjennelsen førte til at jeg og en kollega initierte et forskningsprosjekt for å belyse de mentale sidene ved denne krigsoperasjonen. Det ble skrevet et mandat for forskningsprosjektet som ble godkjent av Luftforsvarets ledelse (vedlegg 1), men på grunn av de operative omstendighetene fikk vi ikke tillatelse til å oppsøke operasjonsbasen for observasjon. Som det fremkommer i mandatet, var hovedfokus for prosjektet knyttet til stress og mestring blant kampflygerne som deltok i operasjonen. Av praktiske hensyn ble prosjektgruppen kun bestående av oss selv og en representant fra Flymedisinsk Institutt (FMI). Som forskningsdesign valgt vi det Creswell (2009) omtaler som *mixed method research design*. Dette betyr at vi jobbet ut i fra et pragmatisk filosofisk ståsted (Creswell, 2009, Kvale & Brinkmann, 2009). En pragmatisk tilnærming betyr at vi som forskningsgruppe ikke var forpliktet til ett epistemologisk perspektiv på kunnskap, men kunne dra nytten av flere forskningsmetoder for å innhente og behandle empirisk data. Rent praktisk organiserte vi prosjektet i to delprosjekter. Delprosjekt

I tok sikte på å kartlegge stress og utbrenthet blant kampflygerne. Her ble det valgt det som Olsson & Sørensen (2003) beskriver som et utenifra-perspektiv. Gjennom en deduktiv tilnærming fra eksisterende teori ble det utviklet en spørreundersøkelse som representanten fra FMI hadde ansvaret for. Delprosjekt 2 tok utgangspunkt i at dette var en unik situasjon for norske kampflygere, og ønsket å belyse denne situasjonen fra kampflygernes perspektiv – altså et innenifra-perspektiv (Olsson & Sørensen, 2003). Vårt utgangspunkt var at det eksisterte lite teori i litteraturen om mentale sider ved krigsoperasjoner for kampflygere, og ønsket en tilnærming i forskningsprosjektet som kunne oppdage nye og ukjente sider ved det å være kampflyger i krig. Således hadde delprosjekt 2 en induktiv tilnærming som gir retning for en kvalitativ forskningstilnærming (Olsson & Sørensen, 2003). Delprosjekt 2 ble gjennomført av meg og en kollega ved Luftkrigsskolen, og denne oppgaven skrives basert på datainnsamlingen gjort i dette delprosjektet.

Epistemologisk ståsted

Intensjonen med denne studien er å avdekke hvordan dagens kampflygere i det norske Luftforsvaret erfarer krigsoperasjoner. Siden det generelt sett finnes få studier innen for temaet, og at eksisterende litteratur i stor grad er fokusert rundt kriger som fant sted på 1900-tallet, er det nødvendig å undersøke fenomenet i kraft av de sosiologiske og kulturelle endringene som har funnet sted. Epistemologisk er denne studien plassert innenfor et sosialkonstruksjonistisk verdensbilde (Langdridge, 2006, Creswell, 2009).

Sosialkonstruksjonistene er opptatt av å forstå hvordan mennesker konstruerer sin sosiale virkelighet. De legger til grunn at sosiale fenomener ikke er statiske hendelser som kan måles og nedfelles som objektiv kunnskap, men må beskrives og forstås i lys av sosiale og historiske betingelser (Langdridge, 2006). I dette verdensbilde kan vi nødvendig ikke overføre tidligere kampflygeres erfaringer fra krig til nåtiden, siden erfaringsdannelse og kunnskap er mediert gjennom historiske og sosiale forandringer. Denne studien søker derfor å avdekke hvordan dagens kampflygere forstår krigen i lys av dagens kontekst, og dermed bidra med dannelse av ny teori. Et sosialkonstruksjonistisk epistemologisk syn gir føringer for hvilken metodologi og metode man benytter. I denne oppgaven er metodologi forstått som den generelle tilnærmingen til forskningen, mens metode henviser til de spesifikke teknikkene som brukes i innsamling av data (Silvermann, 1993 i Langdridge, 2006).

Valg av metode

Kvantitativ og kvalitativ forskning er et metodologisk hovedskille. Forenklet er kvantitativ metodologi forskning som befatter seg med å telle og måle et fenomen, og er i stor grad

forbundet med en positivistisk (naturvitenskaplig) tilnærming. Kvalitativ forskning søker å beskrive kvaliteten ved et fenomen (Langdridge, 2006). Kjennetegn ved den kvalitative metode er at den søker å forstå, beskrive eller forklare sosiale fenomener gjennom informantens øyne, gjennom å analysere livserfaringer, kommunikasjon og dokumenter (Kvale, 2007, Olsson & Sørensen, 2003). I denne studien har vi valgt en kvalitativ forskningsmetodologi siden vi ønsker å undersøke norske kampflygeres opplevelse av krigsoperasjoner i Libya.

Innenfor kvalitativ forskning finnes det en rekke metodologier. For enkelthets skyld kan disse kategoriseres i to grupperinger (Langdridge, 2006):

1. De som fokuserer på deltakernes forståelse.
2. De som fokuserer på språk.

I denne studien har vi vært på jakt etter respondentenes forståelse av krig, og videre valgt en *fenomenologisk metodologi*, siden fenomenologien spesifikk er rettet mot menneskers bevissthet, opplevelser og livsverden slik den fremstår for mennesket (Kvale & Brinkmann, 2009).

Fenomenologisk forskningsmetode

Fenomenologisk forskningsmetode har sitt opphav i Edmund Husserl sin fenomenologiske filosofi. Fokuset i fenomenologisk forskning er å avdekke menneskers opplevelse av verden slik den fremstår for dem (Langdridge, 2006, Kvale, 2009). Fenomenologien omtaler menneskets bevissthet som noe som står i et uadskillelig forhold til verden gjennom intensjonalitet. Intensjonalitet betyr at menneskets bevissthet alltid er rettet mot noe (intensjonal), og gjennom å undersøke menneskers persepsjon av verden kan vi få innsikt i den delte opplevelsen av et spesifikt fenomen. Fenomenologien tar derfor ikke stilling til om fenomenet som studeres eksisterer i verden (realisme) eller i mennesket sinnet (idealisme), men fokuserer på det vi faktisk har tilgang til av informasjon.

Datainnsamlingsmetode – det kvalitative forskningsintervjuet

På grunn av pålagte begrensninger i mandatet til studien, ble det kvalitative forskningsintervjuet valgt som metode for innsamling av data. Kvale og Brinkmann (2009) beskriver det kvalitative forskningsintervjuet som en metode som søker å forstå verden sett fra respondentens side. Målet for intervjuprosessen er å få frem betydningen av menneskers

erfaringer og å avdekke deres opplevelse av verden forut for vitenskapelig forklaring. Så ledes er det kvalitative intervjuet en metode egnet for å utforske problemstillingen som denne studien undersøker. Oppgavens fenomenologiske ståsted gir noen videre føringer for hvordan forskningsintervjuet bør gjennomføres. Kvale og Brinkmann (2009) trekker frem 12 aspekter ved det kvalitative forskningsintervjuet hvor fenomenologien har bidratt med perspektiver. Disse perspektivene har vært viktig for oss å etterstrebe i intervjuprosessen. Vi har sett på intervjuene som en mulighet til å få unik innsikt i respondentens *livsverden*, og har søkt å møte disse på en fordomsfri, nysgjerrig og åpen måte. Vi har søkt å få respondenten til å *beskrive sin opplevelse* fremfor å forklare, slik at vi fikk frem faktabeskrivelser av handlinger, tanker, følelser og meningskonstruksjoner. I intervjusituasjonen har vi forsøkt å lese mellom linjene og komme med oppfølgingsspørsmål for å *utforske, bekrefte* eller *avkrefte* tolkninger. Et eksempel på betydningen av dette erkjente vi i det første pilotintervjuet. Respondenten fortalte om en hendelse hvor han bombet et kjøretøy som var i bevegelse. Vi registrerte at denne episoden vekket følelser i respondenten, og vår egen tolkning var at disse følelsene knyttet seg til skyld eller sorg. Når vi stilte oppfølgingsspørsmål til hendelsen, viste det seg at respondenten følte stolthet i situasjonen over å ha mestret den krevende situasjonen han hadde vært i. Dette ble en vekker for oss i forhold til vårt eget ståsted som forskere, og betydningen av å avklare tolkninger i intervjusituasjonen. Vi har søkt å holde *fokus* på bestemte tema i intervjuene og stilt *spesifikke* spørsmål knyttet til disse temaene fremfor å be om generelle meningsytringer. Samtidig med et rettet *fokus* har vi søkt å være åpen for nye oppdukkende tema. Dette har ført til at intervjuene har vært *semi-strukturerte* i sin form, hvor en intervjuguide (vedlegg 2) har vært utgangspunktet for samtalen, men ikke totalt styrende. Vi har tilstrebet å etablere en *tillitsfull* og trygg relasjon i samtaleprosessen slik at respondenten skulle få et *positivt* forhold til situasjonen. Hvert intervju ble avsluttet med spørsmål knyttet til intervjuprosessen, slik at vi kunne evaluere oss selv på dette punktet og utvikle oss i prosessen.

Forskerens ståsted

Det kvalitative forskningsintervjuet er en datainnsamlingsmetode som bringer meg som forsker nært på forskningsobjektet. I kontrast til den kvantitative og positivistiske forskningsmetoden hvor man søker å begrense forskerens påvirkning gjennom instrumentelle metode, anerkjenner kvalitativ forskningsmetode at forskeren i seg selv er selve nøkkelen for å oppnå god forskningsdata. Dette omtales som *refleksivitet* (Langdridge, 2006, Creswell, 2009). I kvalitativ forskning er det åpenbart at forskeren spiller en stor rolle, både gjennom sin

relasjon til forskningsobjektet og gjennom sin måte å tolke forskningsdataen. Av den grunn er det viktig å være åpen på forskerens ståsted i forskningsprosessen.

Jeg er en mann i 40-årene som har tilbrakt hele mitt yrkesaktive liv i Luftforsvaret. Jeg har gjennomført befalsskole og krigsskolene i Luftforsvaret, og jobber i dag som lærer og veileder innen ledelsesfag ved Luftkrigsskolen i Trondheim. Dette betyr at jeg kjenner Luftforsvaret som organisasjon meget godt, og er påvirket av kulturen og de tradisjonene som Luftforsvaret bærer med seg. I tillegg er jeg utdannet som kampflyger og har tilbrakt 10 år ved en norsk kampflyavdeling som pilot i forskjellige stillinger. Dette har brakt meg inn i krigsoperasjoner både i Kosovo og i Afghanistan. Min bakgrunn gjør at jeg har relasjoner til mange i kampflymiljøet. Dette har gitt meg en fordel med tanke på å få tilgang til respondenter i denne studien. Jeg kjenner organisasjonen og vet hvem som må kontaktes for å gjennomføre et slikt forskningsprosjekt. I tillegg opplever jeg at dette har bidratt til å skape en trygg og tillitsfull relasjon i intervjusituasjonene. Siden jeg bærer med meg lignende erfaringer som respondentene, så opplever jeg at et tillitsbånd alle rede er etablert mellom respondentene og meg før intervjusituasjonen. De snakker ikke til en fremmed, men en kollega som vet hva det å fly kampfly innebærer. Jeg kan stammespråket i kulturen og kan lettere sette meg inn i meningen av visse uttrykk og sjargonger. Dette har hjulpet meg i intervjusituasjonen og i tolkningsarbeidet. Jeg bærer også med meg mange av de kulturelle sidene fra kampflymiljøet, hvor tillit til hverandre og profesjonalitet er sterke verdier. Av den grunn opplever jeg at respondentene i stor grad tar det forgitt at jeg behandler datamaterialet som fremkommer i samtalen med ryddighet, respekt og omtanke for den andre. Min store nærhet til forskningstema og respondenten gjør at jeg fort kan sette meg inn i deres situasjon og tolke deres ytringer gjennom mine egne øyne. Dette kan være en ulempe i forskningsprosessen i forhold til å opprettholde nok naivitet til å se fenomenene med andre perspektiver. Dette har jeg forsøkt å være bevisst i hele prosessen gjennom å innta en nysgjerrig og utforskende rolle i forskningsprosessen. Totalt sett, tror jeg min nærhet har gitt meg fordeler i prosessen.

Samtalen var bra. Hadde det vært en psykolog uten tilknytning til Forsvaret, så blir det jo fjernere, og da har man mindre lyst til å gi. Men med en gammel flyger og en gammel instruktør fra Luftkrigsskolen, så blir det jo veldig nært. Samme gjengen. Luftforsvaret. (R10)

Alle forskningsintervjuene ble avsluttet med spørsmål til respondenten om hvordan de hadde opplevde samtalen. Tilbakemeldingene var positive. Sitatet fra respondent 10 utdyper noe mer hvilken positiv effekt vår relasjon og nærhet til respondenten har på ønske om å bidra i

prosessen. Han trekker frem betydningen av yrkes- og organisasjonstilhørighet som en faktor som påvirker åpenhet og motivasjon i prosessen.

I tillegg til meg selv, deltok en kollega fra Luftkrigsskolen i planleggingsfasen av prosjektet og gjennom alle intervjuene. Denne kollegaen er en mann i 50-årene. Han har bakgrunn som offiser i Luftforsvaret, men har i lang tid jobbet som sivil lektor ved Luftkrigsskolen. Han har et hovedfag i psykologi, og har jobbet betydelig med lederutvikling på alle nivå i Luftforsvarets organisasjon. Til sammen opplevde jeg at vi utgjorde et godt team i prosessen. Vi oppdaget fort at vi tolket respondentene litt forskjellig. Han gjennom sitt psykologiske perspektiv og jeg gjennom et profesjonsperspektiv som kampflyger. Dette opplever jeg styrket intervjuprosessen, gjennom at vi utforsket fenomenene på litt forskjellig måte i forskningsintervjuene. Når den ene stilte spørsmål, fikk den andre tid til å tenke, lytte og følge opp med spørsmål som ga mer breidd og dybde i besvarelsene.

Respondenter

Denne studiens empiriske materialet baserer seg på 23 semi-strukturerte kvalitative forskningsintervjuer med kampflygere som deltok i krigsoperasjonen i Libya. Dette gir et utvalg på 23 (n=23) fra et populasjon på 45 norske kampflygere som deltok i Libya-operasjonen (N=45). Respondentene representerer et bredt spekter av erfaring, alder og posisjon i kampflyavdelingen. Den yngste respondenten hadde kun ett års erfaring som kampflyger, mens den eldste hadde operert som kampflyger i 16 år. Noen respondenter hadde tidligere erfaring med krigsdeltakelse, mens for de aller fleste var dette første gangen. Deltakelse i undersøkelsen baserte seg på frivillighet. Vi kontaktet ledelsene på den enkelte kampflyavdelingen og informerte om forskningsprosjektet. Responsen opplevdes som positiv, og ledelsen videreformidlet informasjonen til de andre ved avdelingen sammen med en samtykkeerklæring (vedlegg 3). Deretter avtalte vi tidspunkt for når vi kunne besøke avdelingen for gjennomføring av forskningsintervjuene. På plass ved avdelingen ble det gjort individuelle avtaler mellom oss og respondentene for gjennomføring av intervjuene. Vi opplevde ingen vegring fra kampflygerne om deltakelse i studien. Siden intervjuene ble gjennomført i et begrenset tidsrom og parallelt med daglig treningsflyging, ble utvalget av respondenter til denne studien i hovedsak en funksjon av hvem som praktisk kunne delta. Dette omtales av Langdridge (2006) som et bekvemmelighetsutvalg. Ulempen med dette er at utvalget kan inneha skjevheter i forhold til populasjonen, og dermed ikke gi et resultat som er representativt i forhold til populasjonen. Den metodiske tilnærmingen i denne studien er ikke egnet for generalisering. Derfor ser jeg ikke på mulig skjevheter i utvalget som begrensende

for studien. Målet med fenomenologisk forskning er først og fremst å beskrive fenomener i menneskers livsverden (Olsson & Sørensen, 2003), i dette tilfellet kampflygeres opplevelse av krigsdeltakelse i Libya-operasjonen. Av den grunn blir det førende prinsippet for utvalgsmetode å skaffe respondenter som har førstehåndsbeskrivelser av denne livserfaringen (Langdridge, 2006, Smith et al, 2010). Fra et fenomenologisk ståsted, er det avgjørende å få dekket fenomenet fra så mange forskjellige vinkler som mulig, slik at de grunnleggende og essensen av fenomenet avdekkes. Av den grunn har vi lagt vekt på at utvalget innehar bredde i erfaring og alder. På tross av en utvalgsmetode basert på bekvemmelighetsutvalg, inneholder studien representanter fra alle nivå i avdelingen, og oppfattes dermed til å ikke inneha en skjevhet som svekker resultatene i oppgaven.

Innenfor kvalitativ forskning finnes det noen retningslinjer for hvor mange respondenter det er behov for i utforskningen av et fenomen. Olsson & Sørensen (2003) indikerer 5-10 respondenter, mens Smith et al (2010) operer med 3-6 respondenter i IPA-studie. Disse tommelfingerreglene hadde vi i bakhodet da vi kontaktet respondentene. Likevel ble prinsippet for datainnsamlingen at vi gjennomførte intervjuer med de respondentene som hadde lyst innenfor den tiden vi hadde satt av når vi besøkte respondentenes avdeling. Interessen var stor, noe som resulterte i 23 forskningsintervjuer. Dette mener jeg utgjør en styrke og en utfordring. Intervjuene dekker forskjellige, men overlappende tema. 23 intervjuer gir oss større sannsynlighet for at viktige tema er belyst av nok respondenter til å bruke dem i en studie. Utfordringen er å begrense seg til noen intervjuer i et forskningsprosjekt når du har muligheten til å kontrollere opp mot flere enn forskningsmessig nødvendig. I denne studien har jeg benyttet all 23 intervjuene i analyseprosessen. Erfaringen er dog at gjennom de 5-8 første intervjuene, så er de nødvendige perspektivene knyttet til fenomenet dekket.

De syv fasene i en intervjuundersøkelse

Kvale og Brinkmann (2009) beskriver syv faser i en intervjuundersøkelse, *tematisering, planlegging, intervjuing, transkribering, analysering, verifisering og rapportering*. Jeg har valgt å benytte deler av dette rammeverket for å redegjøre for datainnsamlings- og analyseprosessen.

Tematisering

I denne fasen av undersøkelsen er det viktig å klargjøre hensikten med undersøkelsen. Dette omtaler Kvale og Brinkmann (2009) som undersøkelsens hvorfor, hva og hvordan.

Utgangspunktet vårt var at det oppstod en unik situasjon for det norske kampflymiljøet som

representerte operative utfordringer vi ikke hadde kunnskaper om i organisasjonen. Det var helt åpenbart for oss at de erfaringene kampflymiljøet utviklet i prosessen med å løse de operative utfordringene hadde en verdi for organisasjonen på lang sikt. Vår hensikt var å unngå at disse erfaringene forble individuelle, eller det Polanyi omtaler som taus kunnskap (Olsson & Sørensen, 2003), men nedfelt slik at fremtidige kampflygere kan gjøre så gode mentale forberedelser som mulig. Med bakgrunn i vår egen erfaring og kunnskap, anså vi de mest relevante temaene for vår forskning å være psykologiske og sosiologiske sidene ved det å drive offensive krigsoperasjoner. Dette peket oss i retning av *hva* vi ville undersøke. Vårt utgangspunkt var stress-dimensjonen av operasjonen, men gjennom en brainstormingsprosess listet vi en rekke tema vi ønsket å kartlegge. Herunder lå ledelse, motivasjon, opplevelsen av å ta liv, belastende hendelser og læringsprosesser. På tross av vår tematiske liste, var hovedprinsippet for intervjuene at vi ønsket å utforske de sentrale sidene ved kampflygernes opplevelse av å delta i denne krigsoperasjonen. Smith et al (2010) beskriver hensikten til fenomenologisk forskning som å utforske meningsstrukturer i menneskers *viktigste livserfaringer* på erfaringens egne termer. De skiller mellom opplevelse (min oversettelse av *to experience*) og en erfaring (*an experience*), hvorav å oppleve er det mennesker kontinuerlig gjør i sin reise gjennom livet, mens en erfaring først oppstår når noe signifikant skjer som igangsetter refleksjoner for å skape meningskonstruksjoner. Således var det viktig for oss å lytte til de temaene kampflygerne selv hadde opplevd som signifikante hendelser. Dette krevde en åpenhet i forhold til intervjuprosessen for å avdekke hva disse signifikante hendelsene kunne være. I forberedelsen til forskningsintervjuene gjennomførte vi to pilotintervjuer med de første kampflygerne som returnerte fra operasjonen til Norge. Disse intervjuene ble gjennomført på Luftkrigsskolen. Varigheten var ca 45 minutter, hvor vi tok notater underveis i prosessen. Informasjonen vi fikk bidro til å utvikle intervjuguiden som ble grunnlaget for forskningsintervjuene.

Intervjuing

Alle 23 intervjuene ble gjennomført over en periode på 10 måneder som strakk seg fra mai 2011 til juni 2012. Noen av intervjuene ble derfor gjennomført mens det norske kampflybidraget fortsatt deltok i operasjonen, mens andre etter at operasjonen var avsluttet. Bort sett fra noen få intervjuer som ble gjort ved Luftkrigsskolen, ble majoriteten gjennomført i et lukket rom ved respondentens egen avdeling. Alle intervjuene ble gjennomført uten avbrytelser. Varigheten på intervjuene var fra 60 til 90 minutter. Totalt ble det gjennomført 23 semi-strukturerte intervjuer i datainnsamlingsprosessen. Vi benyttet oss av 2 digitale

diktafoner for lydopptak av intervjuene. På denne måten søkte vi å ta høyde for tekniske problemer underveis i prosessen.

Hvert intervju ble innledet med litt generell informasjon om forskningsprosjektet, formålet og intervjuprosessen vi nå skulle igjennom. Dette fungerte som en slags briefing (Kvale & Brinkmann, 2009). Deretter startet vi opptakene. Innledningsvis stilte vi noen generelle spørsmål om alder, erfaring og tidligere operativ tjeneste for å samle faktaopplysninger og det generelle inntrykket de hadde av sin deltakelse i Libya-operasjonen. Dette fungerte som introduksjonsspørsmål (Kvale & Brinkmann, 2009). Av og til igangsatte dette rike og langvarige beskrivelser av egne opplevelser, mens andre ganger ble introduksjonsspørsmålene besvart mer kortfattet. Deretter jobbet vi vekselvis med oppfølgningsspørsmål til de temaene respondenten brakte på banen, eller stilte mer direkte spørsmål knyttet til tema vi hadde listet i vår intervjuguide. Siden vi var to forskere med i intervjuprosessen opplevdes det lettere å variere spørsmål og utforske tema som respondenten omtalte. Vi opplevde at tiden gikk fort i samtalen, og at de fleste intervjuene overskred vår planlagte tid siden vi ikke ønsket å avbryte respondenten av tidsmessige grunner. Avslutningsvis stilte vi spørsmål om det var forhold som respondenten ikke hadde fått belyst, eller hadde forventet å bli stilt spørsmål om, og hvordan opplevelse av å bli intervjuet hadde vært. Dette fungerte som avrundning og en debrief av intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2009). Deretter avsluttet vi intervjuet formelt gjennom å skru av båndopptakeren. Noen ganger ble vi sittende igjen å prate med respondenten om hverdagslige ting, andre ganger dukket det opp tema i forlengelsen av intervjuet som vi snakket om, og i noen tilfeller hastet respondenten videre i sin arbeidshverdag. Vår tilstedeværelse i forlengelsen opplever vi fungerte som en sikkerhet for at intervjuet ble avsluttet på en god måte. Hvis respondenten fikk betenknninger eller spørsmål til prosessen han hadde vært igjennom, så var vi fysisk tilstede en periode hvor han kunne oppsøke oss. Et forskningsintervju og en terapeutisk samtale er nært beslektet selv om formålene med dem er forskjellige (Kvale & Brinkmann, 2009). I våre intervjuer kom vi inn på tema av stor betydning og emosjonell karakter for respondentene. Våre respondenter er mennesker som har vært i krig og har tatt liv. Refleksjon omkring slike tema gir grunnlag for selvinnsikt, erkjennelse og følelsesmessige reaksjoner. I etisk forstand hadde vi ingen kompetanse til å ”hjelp” respondenten med problemer de hadde, men vi opplevde at vi hadde en plikt til å lytte, vise forståelse og støtte respondentene når de snakket om alvorlige og vanskelige forhold. Disse situasjonene var få, og innenfor det vi opplever som normale reaksjoner på en krevende tjeneste.

Transkribering

I løpet av prosjektets gang, opplevde vi at prosjektet i seg selv var alt for stort for at vi kunne håndtere alle aspekter av prosessen parallelt med fulltids jobb. Av den grunn leide vi inn en person som transkriberte alle intervjuene. Tjora (2012) trekker frem at det ikke finnes en objektiv oversettelse fra muntlig til skriftlig form. Kvale & Brinkmann (2009) påpeker at det alt for sjeldent innen den kvalitative forskningslitteraturen diskuteres kvaliteten på transkripsjonen og dens betydning for tolkningsprosessen i analysen av studier. Overgangen fra lydopptak til skriftlig språk er gjenstand for mange valg og beslutninger som påvirker det empiriske grunnlaget for analysen.

Vi ga instruksjoner til transkribenten at transkripsjonen skulle være på bokmål. Alt som ble sagt i intervjuene skulle transkriberes. Der det var følelsesmessige reaksjoner (latter, gråt og lignende) eller tenkepauser, skulle det avmerkes i en parentes i materialet. På grunn av utvidet bruk av engelske ord og uttrykk, og kulturelt stammespråk blant våre respondenter, kom de aller fleste transkripsjonene tilbake med ord og uttrykk transkribenten var usikker på. Dette førte til at vi gikk gjennom alle transkripsjonene selv og lytte opp mot lydopptaket for å korrigere uavklarte forhold. Angående stammespråk, ord og uttrykk kunne jeg på grunn av min bakgrunn som kampflyer, avklare dette etter å ha lyttet til lydfilene.

Avslutningsvis i transkriberingsprosessen ble alle transkripsjoner returnert til respondentene for gjennomlesning og validering av innhold (Denzin & Lincoln, 2005). De fleste var overrasket over sin muntlige språkform, men ingen følte behov for å trekke tilbake sine uttalelser. De få innspillene som kom var av supplerende eller utdypende art til enkelte passasjer i teksten. Vi opplever at transkriberingsprosessen ble gjort på en grundig måte, hvor vi aktivt benyttet lydfilene for sammenligning av tekst og tale. Langdridge (2006) trekker frem at transkriberingen i en viss forstand er første steget i analyseprosessen. Dette støtter vi. Gjennom det grundige og aktive arbeidet i denne fasen av prosjektet, påbegynner man ubevisst tematisering og tolkningsarbeidet av materialet.

Analyseprosessen

Arbeidet fra analyseprosessen og frem til ferdig rapport er utelukkende mitt selvstendige arbeid. Dette har vært en krevende, men spennende fase av arbeidet, siden jeg har begrenset erfaring med kvalitativ forskning. Langdridge (2006) hevder at det finnes mange epistemologiske og metodologiske ståsteder innen kvalitativ forskning, og dermed mange forskjellige kvalitative metoder. Dette har vært en utfordring i prosessen, siden det kvalitative ståsted i starten av forskningsprosjektet ikke var tydelig nok definert. Likevel eksisterer det

ingen fundamentale forskjeller mellom metodene (Langdridge, 2006), men kun nyanseforskjeller som for en utrenet forsker tar tid å bli oppmerksom på. Jeg søkt i hele prosessen å holde meg tro til fenomenologiens grunntanker. Et hovedprinsipp i analyseprosessen har vært å ha en bevisst holdning til det Husserl beskrev som **epoche**. Epoche er beskrevet som prosessen i fenomenologisk forskning hvor man søker å frigjøre seg fra sine forutinntatte ideer om fenomenet man undersøker (Langdridge, 2006, Smith et al, 2010). I forskningsrollen med bakgrunn som kampflyger med erfaring fra krigsoperasjoner, har jeg allerede en god innsikt i fenomenet som studeres. I tillegg vil studiens teoretiske forankring gi en indikasjon på hvordan krig har vært opplevd. Jeg har valgt å innta samme posisjon som eksistensielle fenomenologer som Heidegger og Sartre, og søkt å oppnå epoche gjennom en åpen og nysgjerrig holdning, både i intervju og analyserprosessen, men akseptert at jeg bærer med meg en forforståelse som vanskelig kan legges helt til side. Denne forforståelsen opplever jeg, særlig i intervjufasen har vært en styrke.

Av retninger innen kvalitativ metode, har jeg støttet meg til Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). IPA skiller seg fra andre fenomenologiske retninger med at den tillater mer fortolkning og forholder seg i større grad til eksisterende teori (Langdridge, 2007, Smith et al, 2010). I praksis har dette ført til at vi i større grad har kunne nyttegjøre oss av vår egen forforståelse, og at i selve intervjuprosessen har vi fokusert på åpne spørsmål for utforskning av meninger, refleksjoner og holdninger, utover rene beskrivelser av opplevelsene. I selve analysen har jeg søkt å forholde meg til IPA sin fempunkts ideografisk prosess. IPA sin betydning av ideografi er at man i først omgang av analysen skal fokusere detaljert på det spesifikke gjennom en grundig systematisk analyseprosess av det enkelte intervju. Denne prosessen skal gjennomføres for hvert enkelt intervju, før man begir seg ut på generalisering (Smith et al, 2010). Stegene i prosessen har vært (Smith et al, 2010, Langdridge, 2006):

Lesing av transkripsjoner for et overordnet meningsinnhold

I denne fasen av analysen leste jeg gjennom hele intervjuene for å bli kjent med innholdet. I enkelte tilfeller gikk jeg tilbake til lydopptakene for å få en følelse av forskjellen mellom intervjuene og den transkriberte teksten. Dette skapte en større bevissthet rundt at det var selve samtalen som var forskningsmaterialet og at transkriberingsprosessen utelukker noe informasjon.

Identifisering av temaer

Etter gjennomlesing av teksten, gikk jeg tilbake til den delen av intervjuet som omhandlet temaer som denne oppgavens problemstilling søker å besvare. Samtidig med at jeg leste

denne delen av intervjuet på nytt, begynte jeg å notere ned beskrivende ord om hva teksten omhandlet. Dette ble en form for notater i beskrivende form som Langdridge (2006) omtaler som koding på første nivå. Disse notatene ble gjort i eget dokument og inneholdt alt fra stikkord til lengre tekster.

Etter denne prosessen var ferdig, sammenlignet jeg tekst og notater nok en gang, på leting etter overordnet betydning. Spørsmålet jeg hadde i hodet når jeg leste var; *hva handler dette om?* Ut i fra dette begynte jeg å notere ned mer overordnede begreper for det respondenten snakket om. Denne prosessen kan kalles fortolkende koding (Langdridge, 2006).

Strukturering av temaer

Etter den fortolkende kodingen, var det et behov for å redusere detaljrikdommen i analysearbeidet ned til et håndterbart nivå. Dette ble gjort gjennom å knytte tekstanalysen til etablerte psykologiske termer og dermed løfte abstraksjonsnivået til en håndterbar enhet. Dette innebar en del valg og beslutninger i forhold til hvilke begrep man skulle benytte for å beholde en nærhet til teksten. Begrepene som ble valgt er presentert i resultatdelen av oppgaven.

Lage oppsummerende tabell for å se på sammenhenger på tvers av tema

Før jeg gikk videre til neste intervju, forsøkte jeg å sammenfatte de sentrale begrepene fra intervjuet i en oversiktlig tabell, hvor deler av teksten som hadde ledet frem til begrepet var presentert i en egen kolonne. Dette skulle vise seg nyttig under arbeidet med å sammenligne begreper på tvers av intervjuene. Etter denne fasen av analysen var ferdig, ble tabellen lagret i et eget følgedokument til transkripsjonen. Hele denne prosessen ble gjennomført for hvert enkelt intervju.

Tematisk integrering av alle respondenttabellene i datasettet

Da alle intervjuene enkeltvis var analysert, begynte jeg arbeidet med å sammenligne på tvers av intervjuene. Dette var en krevende fase siden jeg hadde et omfattende datamaterial. Måten denne utfordringen ble løst, var at jeg i første omgang sammenfattet tabellene fra 8 intervjuer. Basert på disse 8 intervjuene etablerte jeg kategoriene som ble tett opp til de endelige kategoriene i resultatdelen. På dette tidspunktet var jeg meget godt kjent med datamaterialet og hadde en god følelse for hvordan denne tabellen stod seg i forhold til resten av datamaterialet. Deretter sammenlignet jeg enkeltvis de resterende intervjuene med denne overordnede tabellen for å forsikre meg om at ingen perspektiver på fenomenet jeg studerer var utelatt. Denne prosessen ledet frem til enkelte språklige endringer av kategoriene, men ingen nye oppdagelser.

Reliabilitet og validitet

Reliabilitet er innenfor naturvitenskapelig forskning knyttet til stabilitet og pålitelighet i målingene av data, mens validitet handler om hvorvidt en test eller målemetode faktisk måler det vi ønsker å måle (Langdridge, 2006). Innenfor kvalitativ forskning har begrepene en annen betydning og har vært gjenstand for betydelig diskusjon innenfor det kvalitative forskningsmiljøet i mangel på standardiserte prosedyrer (Smith et al, 2010). Creswell (2009) knytter kvalitativ reliabilitet til om forskningsprosedyren er konsekvent og i tråd med andre forskeres tilnærming på tvers av forskningsprosjekter. Prosedyrer som trekkes frem er grundig sjekk av transkripsjoner for feil, kontinuerlig sammenligning av kodingsprosessen opp mot det originale datamaterialet slik at ikke temakodingen drifter vekk fra empirien, koordinering av kodingsprosessen i forskningsteam og sammenligning av kodingsprosessen ved bruk av uavhengige forskere på samme datamaterial. Creswell (2009) trekker videre frem at validitet er den kvalitative forskningens styrke, og baserer seg på å slå fast hvorvidt resultatene oppleves korrekte fra forskerens, respondentens og leserens perspektiv. Troverdighet, autentisitet og kredibilitet er begreper som knytter seg til validitet innenfor den kvalitative forskningen. Yardley (2000 i Smith et al, 2010) slår begrepene sammen og presenterer 4 prinsipper for vurdering av kvaliteten til kvalitativ forskning. Disse prinsippene knytter seg til ivaretagelse av kontekstuelle hensyn, forskerens grundighet og innsats, åpenhet i forskningsprosessen og resultatenes betydning, vurdering og mening for leseren.

I denne studien har vi gjort følgende tiltak for å sikre reliabilitet og validitet i studien.

1. I etterkant av transkriberingen har transkriberingen blitt sjekket opp mot lydfilene for og korrigert for feil (Creswell, 2009). Transkripsjonene har også blitt returnert til respondenten for gjennomlesing og korreksjon (member checking) (Creswell, 2009)
2. I presentasjonen har jeg benyttet omfattende mengde med sitater som henviser til respektive respondenter i undersøkelsen. Dette gir leseren en mulighet til å se at hele utvalget er benyttet, og kan trekke egne konklusjoner vedrørende kategoriseringen av resultatene.
3. Etter at resultatdelen i undersøkelsen var ferdigstilt, ble den presentert for piloter som hadde deltatt i krigsoperasjonen og undersøkt for gjenkjennbarhet. Respondenten kjente seg godt igjen i kategoriene fra resultatdelen.
4. Kontekstuell forståelse er grundig ivaretatt gjennom at jeg som forsker selv har jobbet i miljøet over en 10-års perioden og kjenner kulturen meget godt og kan forstå

stammespråkets egentlige mening (Smith et al, 2010). Dette gir meg også en slagside i forhold til tolkningen av empirien, noe jeg har redegjort for i et eget avsnitt av oppgaven.

5. Studien har vært gjenstand for veiledning av en forsker som ikke er knyttet til forskningsprosjektet eller Luftforsvaret som organisasjon (Creswell, 2009).
6. I dette metodeavsnittet har jeg søkt å redegjøre for forskningsprosessens gang på en grundig og ærlig måte, slik at oppgavens styrker og svakheter er kommet frem. All dokumentasjon og transkripsjon er tilgjengelig for gjennomsyn av uavhengige forskere på forespørsel hvis krav til kontroll er nødvendig.

Basert på begrenset erfaring som forsker er det min oppfatning at undersøkelsen totalt sett er grundig gjennomført og pålitelig i sine resultater.

Etiske forhold

Etiske vurderinger er et svært viktig tema i kvalitativt forskningsarbeid (Creswell, 2009). I forskningsintervjuet har jeg tatt del i respondentens personlige opplevelser, tanker, meninger og verdier innenfor et tema som har allmenn interesse. Den tilliten som respondentene har vist meg som forsker krever at jeg ivaretar deres historier på en respektfull måte, og imøtekommer deres ønsker og behov i prosessen. Langdridge (2006) og Creswell (2009) lister en rekke tiltak og prosedyrer som bør benyttes for å utøve god forskningsetikk. I denne studien har følgende tiltak blitt gjort.

1. Gjennom et skriftlig samtykkeskjema har jeg informert respondenten om studiens hensikt og hvordan resultatene av undersøkelsen vil bli benyttet. Informasjonen i samtykkeskjemaet har også blitt repetert muntlig i forbindelse med gjennomføringen av intervjuene.
2. Respondentene har blitt informert om at de til enhver tid kan trekke seg fra studien uten at spørsmål vil bli stilt fra vår side.
3. Vi har ivaretatt konfidensialitet gjennom å bevare alt datamateriale fra undersøkelsen avlåst og innenfor forskningsgruppen. Etter at prosjektet er avsluttet vil alle opptak bli slettet.
4. I studien har vi sikret anonymitet gjennom å utelukke navn, tema og situasjoner som kan avsløre hvem sitatene er kommet fra. Noen sitater er derfor korrigerert (uten at meningsinnholdet er endret) for å unngå å nevne personer eller at personen skal føle

seg forulempet av den muntlige språkformen. Noen sitater er utelukket fra oppgaven for å sikre anonymitet.

5. Studien er godkjent av Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) (Vedlegg 4).
6. Respondenten er gitt muligheten til å lese gjennom sine respektive transkriberte intervjuer, gi korreksjoner og godkjenne for videre bruk.
7. Oppgavens tema er av allmenn interesse. Det er vist hensyn i valg av overskrifter og kategorier for ikke å skape tabloide overskrifter.

Resultat

I denne delen av oppgavene presenteres resultatene fra analysen av intervjuene. Funnene er kategorisert og presentert i en overordnet tabell organisert etter Lazarus & Folkman (1984) sitt perspektiv på stressresponsen. Analysen tar utgangspunkt i problemstillingen.

Spørsmålene representerer situasjonen som den enkelte flyger har måtte forholde seg til i tidsfasen frem til de begynner å fly oppdrag over Libya. I intervjuene ble forskningsspørsmålet innledningsvis belyst gjennom et åpent spørsmål til respondenten lydende: *Hvordan opplevde du tiden før avreise til Kreta?* Respondentens svar ble deretter oppfulgt med utdypende spørsmål for å avdekke dybde og variasjoner i vurderings- og mestringsprosessen.

I de påfølgende avsnittene presenteres faktorene som analysen frembrakte. Hver faktor presenteres med en kort innledning etterfulgt av sitater fra intervjuene. Sitatene er valgt med tanke på å underbygge faktoren som presenteres, samt å vise en bredde av besvarelser under samme tema. I en parentes bak hvert sitat er bokstaven R og et tall annotert for å vise til hvilken respondent i utvalget sitatet er hentet fra. Transkripsjoner fra alle intervjuene eksisterer i en egen mappe adskilt fra denne oppgaven. Avslutningsvis er alle faktorene sammenfattet i en overordnet tabell. Presentasjon av kvalitativ forskning varierer i sin form når det gjelder å bringe teori inn i resultatkapittelet (Creswell, 2009). Jeg har valgt å ikke gjøre det på grunn av resultatets omfang.

Emosjonell vurdering av situasjonen – Begjær

Et viktig fokus i intervjuene var å avdekke respondentenes emosjonelle tilstand tilknyttet fasen før avreise til krigsoperasjonen.

Det første jeg kjente på var et enormt begjær. (R1)

Det jeg kjente på var et helt ekstremt begjær. Så sterkt at en setter til side det rasjonelle. (jeg) blir urasjonell, hat og kjærlighet, ekstremt sterkt. (R2)

Når navnet mitt ble ropt opp, så var det litt sånn skrekkblandet fryd. Det her hadde jeg veldig lyst til. (R8)

Da kjente jeg at det her må jeg være med på. Jeg kjenner et sug etter å få dra ned dit. (R10)

Men jeg var klar på at jeg skulle dra. Det hadde jeg lyst til! Det blir en ego-tripp opp i det hele. Kona og resten av familien var ikke så happy med at jeg dro. (R19)

Respondentene sin emosjonelle vurdering av situasjonen er svært sammenfallende. I tråd med R1 og R2 sine uttalelser, er den emosjonelle vurderingen kategorisert som *begjær*. Begjær forstås i denne sammenhengen som motivasjon og lyst til å delta i krigsoperasjonen. Ordet *begjær* er valgt fordi det også beskriver styrken i motivasjonen som respondentene opplever. Dette utdypes i sitatet fra R2. Denne respondenten sammenligner begjæret med sterke følelser som kjærlighet og hat. Følelser som setter til side rasjonelle tanker. Dette indikerer at motivasjonen til å delta i krigsoperasjonen er utover det vi normalt tenker på som å være motivert eller å ha lyst til. Denne situasjonen frembringer en sterk emosjonell reaksjon på linje med et behov som må tilfredsstilles. Begjæret etter å delta i krigsoperasjonen frembringer tanker og handlinger som for en utenforstående kan oppleves som urasjonell. R19 kan være et eksempel på dette. Respondenten beskriver ønsket om å delta i krigsoperasjonen som en ego-tripp, som han velger fremfor familiens ønske om at han lar vær. I forbindelse med Libya-operasjonen, var det en reell valgmulighet for kampflygere om egen deltakelse. Som offiser i Luftforsvaret kan man beordres til krigsoppdrag, men i utgangspunktet søkes det etter frivillighet til tjeneste i internasjonale operasjoner tilsvarende Libya-operasjonen.

Mange respondenter benytter andre ord enn *begjær* når de beskriver sin reaksjon på det kommende krigsoppdraget. R8 og R10 er representative for andre type beskrivelser. Deltakelse i krigsoperasjonen er noe de har lyst til å være med på, og de velger å knytte en følelsesmessig beskrivelse til reaksjonen. R8 bruker benevnelsen skrekkblandet fryd når han får vite at han er en av de som skal reise ned først. Dette tolkes som om respondenten er lykkelig over å få lov til å reise, samtidig med at det knyttes en usikkerhet til det som nå skal skje. R10 snakker om et sug etter å reise, noe som tolkes som at han kjenner lysten til deltakelse i magen. Dette er en kroppsliggjøring av en følelse, som må tolkes i den retning at motivasjonen først og fremst kommer frem som en sterk følelse hos respondenten.

Begjæret øker når bombene faller

Vi undersøkte videre hvordan følelsen av begjær utviklet seg med kunnskapen om at oppdraget kom til å omfatte bombing av mål på bakken i Libya.

Så fikk vi høre av en av de andre (flygerne) som hadde snakket med danskene (det danske F-16 avdelingen som deltok i samme operasjon), og han kunne fortelle at de hadde droppet masse våpen, og da ble vi gira. Og så fortalte de hvilke våpen de hadde droppet. Det var en type våpen som bare brukes i spesielle situasjoner, og da ble jeg enda mer gira. Stemningen ble oppglødd, oppstemt. Folk hadde store øyne og ler litt. Dette er jo helt vilt. (R7)

I forhold til Afghanistan der du kanskje får lov til å droppe en bombe, så drypper det inn meldinger her om at vi skal inn å droppe bomber fra dag en! Vi ble helt sinnsykt gira alle som var der. (R10)

Når den første bomben gikk, så kom det et helt sykt begjær. Der skulle jeg ha vært! (R1)

Den fredagen de leverte våpen, da skjedde det noe inne i hodet mitt. Den følelsen var et ekstremt begjær. For meg var det helt logisk at jeg skulle være hjemme på grunn av forpliktelser, men i hodet mitt begynte jeg å rydde unna disse forpliktelsene slik at jeg kunne gjøre plass til meg selv for å reise ned. (R2)

Det er en tendens blant flere av respondentene at begjæret til krigsdeltakelse øker når respondentene blir klar over at de skal droppe bomber. I tidligere operasjoner har Norges kampflyvåpen hatt en mer tilbaketrukket rolle. De har ivaretatt kontroll av luftrom og vært på beredskap for støtte til bakkeoperasjoner. Dette har sjelden resultert i direkte konfrontasjon med fienden. Libya-operasjonen ble iverksatt veldig hurtig, og når kampflygerne reiste ned til sin base på Kreta, så visste de ennå ikke hva slags oppdrag til kom til å utføre. Mange hadde i tankene at det ble på linje med tidligere operasjoner, men i løpet av kort tid ble det klart at de kom til å ha et langt mer offensivt oppdrag.

Respondent 7 og 10 er i første gruppe flygere som ankommer Kreta og skal snart begynne å fly i operasjonen. De benytter beskrivelser som *sinnsykt gira*, *oppglød*, og *oppstemt* når de blir klar over at oppdraget vil innebære å droppe bomber. Disse beskrivelsene tolkes som at begjæret øker. Begge respondentene beskriver seg selv og slik de ser de andre i gruppen sin i situasjonen. De kjenner seg selv igjen i de andre sin reaksjon, noe som tolkes som at det er en likhet i reaksjonen blant alle som er der, og styrker tolkningen av økt begjær gjennom erkjennelsen av at man skal droppe bomber ikke er unikt blant enkelte, men en reaksjon som har gyldighet blant mange av respondentene i undersøkelsen.

Den samme økningen i begjæret når bombing blir en realitet synes også å være gyldig blant de flygerne som fortsatt er hjemme i Norge. R1 og R2 er representanter for disse. I deres utsagn er det tydelig at det skjer en endring i situasjonen når nyheten om bombing når dem. Denne endringen er en økning av begjæret til det ekstreme. R2 beskriver dette videre gjennom at følelsen driver han til å tilsidesette rasjonelle beslutninger om å være i Norge, for å fremskynde sin egen avreise til krigsoperasjonen.

Kognitiv vurdering av situasjonen – hva betyr begjæret?

Analysen avdekket at den primære emosjonelle vurderingen av situasjonen var et begjær etter å delta i krigsoperasjonen. Videre ønsket vi å undersøke hvordan respondentene forstod sin emosjonelle opplevelse av begjær. Hva var det ved krigsoperasjonen som skapte det

emosjonelle begjæret etter deltakelse? Analysen avdekket fire (4) tema som gjentok seg når respondentene utdypet hvilken betydning begjæret hadde for dem. Disse temaene var: *Yrkesmessig selvrealisering, sosial tilhørighet i en eksklusiv gruppe, erfaringen for erfaringens skyld, og å bidra i en betydningsfull sak.*

Yrkesmessig selvrealisering – Do I have the right stuff?

Undersøkelsen avdekket at den primære forklaringen blant respondentene på følelsen av begjær i situasjonen, knyttet seg til muligheten for yrkesmessig selvrealisering.

Egentlig har en jo ønsket at noe slikt skal skje. Jeg husker i høst at jeg og kona pratet og jeg sa at det hadde vært interessant om det ble en krig før jeg sluttet. Så får jeg oppleve det jeg har trent på i årevis. (R10)

For en stund tilbake så tenkte jeg på Maslows behovspyramide. Jeg vil vel si at jeg til tider var oppe i den selvrealiseringsbiten. Med all den treningen og øvelsene som er gjort, og kurs og gud vet hva, og plutselig kommer alt til nytte og fungerer. Så for meg har det vært en veldig god erfaring, og er virkelig glad for at jeg kunne være med. (R3)

For meg er det helt klart, nesten fælt å si det, men selvrealisering. Det er det, det handler om. Altså å gjøre det man har trent hver eneste dag i 11 år på å gjøre, er noe som motiverte meg for å dra. (R14)

Først var det for egen vinning og erfaring, vil jeg påstå. Etter hvert som jeg var der og så ting, ble ikke vant til det, men ble litt varm i trøya, fikk sluppet noen bomber og slikt, så gikk det mer over til det å hjelpe folket. (R16)

Motivasjonen handler om at det er dette jeg kan og har trent på. Det er sikkert det samme som en toppidrettsutøver som har lyst til å prestere. Så egoistisk kan det være. Å vise det man har brukt flere år på å lære seg. (R18)

R10 er tydelig på at å oppleve krigen er en yrkesmessig drøm han ønsker å få oppfylt før han slutter. Dette handler først og fremst om å få oppleve det han har trent på i årevis. R3 knytter selvrealiseringsbegrepet til krigsdeltakelsen. Det synes som om respondenten henviser til den faktiske opplevelsen av krigen, mer enn motivasjonen i forkant av operasjonen, og tolkes til å bekrefte at den faktiske opplevelsen av selve krigen ble en selvrealisering i forhold til et yrkesmessig behov. R14 er eksplisitt på at hans motivasjon først og fremst handlet om selvrealisering, noe han synes er litt ubehagelig å erkjenne. Ut fra respondentens ståsted kan det synes som om selvrealisering ikke er den rette grunnen til at man skal begi seg inn i en krig. Dette tolkes som om at respondenten ser seg selv gjennom andres øyne, og er av den oppfatning at man bør ha edlere motiver som begrunnelse for å delta i noe så alvorlig som en krig. R16 er også tydelig på at krigsdeltakelsen først og fremst handler om et egoistisk motiv som tolkes til å være selvrealisering. Han antyder at denne motivasjonen endrer seg underveis

i operasjonen. Dette tolkes som at selvrealiseringen synes å bli tilfredsstilt gjennom de første flytoktene. Dette, sammen med at man får et reelt innblikk i konflikten, gjør at andre motiver blir viktigere for videre krigsdeltakelse (i samme operasjon).

R18 knytter en analogi til idrettsutøvere for sin motivasjon. På lik linje med en idrettsutøver som drømmer om å prestere i et Olympisk mesterskap, drømmer kampflygere om å få testet seg selv i en krig. Hverdagen til en kampflyger består av trening og atter trening til å mestre en eventuell krig, men ingen annen aktivitet en selve krigen kan avdekke om du mestrer jobben din. Således er det en yrkesmessig undring blant kampflygere: Do I have the right stuff? Har jeg det som skal til for å fungere i en krigssituasjon? En fullstendig selvrealisering av yrket sitt kan ikke oppstå med mindre man deltar i en reell konflikt.

Undersøkelsen avdekket at respondentenes egen forståelse av sitt begjær for krigsdeltakelse først og fremst handler om en yrkesmessig selvrealisering. Begjæret etter krigen handler ikke om en forherligelse av det destruktive, men et ønske om å få oppleve det respondentene i så mange år har forberedt seg på. Mange av kampflygerne har brukt store deler av sine yrkesliv på å trene til krig, og dette synes å utløse et behov for bekreftelse på at man mestrer krigens krav. Tilsynelatende så holder det ikke å lykkes i treningen, fordi treningen ikke kan simulere krigens realiteter fullt ut. Om man mestrer krigens krav forblir en undring med mindre man får prøvd seg i en konflikt. Libya-konflikten utløser nettopp denne muligheten for kampflygerne, og vekker dermed et begjær for deltakelse.

Sosial tilhørighet i en eksklusiv gruppe – frykten for B-laget.

Parallelt med yrkesmessig selvrealisering, trakk respondentene frem betydningen i *sosial tilhørighet* i forklaringen av sitt begjær.

Det her vil jeg ha med meg. Jeg vil ikke være en av dem som ikke fikk det med seg. Det å havne utenfor en gruppe som får lov til å være med på noe sånt. (R3)

Jeg stilte meg spørsmålet: Hva er din motivasjon for å være her? Fordi det er viktig for meg å komme inn i gruppen, fordi jeg har så mange meninger slik at ingen skal kunne avfeie meg med at jeg ikke har vært der. Det er frykten for at det blir et A- og et B-lag, hvor A-laget skal styre og bruke det som en hersketeknikk at du ikke var der. (R2)

Jeg hadde lyst til å være en del av det. Hadde ikke Norge dratt, så hadde det ikke skuffet meg. Men om jeg var den eneste som ikke dro, så hadde det skuffet meg. Jeg har hørt fra gamle krigsveteraner at også de var redde for å gå glipp av noe. (R7)

Du kan sikkert henge det på mange knagger, men i bunn og grunn, så er det noe med at når de andre drar, så har du lyst til å være med å bidra. Samtidig som du har lyst til å være med rundt leirbålet etterpå. Det er noe med det. (R19)

En ting jeg tenkte på var om jeg ikke hadde vært med på dette, så hadde jeg følt meg litt på siden av fellesskapet. Det er jo en spesiell erfaring som nesten alle har fått. Jeg er litt redd for om jeg ikke hadde blitt satt på siden, så hadde jeg følt meg på siden om jeg ikke hadde blitt med. For meg var det helt klart fra første dag; om jeg blir spurt så takker jeg ja. Jeg tenkte aldri at jeg skulle be om å slippe. (R12)

R3 er tydelig på at dette er en erfaring han vil ha med seg, og det er tydelig at denne lysten også drives av frykten for å havne utenfor fellesskapet av krigere som har vært i krigen. Det kan tolkes av utsagnet at sosial tilhørighet er en meget viktig faktor i dannelsen av motivasjonen for krigsdeltakelse. Tilsynelatende så er det frykten for å ikke bli inkludert i fellesskapet, fremfor lysten for å være en del av et fellesskap av krigsveteraner, som driver dette. R2 er enda tydeligere i sitt utsagn om hva den sosiale tilhørigheten handler om. For denne respondenten handler gruppetilhørigheten om å opprettholde sosiale status og makt innenfor eksisterende gruppe. Gjennom ikke deltakelse i operasjonen anser respondenten at hans makt vil bli redusert, fordi at andre vil kunne utfordre hans meninger på bakgrunn av manglende krigserfaring. Han står i fare for å havne på et B-lag.

R7 sitt utsagn er interessant i så måte at krigsdeltakelse ikke er viktig, så lenge ingen andre får det. Hvis andre innenfor egen gruppe får denne erfaringen, så blir det viktig at også han har den. Dette tolkes som at slike erfaringer rokker primært ved respondentenes sosiale strukturer innenfor det nære jobbfellesskapet. Om kampflygere fra andre land skulle høste den samme erfaringen, så spiller det liten rolle for respondenten, siden dette ikke vil påvirke sosial status og innflytelse i det daglige jobbfellesskapet.

R19 trekker frem en følelse av plikt for deltakelse. Når de andre drar i krigen, så vekker dette en følelse av at han også bør være med. Dette tolkes som om krigsdeltakelse også anses som en form for byrde som man som deltaker i et sosialt fellesskap av kampflygere også er forpliktet til å ta en del av. Utsagnet tolkes også som om at det alle rede eksisterer sterke fellesskapsbånd innenfor gruppen av kampflygere, gjennom at de tilsynelatende har akseptert fellesskapets normer. Respondenten trekker også frem betydningen av erfaringen i ettertid for å danne et sterkt fellesskap. Han trekker en parallell til fellesskapet rundt leirbålet. Leirbålet

tolkes som et symbol på fellesskapets samlingspunkt etter arbeid, hvor erfaringer deles og følelsen av å være inkludert i et fellesskap styrkes. Dette synes viktig for denne respondenten.

R12 sitt utsagn er interessant av to grunner: Denne respondenten er den eneste som ytret manglende motivasjon for deltakelse i denne krigsoperasjonen. Personlig så hadde respondenten andre behov i forkant av krigsoperasjonen. Likevel syntes det helt uaktuelt for respondenten å ikke delta. Respondenten er tydelig på at dette handler om frykten for å føle seg utenfor. Han er tydelig på at det handler om hans egen opplevelse, og ikke en faktisk ekskludering i fellesskapet. I lys av manglende motivasjon, kan utsagnet også tolkes som at det er viktig at man tilkjenner motivasjon i det eksisterende jobbfellesskapet og at det er forpliktet av deg å ta din dele av byrder som fellesskapet pålegges.

Sosial tilhørighet er tydelig er sterk faktor i forbindelse med begjæret etter å delta i denne krigsoperasjonen. Den sosiale tilhørigheten synes å handle om å føle seg inkludert som en del av et *fellesskap* med sterke bånd, *sosial status* og *makt* i gruppen. Krigserfaringer er viktige hendelser som påvirker sosiale strukturene i gruppen. Det handler ikke bare om å høste erfaringen, men hvilke erfaringer andre i samme gruppe har sammenlignet med deg selv. I et gruppeperspektiv er krigserfaringer nødvendigvis ikke så viktige, så lenge ingen andre i gruppen får dem.

Erfaringen for erfaringens skyld

En gruppe av respondentene trakk frem ønske om å oppleve noe spennende i seg selv, som en årsak til følelsen av begjær i situasjonen.

Jeg har et ønske om å være der det skjer. Der det er action. Der spotlighten er. Der det er heftig. (R1)

Da FN-resolusjonen bli bestemt, da får jeg en andrenalinfølelse i kroppen: Det her må jeg være med på! Jeg kjenner et sug mot å dra ned dit.. Det er som en ny opplevelse, man føler seg ung igjen, masse følelser i kroppen som en liker å ha. (R10)

Noen uker før det skjedde, så var det noen som sa noe spøkefullt på skvadronen om at nå må vi forberede oss på krig. Jeg vet ikke helt hva vi tenkte med det, men jeg tenkte jo at det hadde vært artig. Jeg hadde lyst til å være med, men jeg var også usikker på hva det var. (R7)

Det er et personlig kick. Kult liksom. Det her er krig. Det er stygt, men jeg hadde veldig lyst til å oppleve det. (R4)

Respondent 1 har tydelig et ønske om å være der det skjer. Det som synes å ligge i dette utsagnet, er ønske om å kjenne på spenningen som er knyttet til å være i en mindre forutsigbar verden, hvor det er utfordringer, hurtige endrende omgivelser, og hvor andre menneskers

oppmerksomhet blir rettet. Dette kan forstås på lik linje med opplevelsen av å se en actionfilm på kino. Vi oppsøker dette nettopp for å kjenne på spenningen, og drømme oss vekk fra hverdagens rutiner og inn i en verden fylt med kaos og utfordringer hvor vi selv inntar hovedrollen som actionhelt - en person som lever i og mestrer en kaotisk verden.

R10 forsterker denne tolkningen gjennom å knytte lysten til å reise i krigen mot lyst til å oppleve et mer aktivt og levende følelsesliv. Erfaringen av krig kan gi nettopp dette. Man ønsker å kjenne på adrenalinet i kroppen, noe som er direkte knyttet til spenning i kroppen. Respondent 10 er en meget erfaren kampflyger, og bruker begrepet ”å føle seg ung igjen”, som et uttrykk for hva krigserfaringens følelsesmessige dimensjon er synonymt med.

I motsetning til de mer konkrete forklaringene på ønske om krigsdeltakelse, som selvrealisering og makt, så kommer det til uttrykk i R7 og R4 sine uttalelser at de ser på en slik erfaring som noe tiltrekkende på tross av paradoksene i situasjonen. R7 tenker at det hadde vært artig å være med i en krig, men han er ikke helt sikker på hva det innebærer. Dette tolkes som at han ikke vet sikkert hva konsekvensene av en krig vil være for ham, men krig representerer noe nytt og spennende som synes å være en opplevelse han ønsker å oppsøke. R4 er tydeligere i sitt paradoks. Krig er stygt, men det gir meg et personlig kick, så jeg har lyst til det. Dette tolkes som at det er en draging mellom den profesjonelle krigeren og krigen, som handler om at krigen tilbyr actionfylte opplevelser, aktive og varierte følelser, og en endring fra hverdagen som gjør livet rikt og spennende.

Formålet med denne analysedelen i oppgaven er å se på hvordan respondentene kognitivt forstår sin følelse av begjær i situasjonen. En erkjennelse i denne prosessen er at følelser ikke alltid lar seg forklare rasjonelt. Man kan kjenne lysten på sjokolade uten å være sulten, eller man kan bli tiltrukket av et tilfeldig menneske man ser på bussen, uten at man i særlig grad kan redegjøre for hvorfor nettopp denne personen hadde en slik innvirkning på seg. Følelsene kan virke på oss uten at vi har bevissthet om årsaken til følelsen. Dette synes også å være tilfellet med krigsdeltakelse. Krigsdeltakelse synes å være en erfaring man rett og slett har lyst på fordi erfaringen i seg selv er tiltrekkende.

Bidra i en betydningsfull sak

Mennesker som gjennom sitt yrke setter seg selv i fare, uttaler ofte det er sakens viktighet som er det sentrale insentivet for handlingen. Sakens natur er for kampflygerne også et tema som går igjen gjennom alle intervjuene når de forklarer begjæret i situasjonen. Hva ved saken og

hvor mye den er vektlagt synes svært variert. I undersøkelsen kommer det tydelig frem at sakens betydning i forhold til det opplevde begjæret for deltakelse i konflikten innehar 3 perspektiver: *irrelevant, etisk viktig og juridisk viktig.*

Irrelevant

Selve saken, måtte jeg nesten lage meg en motivasjon på. Når vi snakket om Libya, så merket jeg at vi prøvde å rettferdiggjøre at saken var bra. (R4)

Det korrekte svaret er vel at vi drar dit for å hjelpe folk og å skape demokrati. Få vekk Gaddafi eller beskytte sivile. Men for min del så kjenner jeg ingen i Libya, så hvorfor skal vi bry oss mer om den konflikten enn andre plasser? Så for min del så må jeg gå inn på enkelthendelser som skjer med befolkningen der, og fokusere på at vi må hjelpe dem. Så får en lukke øynene for det andres om skjer i verden. Jeg vet liksom ikke helt. (R16)

R4 er det tydelig at Libya-konflikten i seg selv ikke er viktig for motivasjonen. Det virker som om respondenten er ærlig på at egen motivasjon hentes en annen plass, men samtidig føler seg forpliktet til å lage saken til en viktig motivasjonsfaktor. Dette tolkes at legitime motivasjonsfaktorer for krigsdeltakelse, i lys av andres øyne, bør knytte seg til saken. Ens egen motivasjon bør være sammenfallende med de uttalte politiske årsakene for at Norge bidrar i krigen. Når andre spør deg om hvorfor du er villig til å reise i krigen, så forventer de at du svarer at saken er så viktig. Denne tolkningen får støtte i R16.

Denne respondenten har også problemer med å finne motivasjon i selve konflikten, fordi konflikten finner sted så langt fra hans egen hverdag, at det er vanskelig å ha en relasjon til den. Som han også påpeker, hvis denne saken skulle være det viktigste, så finnes det mange tilsvarende konflikter i verden som man burde engasjere seg i.

Dette perspektivet går igjen hos flere. Selve konflikten i Libya, har respondentene lite forhold til. Det de vet, kjenner de gjennom media. Hvordan media har lyktes å knytte en emosjonell kobling mellom respondentene og konflikten, er variert. Mange respondenter forholder seg distansert, mens andre lar seg i større grad påvirke av de menneskelige lidelsene man blir eksponert for.

Det etiske aspektet

Det kom tidlig i meg, den humanitære biten. Hver eneste nyhetssending som dukket opp var jeg ute og kikket på tv. Her dør det folk! Vi må komme oss nedover å hjelpe til. Det ble et veldig sterkt behov i meg for å hjelpe. (R5)

Da FN resolusjonen kom, og at man fikk høre gjennom media at Gaddafi var gal og bombet demonstranter med fly og uttalelser om å gå fra dør til dør til det var slutt på all motstand, da følte jeg at det ble en enkelt og grei sak. Her må det gjøres noe! Da verdenssamfunnet var enige om bruk

av militærmakt, så synes jeg egentlig det var en fin mulighet å bli med. Jeg hadde lyst til å bidra av etiske grunner med at jeg kan få slutt på litt elendighet. (R20)

R5 og R20 blir engasjert i de etiske aspektene ved konflikten. De opplever at de humanitære lidelsene i konflikten treffer deres etiske plikt til å hjelpe, og de kan hjelpe fordi de er profesjonelle krigere som kan jevne ut ubalansene i konflikten og beskytte de uskyldige. For disse respondentene er de humanitære aspektene ved saken så åpenbare at beslutningen om deltakelse er enkelt. Som respondent 20 understreker – her må det gjøres noe.

Det juridiske aspektet

For meg var det viktig at det var en FN-resolusjon. Ikke at det viktig å gå inn i konflikten, men at FN kunne enes om noe og sette makt bak det. At det var Libya var totalt likegyldig. (R2)

For meg betyr det veldig mye at det er et FN-mandat og relativ stor oppslutning i Norge om operasjonen. (R12)

R2 og R12 trekker frem betydningen av en FN-resolusjon for å gå inn i konflikten. I henhold til krigens folkerett er det FN som kan legitimere en militær intervensjon i en borgerkrigsliknende konflikt. Gjennom et FN-mandat, er det en samlet oppfatning på det politiske nivået i verdenssamfunnet at militære maktbruk er juridisk lovlig å benytte i situasjonen. Dette synes betydningsfullt for respondenten også. Man trenger ikke lenger dvele ved om handlingen er rett, fordi man handler på vegne av et verdensomspennende fellesskap med en felles juridisk oppfatning av situasjonen. Det som i tillegg kommer tydelig frem hos disse respondentene er at Libya-konflikten i seg selv er av liten betydning. Det kunne vært hvor som helst i verden. Dette tolkes i likehet med respondenter som ser saken som irrelevant, at den følelsesmessige tilknytningen til Libya ikke finnes.

Emosjonell og kognitiv vurdering av situasjonen – spenninger

I forberedelsesfasen til operasjonen er det helt klar følelsen av begjær som er mest fremtredene blant respondentene. I tillegg kommuniseres forskjellige negative følelser knyttet til forhold som oppleves belastende i situasjonen. Disse negative følelsene er i analysen samlet i en kategori av emosjonell vurdering benevnt *spenninger*. Eksempler på følelser som er lagt under denne kategorien er blant annet stress, skuffelse, frustrasjon og frykt. Disse spenningene kommuniseres i intervjuene, men er i lagt større grad individuelle og variert i tema og styrke. Spenninger og begjær synes å representere en dualistisk reaksjon i forhold til krigsdeltakelse, hvor spenninger er underlagt begjæret i styrke.

Min motivasjon var todelt. Jeg var veldig motivert fra et faglig standpunkt. Det har noe med å realisere seg selv og det du har trent på i 10 år, og endelig å bli brukt til noe og være til hjelp for noen.

Ja, man har jo tross alt investert mye av livet sitt til å trene seg opp til noe, så det er greit å få prøvd det. Det er en side. Så er det den andre siden. Jeg har familie. Hvor egoistisk kan det være å dra til Libya og utføre en krig der, og i verste fall ikke komme hjem? Den trekker i en annen retning. Selv om jeg følte på den frykten, så var den ikke i så stor grad at jeg hadde vanskelig for å finne motivasjon. Plussene var mange flere enn minusene. (R21)

R21 er det godt eksempel på dualismen i reaksjonsmønsteret på krigsdeltakelse som inneholder essensen av reaksjonsmønsteret som de fleste respondentene er innom. På den ene siden har de en sterk lyst til deltakelse, men krigsdeltakelse er også forbundet med en kostnad. For R21 handler denne kostnaden om faren for eget liv og hvilke konsekvenser dette vil ha for hans familie. Konflikten han ønsker å delta i er tross alt ikke en eksistensiell krig i Norge, men et krigsoppdrag hvor man har en medbestemmelsesrett i forhold til å delta. Man kan slippe, og derfor synes det som om respondenten føler at hans eget motiv for å reise, som i stor grad er egoistisk rettet, også bærer et ubehagelig ansvar ved seg hvis dette valget skulle få fatale konsekvenser for ham selv. Totalt sett så vurderes ikke denne risikoen så stor av respondenten at det overskygger begjæret. Plussene er flere enn minusene.

Analysen av spenningene som respondentene opplever i forkant av krigsoppdraget, knytter seg i all hovedsak til følgende fire (4) tema: *frykten for å gå glipp av krigen, forhold til oppdraget, egen avdelings håndtering av situasjonen og egen rolle.*

Frykten for at krigen glipper

Undersøkelsen avdekket at den primære årsaken til spenninger blant respondentene knyttet seg til frykten for å gå glipp av krigen.

Så fikk jeg beskjed om at jeg ikke skulle reise likevel. Jeg tok det greit, men var skuffet. "Faen, nå går jeg glipp av det!", tenkte jeg. Hadde jo veldig lyst selv om det for mange kanskje høres rart ut. (R8)

Jeg fikk melding om at jeg skulle dra påfølgende dag, så jeg dro for å vaksinere meg og ordne ting. Da jeg kom tilbake fikk jeg beskjed om at jeg måtte være reserve, fordi en gjeng fra en annen avdeling skulle være med. Det var en nedtur. Min samboer ventet barn i mai, så toget var kanskje gått. Da kunne det hende at vi var ferdig (i operasjonen), og jeg tenkte veldig mye på at kan bli en av de som ikke har vært der, og det er nødvendigvis ikke noe kult for fremtiden. (R9)

Helt ærlig, så var jeg redd for at det skulle være ferdig før jeg kom ned. Komisk å si, men jeg hadde lyst til å få det med meg, så jeg var redd for at det skulle være over på 2-3 uker. Så det var en reell ting som plaget meg hjemme. (R21)

Motivasjonen min var ganske sterk. Den var så sterk at jeg var ganske stresset over å ikke få være med ned i første rotasjon. (R4)

Jeg hadde blitt veldig, veldig skuffet om jeg ikke hadde fått være med. Kanskje likt med flyskoleopptaket, om jeg ikke hadde blitt valgt ut. Det er litt den samme tankegangen. (R17)

R8 var planlagt å reise i første pulje, men får en kontra-beskjed på dette. Han er tydelig på at det er en skuffende beskjed fordi han nå frykter at alt skal glippe. Det samme gjelder R9. Han får en nedtur når han må vente på sin avreise, og frykter på lik linje med R8 at operasjonen skal glippe ettersom hans samboer venter barn i nær fremtid, og at dette kan hindre ham hvis han ikke reiser øyeblikkelig. R21 og R4 vet at de skal ut i en senere pulje, og det plager dem med tanke på at krigen kan være over før de får reise. R21 er tydelig på at dette er noe som plager ham, og R4 bruker begrepet stress som beskrivelse på følelsene han har med å ikke få delta i første rotasjon. Disse respondentene underbygger en forståelse av at krigsdeltakelse i denne sammenhengen ikke er en belastning, men et gode, og belastningen først og fremst er knyttet til frykten for å gå glipp av denne goden. Dette skaper følelser av frustrasjoner og irritasjoner blant kampflygerne.

Usikkerhet i forhold til oppdraget

Undersøkelsen avdekket også at usikkerhet i forhold til hva oppdraget ville innebære av gjøremål, brakte frem spenninger hos respondentene.

Da navnet mitt ble lest opp på lista over de som skulle reise, så var det litt sånn skrekkblandet fryd. Det her har jeg veldig lyst til, men det er veldig ukjent. Jeg visste jo lite om trusselen i Libya, bortsett fra at de hadde potensielt meget farlige våpensystemer som kunne bli brukt mot oss. (R8)

Det var utrolig høyt spenningsnivå i begynnelsen. Det var vanskelig å forestille seg hva man gikk til. Hvor stor er trusselen? Hva slags oppdrag skal vi fly? Skal vi slippe bomber? Det var mye diskusjoner i gruppen om hva vi skulle gjøre. (R17)

Dagen før avreise var jeg nervøs. Jeg hadde vondt i magen, husker jeg. Det tenkte jeg ikke på den dagen, men neste morgen skjønte jeg at jeg var stressa, spesielt med tanke på å reise bort fra familien. Det var pes. (R4)

Det var skummelt, rett og slett. Men etter som tiden gikk så kom det folk tilbake fra Kreta og fortalte hvordan det foregikk der nede, om operasjonsmønsteret. Ting ble mer håndfast. Da jeg hadde fått forklaring på hva det innebar, så var det ikke så skummelt lengre. (R12)

R8 ble plukket ut til å reise i den første gruppen. Han beskriver sin reaksjon på denne nyheten som skrekkblandet fryd. Dette tolkes som at han på denne ene siden er glad for at han er valgt ut til å reise ned i operasjonen, men opplever også en form for redsel. Denne redselen knytter seg til usikkerheten i oppdraget. Det er fortsatt ukjent hva som de vil møte av trusler selv om de vet at Libya har en betydelig militærmakt, og de har fortsatt lite informasjon om hva oppdraget faktisk vil innebære av risiko.

R17 trekker frem at det er et høyt spenningsnivå i gruppen. Dette tolkes som en opplevelse av stress, og at dette stresset også knytter seg til usikkerheten i forhold til hva oppdraget faktisk vil innebære. R4 tolkes også til å beskrive en stressreaksjon i dagen før avreise. Han bruker ordet stressa, med beskrivelser av vondt mage, noe som er en normal fysiologisk stressreaksjon. Respondenten knytter sin reaksjon særlig til det å reise fra familien. Adskillelse fra familien kan i seg selv være stressende, men denne respondentens reaksjon tolkes til å være spesielt sterk denne gangen siden han går til noe som innebærer stor usikkerhet i forhold til risiko i oppdraget.

R12 trekker frem at han opplever situasjonen som skummel. Dette tolkes som å være en fryktrelatert følelsesreaksjon som knytter seg til usikkerheten i situasjonen og oppdraget. Reaksjonen synes å vare over en lengre tidsperiode, men gradvis forsvinner i takt med at informasjon om oppdragets faktiske forhold blir kjent. Dette styrker tolkningen i at frykten knytter seg til usikkerhet i oppdragets natur, som viser seg etter hvert å være håndterbar for respondenten.

Usikkerhet i forhold til egen avdelings håndtering av situasjonen

En gruppe respondenter opplevde at egen avdelings håndtering av situasjonen skapte følelsesmessige spenninger.

Jeg opplevde at miljøet ble veldig anspent i og med at det er noe annerledes som skjer. Og at dette setter gangse stort preg på hvordan vi trener og litt hvordan vi tenker. Og det stresset meg litt. Plutselig skulle vi begynne å trene mot trusler som er dårligere enn de vi trener med i hverdagen. Det syntes jeg var litt teit, for jeg mener jo at vi trener og tenker som om at det er krig hver eneste dag. (R14)

Jeg opplever at situasjonen er litt opphøst. De er vant til et høyt tempo, og lagd seg ulikemåter å gjøre ting på som ikke sammenfaller med hvordan vi opererer hjemme. Jeg opplever at fokuset, slik jeg ser det blir litt feil. Et eksempel er at det viktigste vi gjør når vi kommer ned til Kreta er å skyte med Glock (pistol). Det bruker vi en halv dag på, så bruker vi 2 timer på operasjonen vi skal ut å fly påfølgende dag! Det synes jeg blir feil fokus. (R19)

Det var en nedtur. Jeg følte det på en måte respektløst. På en annen måte så hadde jeg forståelse for at det var en glipp, men jeg tenkte på om det hadde noe med egne prestasjoner å gjøre. Samtidig vet jeg at det ikke er det, men man gjør seg tanker, og særlig når man ikke får noen begrunnelse for hvorfor det ble slik. (R9)

Når dette skjer (Libya) og en gjeng blir sendt ut, så er det naturlig å tenke, hver fall for meg, hvorfor ble ikke jeg oppringt? Det kan det jo være mange grunner til, men det som spretter opp er jo at det er noen som ikke synes jeg er bra nok, og det er det jo ingen som liker å ikke være bra nok. (R14)

Jeg følte at det var min tur til å reise siden jeg hadde gått glipp av Afghanistan. Så jeg ble veldig usikker på om jeg skulle ringe skvadronssjefen å si at jeg ville være med i første runde som skulle dra, men så tenkte jeg nei. Han er sikkert veldig opptatt med sine ting så jeg ville ikke plage ham. Men på mandagsmorgenen fikk jeg vite at det var mange som hadde kastet inn agn for å være med. Det var kjipt! Det syntes jeg var uprofesjonelt håndtert. Dette sa vi i fra om at vi ikke syntes var en god måte å gjøre det på. I første omgang fordi man ikke visste hva beslutningen var basert på. (R21)

R 14 og R 19 beskriver sin observasjon av miljøet, som de anser som anspent og opphøyet. Det at miljøet virker stresset, får konsekvenser for beslutninger knyttet til de avsluttende forberedelser til operasjonen, som for respondentene synes å være feil. R14 trekker frem at kvaliteten på treningen reduseres til lavere enn hva som er normalt i hverdagen, mens R19 trekker frem at fokuset rettes mot forhold som er av svært lite betydning for hvordan de kommer til å løse oppdragene. *Avdelingens måte å prioritere treningen i den siste forberedende fasen til oppdrag*, tolkes til å skape uro og negativitet hos disse respondentene.

R9, R14 og R 21 sine spenninger knytter seg til hvordan avdelingen gjennomfører *seleksjonsprosessen* i forhold til hvilke flygere som skal reise først. Respondent 9 var valgt ut til å reise først, men får deretter en kontra-beskjed. Han blir flyttet til en senere rotasjon, noe han opplever som en nedtur. Denne nedturen kan tolkes til at han nettopp er fratatt noe han var motivert for, men det ligger også et spenningsmoment i forhold til hvordan prosessen blir gjort. Mangel på årsaksforklaring skaper usikkerhet, og denne usikkerheten får respondenten til å tvile på sin egen kompetanse. Er jeg kanskje ikke god nok til å reise først? Selv om han kontrer dette med sin kognitive forståelse, synes det likevel som det affektive uttrykket blir en del av opplevelsen i mangel på konkret informasjon om årsaken til beslutningen. R14 opplever også det å ikke bli bedt om å reise ut først som en nedtur. I mangel på en årsaksforklaring så attribuerer han grunnen til sin egen kompetanse, noe som oppleves som en negativ prosess i en forberedende fase til krig.

R21 opplever samme frustrasjon som R9 og R14 knyttet til seleksjonsprosessen. Han vurderer seg selv til å være lojal til fellesskapet gjennom å ikke søke påvirkning i prosessen, men opplever at andre gjør det motsatte. Således tolkes hans frustrasjon like så mye til sine kolleger som til ledelse. Denne respondenten velger å være eksplisitt i sin håndtering av frustrasjonen gjennom å ta det opp med ledelsen for å få en avklaring på hvilke seleksjonskriteria som gjelder.

Usikkerhet i forhold til seg selv

Enkelte respondenter trakk frem usikkerhet i forhold til seg selv og de yrkesmessige kravene som en faktor som skapte følelsesmessige spenninger i forkant av operasjonen.

Så fikk jeg høre at de hadde sluppet bomber. Da fikk jeg en sånn ekkel følelse i brystet, og merket at det skjedde noe med kroppen min som jeg ikke var helt forberedt på. Jeg tenkte inn i situasjonen at jeg var der; ville jeg vært klar for det øyeblikket i cockpit? (R20)

Begjæret var så sterkt at jeg måtte ta tak. Jeg vet ikke hva som skjedde, men jeg begynte å tenke på hva jeg egentlig hadde lyst til å være med på. Hva kommer det å bombe mål på bakken dag ut og dag inn til å gjøre med meg? Da kom frykten. Den var så sterkt at jeg tok kontakt med xxx for å skaffe til veie informasjon om konsekvensene dette kan ha for personellet. (R3)

Jeg ble som sagt gira, men det hadde også en annen side. Det var veldig mye ansvar som kom på meg, og tanker om hvordan jeg ville reagere når jeg skulle slippe våpen. Jeg ante ikke hvilke reaksjoner jeg ville få. Har alltid savnet at de som har vært i Afghanistan forteller om hvordan det er å droppe bomber. (R7)

R20 trekker frem den ekle følelsen han får i kroppen når han blir klar over at de kommer til å droppe bomber i dette oppdraget. Ekkel følelse i kroppen tolkes til å være usikkerhet og ubehag, og respondenten relaterer denne følelsen til spørsmålet om han selv er klar for å gjøre denne jobben. R3 opplever et meget sterkt begjær etter å dra ned. Etter en stund opplever han en revurderingsprosess i lys av å se sine egne lyster i et meta-perspektiv. Denne revurderingsprosessen endrer hans forhold til å dra i krig fra lyst til frykt. Denne frykten er eksplisitt uttalt som å handle om hvilke konsekvenser bombing gjentatte ganger vil ha for ham selv. Ham selv er i dette tilfellet tolket til å være hans psykiske integritet. Frykten oppleves så sterk at han tar kontakt med fagpersoner for å oppdrive forskningsbasert kunnskap på dette området. R7 trekker igjen frem dualismen i den følelsesmessige reaksjon knyttet til det å reise i krigen. Denne respondenten er veldig gira på å dra i krigen, men samtidig er han usikker på hvordan han selv kommer til å håndtere det å droppe bomber. Å droppe bomber er noe alle respondentene har gjort gjentatte ganger i trening, derfor tolkes dette utsagnet til å rette seg mot de emosjonelle sidene ved å gjøre en slik handling, og ikke den tekniske gjennomføringen. I denne situasjonen trekker respondenten også frem savnet etter andres erfaringer på nettopp dette temaet. Dette tolkes til at samtaler om bombing og det å ta liv ikke er særlig fremtredende i kampflygernes læringsprosesser.

Mestring

Denne studien forholder seg til Lazarus og Folkman (1984)sitt perspektiv på mestring. Det betyr at studien har søkt å avdekke hvilke strategier respondentene har benyttet seg av i belastende situasjoner knyttet til fasen i forkant av å reise i en krigsoperasjon, for å redusere følelsesmessig ubehag. Som resultatet av respondentenes vurderingsprosess viser, så knytter det seg både belastende og motiverende faktorer til det å skulle reise i krigen. Analyse av mestringsstrategier avdekket tre (3) strategier som var fremtredende i utvalget: *planmessig forberedelser, defusing med kolleger og å påvirke beslutningsprosesser.*

Planmessige forberedelser

Det tok ikke lang tid før vi hadde sluppet de første bombene. Mine forberedelser på det var jo enda mer fokus på de tekniske detaljene og alt mulig rart. Trente ekstra i simulator på akkurat det som vi forventet å gjøre der, og tilpasset flygningen for å være best mulig forberedt, slik at jeg kunne være trygg på de tekniske tingene, fordi det er en stor usikkerhet omkring hvordan man faktisk opplever det, hva som skjer i hjernen, når man slipper bomber, ødelegger ting og sikkert tar liv. (R3)

Da jeg fikk telefonen på fredagen (om at vi kanskje skulle dra), så var det litt lyn fra klar himmel. Jeg følte litt stress med engang jeg fikk beskjeden, men så var det bare dra bort å planlegge og gjøre seg klar. På lørdagen da vi fikk beskjed om at vi skulle dra, så var jeg så langt inne i planleggingsprosessen at jeg mentalt sett var der alle rede. Vi hadde tenkt og pratet så mye alle rede at når beskjeden kom, så var det bare, ok, jeg må bare få tid til å pakke baggen. (R5)

Jeg drev og forberedte meg, tenkte gjennom ting jeg måtte ha med meg ned, og hva avdelingen måtte forberede seg på. Tenkte løsningsorientert; hva må jeg få gjort? Jeg forberedte også hva jeg skulle si til familien min og samboeren min. Gruet meg litt til å fortelle at jeg skulle dra. (R8)

Vi ble relativt fort klar over at alle måtte bidra i operasjonen. Omfanget av operasjonen ble ganske kjapt klart og det var ikke noe overraskelse hva oppdraget gikk ut på. Så vi fikk nok informasjon til å kunne iverksette spesifikk trening for de som var hjemme. I hvert fall prøvde vi å trene på det vi trodde kunne møte oss, og det viste seg å være relativt riktig. Sånn sett var vi faglig forberedt på det som kom til å møte oss. (R13)

Jeg brukte tiden til å sette meg inn i Libya, spesielt militært da, hva de hadde av utstyr, trusselvurdering. Så hadde vi en del undervisning om den kulturelle bakgrunnen. Dette er ting jeg er glad for at jeg fikk satt meg inn i, så jeg skjønner litt bedre hva som ligger bak konflikten. Det hjalp meg å få bort usikkerheten. (R21)

Den mest omtalte mestringsstrategien blant respondentene i forkant av krigsoperasjonen er planmessige forberedelser. Det synes som om det å gjøre alle de praktiske forberedelsene man kan gjøre i forkant er med på å redusere spenninger som finnes. R3 trekker frem det å fokusere på den tekniske utførelsen av oppgaven han vil bli satt til i krigen, er med å bygge en selvtillit og ro i forhold til denne oppgaven. Dette tolkes til at den tekniske utførelsen er en stressor man bekymrer seg for, men som er mulig å øve i forkant. Å øve på dette ser ut til å

reduere denne stressoren, og dermed skape en mindre totalbelastning av stress. R3 trekker videre frem at dette, i motsetning til de mentale sidene av å bombe og eventuelt ta liv av andre, er forhold man kan gjøre noe med. Han tolkes til å mene at teknisk trygghet skaper et større overskudd til å håndtere de mentale sidene som det ikke er mulig å trene på i forkant.

R5 trekker også frem betydningen av forberedende prosesser for å redusere stress. Han trekker frem at beskjeden om å dra i krigen skaper et stress hos ham, men gjennom å starte på planleggingen av oppdraget så reduseres stresset til det punktet at når han skal dra, så har han mentalt sett alle rede reist. Respondenten tolkes også til at denne måten å håndtere stress i forhold til oppdragsløsning er en innarbeidet strategi i miljøet. Han trekker frem at når beskjeden kom, selv om det stresset ham, så var det bare å starte planleggingen.

Formuleringen tolkes til at dette ikke er noe å dvele videre ved, men bare å komme i gang med. Han synes å vite hva som må gjøres i forhold til situasjonen og stresset som oppstår.

R8 trekker også frem betydningen av planprosesser. Han bringer frem det å være løsningsorientert som en strategi for situasjonen. Løsningsorientert er her tolket som oppgaver som bidrar til å være klar for avreise. Når det gjelder hva som praktisk må gjøres, synes respondenten trygg på hvilke oppgaver dette omfatter. Det han trekker frem som ubehagelig er samtalen med familien. Dette tolkes som at han kjenner godt de praktiske jobbforberedelsene som må gjøres, men at avskjedssamtale med familien er noe som er nytt og ukjent for ham, og dermed skaper en belastning.

R13 trekker frem at praktiske forberedelser ikke er noe som bare foregår på individnivå, men også er en strategi for avdelingen. Gjennom informasjonsinnhenting klarer de å skaffe til veie et nok så klart bilde av hva operasjonen vil innebære av oppdrag, og dermed kan organisere spesifikk trening i den siste forberedende fasen. Igjen trekkes det frem at dette gjør personellet faglig forberedt, noe som tolkes som at man er mer usikker på hvordan personellet er rustet for de mentale sidene av krigsoperasjonen.

R21 trekker også frem praktiske forberedelser som en strategi for å redusere usikkerheten i forkant av operasjonen. Det spesielle med denne respondenten er at han fokuserer mer på kunnskapen om konfliktens natur, fremfor de tekniske sidene av oppdragsutførelsen. Dette kan tolkes til at respondenten, som er veldig erfaren, i utgangspunktet er trygg på sine tekniske ferdigheter, og i større grad har behov for å rette fokus mot sitt forhold til konflikten. Er dette et oppdrag jeg personlig opplever er riktig å bidra i? Denne type forberedende prosesser synes i større grad å rette seg inn mentale forberedelser til krigen.

Defusing med kolleger

Så begynte jeg å sparre med kolleger om hvordan jeg opplevde situasjonen, og fikk helt lik respons fra to jeg snakket med, og da skjønte jeg at det ikke var vits i å holde igjen, så jeg tok det opp på morgenbrief på skvadronen, og opplevde at mange hadde tenkt de samme tankene. Dette førte til at det ble en veldig åpen diskusjon på avdelingen om hva vi tenkte, hva vi fryktet, hva vi ikke ville være med på. (R2)

Jeg husker at XX på en morgenbrief tok opp hva han følte om oppdraget. Det er uvant å høre en jagerflyger snakke så åpent om slike ting. Jeg merket at det han gjorde førte til at jeg åpnet meg og at folk på skvadronen åpnet seg. Mange folk som jeg ikke trodde var typer til å kunne åpne seg, sa rett ut hva de følte og at de hadde usikkerhet inne i seg i forhold til oppdraget. Det ble ikke en negativ trend og skepsis til å dra ned, men en sunn greie hvor folk turde å åpne seg. I løpet av de dagene skjønte jeg at folk flest gikk med de samme tankene som meg, og det er ikke noe uvanelig eller galt med de tankene. Det ga meg en veldig trygghet at jeg kunne snakke åpent med kollegaer om dette. (R20)

Det var en nedtur, rett og slett. Jeg snakket med andre på skvadronen om det og fikk luftet det. Fikk for så vidt forståelse for det der og da, og det er jo greit å få det ut. Det gjør det litt lettere, men det var vanskelig å godta det. (R9)

En annen viktig strategi for stressreduering er defusing med kolleger. Defusing betyr her samtaler med kolleger om de mentale sidene med å reise i krigen. Dette er ikke diskusjoner om tekniske utførelse av forskjellige oppgaver, slik man fokuserer på i de praktiske forberedelsesprosessene, men samtaler om personlig tema den enkelte tenker på.

R2 trekker frem at han deler sin personlige opplevelse av situasjonen med noen enkeltpersoner. Responsen han får fra disse motiverer ham til å ta opp temaet i hele avdelingen på et morgenmøte. Etter som respondenten starter delingsprosessen på individnivå, tolkes det til at det å snakke om slike ting på gruppenivå er utenfor hva som normalt gjøres i dette miljøet. Respondenten må først sjekke ut med noen andre for å skape nok trygghet til at hans egne tanker ikke kun er personlige bekymringer, men noe som flere i gruppen kan kjenne seg igjen i. Gjennom støtten finner han motivasjonen for å ta sjansen i plenum. Dette tolkes som at deling av sin usikkerhet er forbundet med en sosial risiko for å bli sett på som svak eller annerledes. Hans initiativ til å dele erfaringer synes å starte en avdelingspraksis med erfaringsdeling. Denne tolkningen støttes i R20 sitt utsagn. Han er en tilhører når R2 deler sine tanker i fellesmøtet. Han utaler at dette ikke er normal praksis, men noe som er uvant å høre fra en kampflyger. R20 støtter tolkningen om at denne hendelsen er med å danne et mer åpent miljø for deling av personlige erfaringer. R20 trekker videre frem to positive sider for ham med større grad av personlig erfaringsdeling i miljøet. Den ene siden er at han får avstemt sine egne tanker med andre. Han erfarer at flere tenker som han, og dette er

med på å skape en trygghet til at de tankene han har er normale blant kolleger i den situasjonen de nå befinner seg i. I tillegg skaper dette en større trygghet og åpenhet i forhold til hva som kan tas opp med ens kolleger.

R 9 sin uttalelse retter seg mer mot et personlig anliggende. Han får plutselig beskjed om at flyttes fra den første gruppen som skal reise over til en senere rotasjon. Dette oppleves som en stor skuffelse som han velger å snakke med andre kolleger om. Han er tydelig på at dette ikke endrer situasjonen. Beslutningen må han akseptere, men det å luften ut frustrasjonen med andre gjør det litt lettere. Dette tolkes til at erfaringsdelingsprosesser i seg selv bidrar til stressreduksjon.

Påvirke beslutningsprosesser

Før jeg drar ned er det mye administrasjon for min del. På grunn av familien så ønsker jeg å komme hjem i løpet av tidlig vår. Så det passet veldig dårlig for meg å dra ut sent i fasen i forhold til hvor lang tid vi så for oss at operasjonen kom til å vare. Så jeg jobbet for å reise ned tidlig. Personlig var det litt rart å drive og presse på for å dra ned tidlig. Det var ikke så mange i familien min som ville at jeg skulle dra, så det ble litt konflikt. (R6)

Så fikk jeg beskjed om at jeg ikke skulle reise like vel. Da ble jeg skuffet. Jeg skjønnte bakgrunnen for at de tok den beslutningen, for jeg skulle på et annet oppdrag i samme tidsperiode, og det var vanskelig å få nye folk der. Jeg prøvde å ymte frempå at jeg kan få til begge deler. Jeg trenger ikke være 6 uker på Kreta, men bare 5 og reise direkte videre til neste oppdrag. Jeg var såpass motivert at jeg prøvde å få det til, men ledelsen ville ikke at jeg skulle gjøre det. (R8)

Jeg vet ikke helt hvordan de bestemte hvem som skulle dra. Uansett, jeg meldte meg og sa at jeg er keen på å reise. (R10)

Det var sånne praktiske ting som datt inn med engang da jeg fikk beskjed om å reise. Kjøpt å bruke siste dagen før avreise til å være på jobb fremfor å være hjemme. Måtte få vaksiner, planlegge, skaffe etterretningsbilde. Kjente jeg var kjempe stresset. Nå vil jeg hjem, ikke sitte her å chatte om Libya. Foreslo at de andre som ikke skulle dra, tok seg av planleggingen, så kunne vi kommet til dekket bord neste dag. Det skjedde. Det var kult. (R4)

Den tredje faktoren av mestringsstrategier som kom frem i datamaterialet knyttet til det å skulle reise i krigen, var aktive prosesser i forhold til å påvirke beslutningsprosessen knyttet til egen deltakelse. Denne mestringsstrategien er hovedsakelig knyttet til stresset med å ikke få delta i krigsoperasjonen.

R6 trekker frem at han har private forhold som gjør at det ikke er aktuelt å reise i enkelte tidsperioder. Dette kan i verste fall føre til at han ikke får deltatt i operasjonen. Dette fører til at respondentene aktivt presser på for å reise ned i en tidlig fase. Det å presse på er her tolket som at han oppsøker og snakker med ledelsen, gir tydelig informasjon om sin situasjon og

hvilken løsning som passer ham selv best. Denne aktiviteten kommer tydelig i konflikt med familiens behov, som tolkes til å ønske at respondenten unnlater å reise i krigen.

R8 er på mange måter i samme situasjon som R6. Han er alle rede planlagt på et annet oppdrag når Libya-konflikten blir et faktum. Ledelsens beslutning om at han ikke skal reise er vel begrunnet, også i respondentens egne øyne, men dette hindrer ham ikke fra å komme opp med kreative løsningsforslag for å sikre sin egen deltakelse i krigen. Igjen tolkes forsøket på å påvirke beslutninger som en aktiv prosess fra respondentene, begrunnet i en sterk lyst etter å sikre seg krigsdeltakelse.

R10 sitt utsagn er typisk for veldig mange. De er usikre på hvilke kriterier som benyttes i utvelgelsesprosessen. Siden faglig kvalifikasjoner er dokumentert og kjent kunnskap hos ledelsen, virker det som om respondentene ønsker å signalisere den eneste faktoren som kan vippe eventuelle regnskap til sin egen fordel – nemlig sin egen motivasjon. Siden krigsdeltakelsen er forbundet med en grad av frivillighet, og at avdelingen har behov for personell som er motivert for denne krevende tjenesten, tolkes dette til at et tydelig signal om interesse er et viktig budskap å få formidlet frem til ledelsen.

R4 sin situasjon er annerledes enn de andre respondentene sine. Han får på kort varsel beskjed om at han skal reise i første pulje. Dette gir veldig kort tid til de praktiske forberedelser som han er nødt til å gjøre. Prosessen med praktiske forberedelser skaper det stress hos ham knyttet til behovet for å tilbringe den siste tiden sammen med familien. Dette stresset fører til at han foreslår en noe uvanlig praksis med å overlate de siste forberedende prosessene til andre, noe han får positiv respons på hos ledelsen. Dette uttrykker respondenten som en kul opplevelse, noe som er tolket til at stresset reduseres i kraft av at han nå får frigjort til familien.

Resultat oppsummert

I tabell 1 presenteres hvordan kampflygerne har opplevd denne situasjonen i form av hvilke følelser (emosjonell vurdering) og tanker (kognitiv vurdering) som situasjonen umiddelbart skaper, og hvilke strategier de benytter for å mestre belastende forhold i situasjonen (mestring). Det er viktig å presisere at tabellen ikke representerer en linjemessig sammenheng mellom vurderinger og mestringsstrategier. Mestringskolonnen beskriver de mestringsstrategiene som er i variert bruk blant hele utvalget i tidsperioden frem til selve krigsoppdragene.

Forsknings spørsmål (Situasjon) <i>Hvordan opplever norske kampflygere å skulle delta i Libya-konflikten? Hvordan mestrer de denne situasjonen over tid?</i>		
Emosjonell vurdering	Kognitiv vurdering	Mestring
Begjær	Yrkesmessig selvrealisering	Planmessig forberedelser
	Sosial tilhørighet i eksklusiv gruppe	
	Erfaringen for erfaringens skyld	
	Bidra i en betydningsfull sak	
Spenninger	Frykten for å gå glipp av krigen	Defusing med kolleger
	Usikkerhet i forhold til oppdraget	
	Usikkerhet i forhold til egen avdelingens håndtering av situasjonen	Påvirke beslutningsprosesser
	Usikkerhet i forhold til seg selv	

Tabell 1
Resultat basert på 23 respondenter

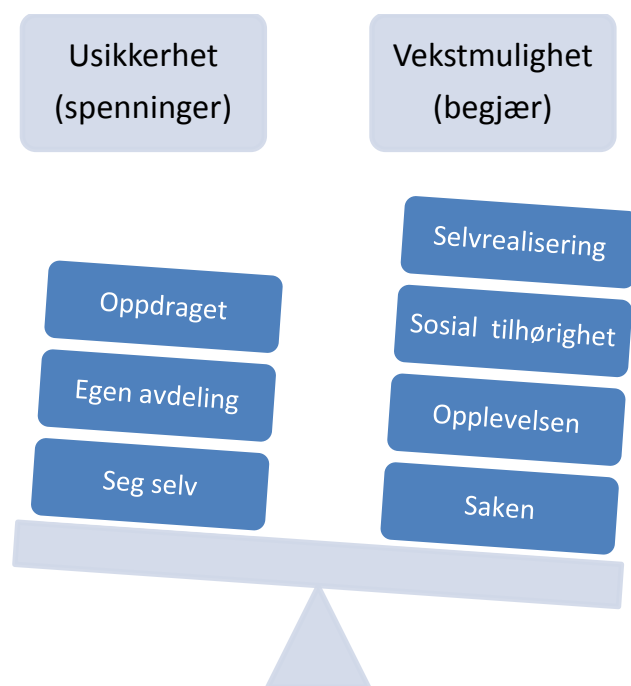
Diskusjon

Er det å skulle reise i krigen forbundet med stress?

Den umiddelbare vurderingen – krig en utfordring med vekstmuligheter

Det er ikke tvil om at det å skulle reise i krigen representerer en kompleks situasjon med mange elementer som hver enkelt kampflyger må forholde seg til. Resultatet av denne studien viser at Libya-konflikten representerer både vekstmuligheter og usikkerhetsmomenter for kampflygerne. Bildet er sammensatt, men varierer i liten grad fra respondent til respondent. Analysen av data fra det individuelle til det generelle bildet oppleves å ivareta nok kompleksitet til at den enkelte kampflyger kjenner seg igjen.

I forhold til stressopplevelsen ved å skulle delta i Libya-konflikten tegner det seg et sekvensielt vurderingsbilde. Figur 2 representerer den umiddelbare vurderingen av situasjonen som oppleves å være nok så lik blant alle kampflygerne når beskjeden om Libya-opdraget blir gitt. De individuelle forskjellene synes primært å ligge i hvordan den enkelte kampflyger rangerer faktorene.

Figur 2
Kampflyernes umiddelbare vurdering av situasjonen

Informasjon om at avdelingen skal delta i en krigsoperasjon iverksetter en rekke parallelle vurderingsprosesser. Betydningen av det som Lazarus og Folkman (1984) beskriver som primærvurdering, kommer først og fremst til uttrykk gjennom et følelsesmessig begjær. Denne følelsen synes å oppstå umiddelbart i situasjonen, og ikke som et resultat av en bevisst, rasjonell tankeprosess. Et debattert tema i stresslitteraturen er sekvensen i stressreaksjon (Aldwin, 2000, Ledoux, 1996). I kampflyernes situasjon synes det som om det er den følelsesmessige vurderingen som starter prosessen, både i form av at det er følelsen de rapportere først i intervjuene, og at oppfølgingsspørsmålet om hvordan de forstår følelsens betydning fører til refleksjoner i selv intervjuet.

Begjæret uttrykker først og fremst at det er et vekstpotensial i situasjon. Vekstmuligheten handler om at krigen representerer en unik mulighet for yrkesmessig selvrealisering. Selvrealisering betyr her en mulighet for å sette ut i praksis alt det man gjennom år har trent på, og dermed besvare en yrkesmessig undring om man mestrer krigens krav. I tillegg vil en krigsdeltakelse ha betydning for sosial tilhørighet, status og makt, på linje med Dragsnes (2006) sin undersøkelse. Dette handler først og fremst i forhold til egen avdeling og det norske kampflymiljøet, men det er verdt å merke seg at krigserfaring også har en reell status i

Forsvaret som organisasjon. Krigserfaring har betydning for jobbmuligheter i organisasjon siden det er et ønsket krav i mange stillinger, og fordi Norges langvarige krigsinnsats i Afghanistan har ført til at mange offiserer og soldater innehar denne kvalifikasjonen. Krigserfaring innebærer også status som krigsveteran i Forsvarets organisasjon.

Libya-operasjonen representerer også en spennende opplevelse i seg selv. I følge Stabell (2012) sin undersøkelse av norske soldater i Afghanistan, var spenning og opplevelsen i seg selv de viktigste motivene for å delta i krigstjenesten. At det samme er tilfellet for norske kampflygere er ikke overraskende, siden hele den militære profesjonsidentiteten holdningsmessige er i bevegelse mot individualisme fremfor profesjonalitet og idealisme (Treni & Munch, 2012). Selve saken oppleves også for mange av respondentene til å være meningsfull og dermed også en vekstmulighet i situasjonen. En slik vurdering av FNs resolusjon 1973 er en viktig faktor for combat motivation i tråd med studier fra 2. verdenskrig (Dennen, 2005). Dette kan forstås som at yrket som kampflyger tidvis mangler mening. Hverdagen til en kampflyger består hovedsakelig av trening for å utvikle kampferdigheter som man forhåpentligvis ikke trenger å bruke. Når man investerer så mye tid og ressurser i en oppgave synes dette å utvikle et behov for å brukes sine ferdigheter til noe meningsfylt. Det totale bilde av vekstmuligheter i situasjonen synes å indikere at primærvurderingen hos kampflygerne heller i retning av å være en fordelaktig situasjon for individet (Monat & Lazarus, 1991). I så fall vil ikke dette være en stressopplevelse innenfor et relasjonelt perspektiv på stress. Det totale bilde i situasjonen er dog noe annerledes.

På den andres siden av vektstangen i figur 2 er usikkerheten i situasjonen som kampflygerne vurderer parallelt med vekstmulighetene. Usikkerhetene i situasjonen knytter seg til oppdragets art, egen evne til å prestere og avdelings måte å håndtere situasjonen på. Usikkerheten tilknyttet oppdragets art er et resultat av manglende informasjon om oppdraget som skaper uklarhet i situasjon. Bartone (i Moldjord & Norvik, 2007) har kategorisert uklarhet som en av stressor-dimensjonene for soldater i moderne krigføring. Mangle på informasjon kan føre til at spekulasjoner og fantasier får grep og skaper unødvendig frykt. Resultatene viser også at usikkerheten tilknyttet oppdraget reduseres i takt med at informasjon om oppdraget blir tilgjengelig, men i den umiddelbare vurderingen av situasjonen er ingen informasjon tilgjengelig og dermed spiller faktoren en rolle for situasjonsvurderingen. Usikkerheten rammer også kampflygernes selvtillit. Det synes som at dette ikke gjelder de faktiske oppgavene de skal gjennomføre, men de mentale sidene av det å være i krig, bombe mål og ta liv. Dette er dimensjoner som vanskelig lar seg forberede i fredstid. Karlsvik (2009)

dokumenterte at erfaringsdeling fra de som har tidligere erfaring med strid ikke gjennomføres, og dermed forsvinner en viktig mulighet for andre å mentalt forberede seg på disse elementene av krigen. Dette uttrykker noen av kampflygerne som et savn. Avdelingens håndtering av situasjonen, som her må forstås hovedsakelig som ledelsens beslutningsprosesser i forhold til seleksjon for oppdrag og prioriteringer i treningsfokus bringer usikkerhet inn i situasjonen. Selv om det er flere usikkerhetsmomenter i situasjonen, er tilsynelatende ikke styrken av disse store nok til å utløse særlig grad av frykt. Kampflygerne rapporterer sin følelsesmessige vurdering av disse faktorene med ord som usikkerhet, spent, nervøs og irritasjon, som anses som beslektede følelser av frykt, men av en lavere styrke.

Totalt sett gir dette komplekse bildet en primær følelsesmessig reaksjon av *begjær*. Det eksisterer spenninger i situasjonen, men disse overskygger ikke begjæret. Med referanse til Monat & Lazarus (1991), så synes det totale bilde i situasjonen for kampflygerne å kunne kategoriseres som en *utfordring*. En utfordring er fortsatt kategorisert som en stress-situasjon, men vurdert som mindre belastende enn en trussel eller taps-situasjon. Forskjellen mellom en utfordring og en trusselsituasjon er i følge Monat & Lazarus (1991) at i en utfordrende situasjon, så fokuserer man primært på vekstpotensialet i situasjonen, mens i en trusselsituasjon så forventer man et fysisk eller psykologisk tap.

Hvorfor oppleves ikke situasjonen mer truende?

Da beslutningen om norsk deltakelse i Libya-operasjonen ble gitt, eksisterte det ingen informasjon om hva dette ville innebære for kampflygerne utover det faktum at de skulle fly i en Nato-operasjon. Mangle på informasjon er en av hovedårsakene for at kampflygerne opplever usikkerhet i forhold til seg selv og oppdraget. At ikke situasjonen utløser en større følelse av trussel, må knyttes til respondentenes sekundærvurdering i situasjonen.

Sekundærvurdering er kampflygernes vurdering av egne resurser for å mestre usikkerhetene de står ovenfor (Lazarus & Folkman, 1984, Eid & Johnsen, 2006). Sekundærvurdering kan knyttes til selvpoppfatningsbegrepet (Lazarus & Folkman, 1984, Bandura, 1997, Skaalvik & Skaalvik, 1996). I forskningslitteraturen benyttes selvpoppfatning som en fellesbetegnelse på *enhver oppfatning, vurderinger, tro eller viten som en person har om seg selv* (Skaalvik & Skaalvik, 1996). Forskning viser at det er sterk sammenheng mellom selvpoppfattelse og mental helse og velbefinnende, valg av aktiviteter, motivasjon, målsetninger, innsats, strategier og prestasjonsnivå. Et sentralt begrep innen selvpoppfatning er *mestringstro* (Bandura, 1997). Mestringstro er knyttet til situasjons- og problemspesifikk vurdering av egne

ressurser. Kilder til utvikling av mestringstro sammenfattes ofte i; genuin mestringserfaring, andres vurderinger og sosial sammenligning, og selvattribusjon (Bandura, 1997, Skaalvik & Skaalvik, 1996).

Innenfor det daglig virket som kampflyger finnes det miljømessige faktorer som kan bidra til utvikling av mestringstro for en krigssituasjon uten at kampflygeren nødvendigvis har genuin mestringserfaring fra krig. Faktorer som kan trekkes frem er *organisasjonsmessig erfaring med krigsoperasjoner, høy kvalitet på trening og gode rutiner for evaluering av prestasjoner.*

Organisasjonsmessig erfaring med krigsoperasjoner

Det var en veldig god opplevelse å se hvordan operasjonsplanleggingsgruppen jobbet. De jobbet slik de hadde gjort før selv om det var en operasjon og ikke en øvelse. Å se den roen, kommunikasjonen, takhøyden, innsatsen som lå der og de kreative løsningene var veldig tilfredsstillende. (R2)

Libya-operasjonen er ikke første gangen norske kampfly har deltatt i krigsoperasjoner. Tidligere har Norge deltatt med kampflybidrag i Kosovo og Afghanistan, hvor styrken har løst sine oppdrag på en meget god måte. Dette gjør at organisasjonen har erfaring med hvordan de skal håndtere beskjeden om et oppdrag, og kan iverksette utprøvde rutiner og planprosesser som skaper en ryddig og kontrollert planfase. Sitatet fra R2 er en beskrivelse av arbeidsprosessen til operasjonsplanleggingsgruppen dagene før avreise, som trekkes frem av flere respondenter. Selv om dette er krig, så har de tilpassede planleggingsrutiner som er brukt og trent i forbindelse med øvelser i fredstid, noe som gir kontroll over en usikker situasjon.

Flere av kampflygerne som bidro i Libya-operasjonen har tidligere mestringserfaring fra krig, noe som styrker mestringstroen (Skaalvik & Skaalvik, 1996) og gir uerfarne kampflygere en mulighet for sosial sammenligning i trening mot personer som har tilfredsstillt kravene i krig. Således kan dette bidra til å skape mestringstro hos kampflygere som ikke tidligere har vært i krig. Den organisasjonsmessige erfaringen med krig gir en følelse av trygghet og kontroll, men farger også vurderingen av situasjonen i starten av Libya-opdraget når informasjon om oppdraget mangler. I tidligere operasjonene har Norge hatt en relativt tilbaketrukket rolle som har ført til få direkte konfrontasjoner med fienden (Brettingen, 2005). Trusselbildet har vært lavt, og de norske kampflyene har i stor grad utøvd rutinemessige luftpatroljeoppdrag av begrenset kompleksitet. Ser man på tapstall, er det en generell erkjennelse at kampfly sjelden går tapt i moderne krigsoperasjonen, og at risikoen er langt større under øvelser og trening. Totalt sett synes den situasjonsmessige vurderingen i begynnelsen av Libya-opdraget å være på linje med organisasjonens tidligere erfaringer, og derfor innenfor en ramme av lav risiko og oppgaver man tidligere har mestret. Kampflygerne antar at de skal bidra i Libya-konflikten

på lik linje med hva de tidligere har gjort i andre operasjoner. Dette kan ha bidratt til at situasjonen vurderes som overkommelig, og dermed skapes det ikke stor usikkerhet. Hadde beskjeden blitt gitt om at Norge skulle være den mest offensive nasjonen og påta seg de vanskeligste oppdragene, slik realitet ble, kunne usikkerheten i forkant blitt større.

Høy kvalitet på trening

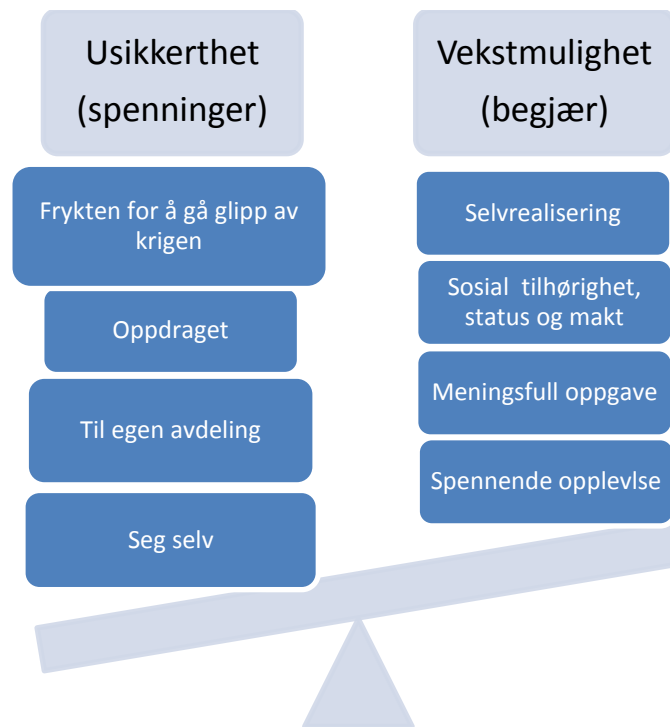
Før vi fløy i operasjonen, så tenkte jeg "Herregud, nå skjer det.", men etter den første turen så følte det litt som øvelse igjen. (R4)

Det norske kampflymiljøet har et treningsmønster som inkluderer ferdighetsspesifikk trening og øvelser som simulerer komplekse krigssenarioer. Et eksempel på dette er jevnlig deltakelse på den amerikanske øvelsen Red Flag, som har til hensikt å simulere de 10 første dagene i en høyintensitets krig. Høy kvalitet på den daglige treningen og mestringserfaringer fra realistiske krigsøvelser er ment å bygge mestringstro i forhold til krigsoperasjoner. Sitatet fra R4 peker på at øvelsene i fredstid er veldig på linje med hva som blir gjort i krig. Dette gir grunn til å tro at høy kvalitet på trening i komplekse øvelser kan fungere som en mestringserfaring og dermed bygge mestringstro for krig (Bandura, 1997). I tillegg gir slike øvelser en mulighet til å sammenligne seg selv med kampflygere fra andre land og dermed gi et reelt bilde av det norske kampflymiljøets prestasjonsnivå. Det er gjentatte ganger gjort kjent at norske kampflygere presterer godt i slike situasjoner og har et godt renommé som kampflygere.

Gode rutiner for evaluering av prestasjoner

Kampflymiljøet er også kjent for strukturerte og grundige læringsprosesser gjennom etablerte debriefingsrutiner i hverdagen (Murphy, 2011, Ron et al, 2006). Debriefingens hensikt er å evaluere prestasjonen på trening og skape gode læringspoenger som grunnlag for videreutvikling. Debriefing setter fokus på årsaksforklaring av prestasjoner (attribusjon) og fremhever internale og kontrollerbare attribusjoner i læringsprosessen (Skaalvik & Skaalvik, 1996). Dette bidrar til faktisk endring av atferd (Ron et al, 2006). I tillegg har kampflymiljøet utviklet mange standardkriteria for prestasjoner, som evalueres i daglig trening. Dette gjør at kampflygerne har et absolutte mestringskriteria for evaluering av egne prestasjoner. Dette fører til et mindre behov for sosial sammenligning for evaluering av seg selv, og gir en tydelig indikator på reelt mestringsnivå (Skaalvik & Skallvik, 1996). Kampflygere som ikke når absolutte mestringskriteria får ikke delta i operasjoner. Har man møtt kriteriene så gir det et godt grunnlag for motivasjon og troen på en selv.

Revurdering av situasjonen: Andres krigsdeltakelse – mitt stress.

Figur 3
Revurdering av situasjonen for kampflygere som ikke er i første rotasjon

Stress er sett på som en transaksjon mellom person og situasjon (Lazarus & Folkman, 1984, Aldwin, 2000). Det betyr at det foregår en kontinuerlig tilbakemeldingsprosess mellom person og situasjon som er med å forme stressopplevelsen. I kampflygernes sitt tilfelle foregår det en re-vurdering av situasjonen basert på to hendelser, som øker opplevelsen av stress for de kampflygerne som ikke reiser i første pulje til Libya-operasjonen; *seleksjon og bombing*.

Seleksjon

I og med at det norske kampflybidraget kun består av 6 F-16 kampfly, organiseres gjennomføringen med et rotasjonssystem for piloten. Etersom alle kampflygerne vurderer krigsoppdraget som en mulighet for vekst, påfører seleksjonen og avreisen til de første pilotene en ny stressor for de kampflygerne som blir igjen hjemme. De frykter nå at krigen kan glippe. Denne stressoren oppleves som en trusselsituasjon (Monat & Lazarus, 1991) fordi kampflygerne nå står i fare for at vekstmulighetene i situasjonen ikke realiseres. Resultatene i denne studien indikerer at det er den sosiale dimensjonen av vekst, fremfor de mer selvrealiseringsorienterte som veier tyngst. Denne tolkningen kommer ut i fra respondenter som i undersøkelsen trekker frem at deltakelse i Libya-operasjonen var ikke så viktig, så lenge ingen andre fikk det. Motivasjon til krig har i annen litteratur stor forankring i sosiale aspekt

ved egen avdeling (Geen, 1995, Dragsnes, 2006, Denner, 2005, Rodriguos-Godart, 2006, Sapolsky, 2004), selv om norske soldater i Afghanistan i liten grad la vekt på dette (Stabell, 2012). Denne forskjellen kan forklares ved at soldatene som bidro i Afghanistan var oppsatt i en midlertidig avdeling som oppløses ved retur til Norge. Mange av soldatene deltar på midlertidige arbeidskontrakter og avslutter sin tjeneste i Forsvaret etter endt oppdrag. Norske kampflygere er yrkestilsatt i forsvaret og jobber med de samme individene før, under og etter Libya-oppdraget. Krigsdeltakelse har betydning for sosial status og makt, primært i etterkant av operasjonen, og derfor rammer en ikke-deltakelse kampflygernes sosiale posisjon på lang sikt. Dette kan skape en stor belastning hos kampflygerne.

Siden deltakelse er så viktig av sosiale grunner, skaper selve seleksjonsprosessen for hvem som skal reise først store frustrasjoner og mistillit til egen avdeling. Dette kan være et uttrykk for selve trusselen i situasjonen (for tap av vekstmulighet), men også fordi prosessen ble oppfattet som lite åpen og i mangel på seleksjonskriteria. Seleksjonen påførte enkelte kampflygere mer stress, siden de nå stilte spørsmål ved egen kompetanse fordi de ikke hadde blitt valgt. Dette er en uheldig situasjon, siden følelsen av kompetanse er en viktig kilde til positiv selvoppfattelse og mestringstro (Skaalvik & Skaalvik, 1997).

Bombing

Et interessant funn i denne studien er at begjæret for krigsdeltakelse øker når man blir klar over at bombing av mål på bakken blir det primære oppdraget. Dette kan forklares i at situasjonen, med denne informasjon, nå vurderes som mer unik enn tidligere norske kampflyoperasjoner og dermed gir høyere status. Kennair (2004) trekker frem at risikoatferd er et tegn på styrke, og dermed gir mer makt. Makt i et evolusjonspsykologisk perspektiv har betydning for tilgang på ressurser. Denne betydningen kom også frem blant respondentene, i form av at krigserfaring har sine organisasjonsmessige goder knyttet til makt og anerkjennelse.

Det er jo vanskelig å innrømme det, men etter Afghanistan så har det vært en liten gjeng som har gjort det der nede og de har en egen status. Det er de som blir invitert til seminar. Det er de som står og forteller det de har opplevd. De er de folk hører på, og da er det jo slik at man er redd for nok en gang å være en av de uinteressante. (R14)

Økningen i begjæret ved bombing støtter opp under det autoteliske perspektivet på voldsutøvelse (Neitzel & Welzer, 2012) og at krig i seg selv er en attraktiv opplevelse fordi det er spennende og utfordrende, som er et motiv i seg selv (Stabell, 2012).

Mestring – hvordan forholde seg til belastningen

Kampflygerne opplevelse i forbindelse med Libya-oppdraget kan kategoriseres som en belastende situasjon (Lazarus & Folkman, 1984). Studien avdekket 3 mestringsstrategier kampflygerne benyttet for å forholde seg til denne belastningen. Først og fremst iverksatte situasjonen en rekke praktiske forberedelser, individuelt og kollektivt, som er kategorisert som planmessige forberedelser. Dette inkluderte tiltak i spennet fra spesifikk trening av kampflyoppdrag, planlegging, informasjonsinnhenting, trusselvurderinger og administrering av familie og hjem. Dette synes å være en type *problemfokuserert mestringsstrategi* gjennom å *rette oppmerksomhet inn mot stressoren* og er hensiktsmessig for situasjonen (Monat & Lazarus, 1991). Denne type aktivitet kan også være med å regulere emosjonen i situasjonen gjennom at aktivitetene man bedriver gir en følelse av kontroll. Et eksempel på dette er at noen kampflygere uttrykte bekymring om hvordan de kom til å reagere på det å bombe mål eller å ta liv. For å regulere denne stressoren øver de ekstra på teknisk utførelse av bombeangrep. Denne type forberedelse har ingen reell innvirkning på stressoren, men den gir en større tro til at man skal mestre de tekniske sidene av et bombeangrep slik at man ikke gjøre feil. Dette kan gi en følelse av kontroll over situasjonen siden du reduserer et usikkerhetsmoment ved aktiviteten.

Organisatorisk gjøres det forberedende tiltak. Dette er åpenbart positivt, men enkelte tiltak syntes dog å virke mot sin hensikt.

En ting som ble gjort som jeg syntes var idiotisk, var at det siste ukene før avreise, så kom det folk fra etterretningstjenesten og fortalte hvor jævlig regimet til Gaddafi var, og hvordan du kom til å bli behandlet hvis du ble tatt til fange. Det trengte jeg ikke. Det var en stikk i motivasjonen og jeg fikk dødsangst. De levnet lite håp om at du skulle komme hjem levende i en slik situasjon. (R21)

Dette forberedende tiltaket, som sikkert hadde en god intensjon, retter oppmerksomheten mot lite sannsynlige, men veldig truende forhold i situasjonen, som fører til mer belastning. Gjennom sin utdanning er kampflygerne meget kjent med konsekvensen av å bli tatt til fange, noe de antagelig retter fokus vekk fra i den siste forberedelsesfasen for å unngå stress fra forhold de ikke kan gjøre noe med. Når avdelingen selv setter fokus på tematikken, bidrar de kun med å endre en fungerende mestringsstrategi og øke stresset i situasjonen.

Resultatene avdekket også at aktive prosesser for å påvirke beslutninger, var en mestringsstrategi blant kampflygerne. Denne mestringsstrategien som kan defineres som en *problemfokuserert strategi* som tar sikte på å *endre forhold i situasjonen* (Monat & Lazarus, 1991), knyttet seg i all hovedsak mot å sikre kampflygernes egen deltakelse i

krigsoperasjonen. Denne strategien søkte å tilfredsstille det følelsesmessige begjæret, og kan tolkes som et uttrykk for motivasjon. Motiverte medarbeider er en ønskesituasjon for en avdeling som skal i krig. Den gjør avdelingen mer robust i forhold til å takle de utfordringene som ligger i krigsoperasjoner. Likevel når det kommer til uttrykk gjennom aktive forsøk på å påvirke ledelsens beslutningsprosesser, kan dette skape frustrasjon for ledelsen og redusere fellesskapsfølelsen i gruppen ettersom denne type aktivitet kan være et lojalitetsbrudd i forhold til gruppens normer og regler. Dette kom til uttrykk i denne studien.

Resultatet fra denne studien viste også at defusing med kolleger ble benyttet som en mestringsstrategi. Dette er primært en *emosjonsrettet strategi* som kan bidra til å *endre den subjektive betydningen av situasjonen*. At denne strategien utviklet seg kollektivt, opplevdes som noe uvanelig innenfor kampflymiljøet. Årsaken var at personell i ledelsen, i kraft av sin væremåte, tok initiativ til å åpne opp for kollektive samtaler av emosjonell art, og dermed legitimert denne type atferd i kulturen som mange kampflygere opplevde som stressreducerende og trygghetsskapende. Dyregrov (2002), Folland (2009) og Fredriksen (2006) har understreket betydningen av defusing i etterkant av belastende situasjoner. I denne studien gjøres dette i forkant av krigen, men i etterkant av at belastningen med å skulle reise i krigen har oppstått. Således kan det kategoriseres som en defusing på linje med stress-debriefingslitteraturen. Det er dog en viktig forskjell – samtaler ledes ikke av personell som er eksperter på tematikken, men det er gode, uformelle samtaler med kolleger. Folland (2009) og Fredriksen (2006) har trukket frem i sine studier at slike samtaler i en militær kontekst ofte har fordeler av at de ledes av personell innefor miljøet fordi det reduserer behovet for å forklare tekniske særtrekk ved aktiviteten for at den andre skal forstå situasjonen.

Studiens teoretiske implikasjon

Jeg føler det som en dristig aktivitet å foreslå hvilke teoretiske implikasjoner denne studien kan ha, ettersom det fort kan avdekke kunnskapsmangel hos meg som uerfaren forsker. Likevel tar jeg sjansen på å indikere at denne studien kan supplere eksisterende litteratur innen militær psykologi på tre (3) områder.

Den mest åpenbare teoretiske implikasjonen er at denne studien er gjort med en respondentgruppe som man sjelden finner i litteraturen. Kampflygere er en spesiell gruppe som er lite tilgjengelig for studier, og derfor må man i stor grad basere psykologisk kunnskap om krigen for kampflygeren på funn gjort i andre yrkesgrupper.

Resultatene i denne studien avdekker at teorier om combat motivation, som i stor grad baserer seg på soldater på bakken, ikke tilstrekkelig dekker kampflygernes motivasjonsfaktorer. Eksisterende litteratur synes å legge for stor vekt på overlevelse, lederskap og samhold. For kampflygerne betyr yrkesmessig selvrealisering og sosial tilhørighet, status og makt mer for ønsket om krigsdeltakelse. Dette kan skyldes at kampflyoperasjoner i dag er forbundet med lav risiko i motsetning til hva det var under 2. verdenskrig hvor tapstallene blant flygere i perioder var 50% ved avdelinger (Wells, 1995).

I tillegg utfordrer denne studien brutaliseringsperspektivet ved å indikere at voldsutøvelse i seg selv er en attraktiv handling som kan fungere som et motiv i seg selv (Neitzel & Welzer, 2012).

Studiens praktiske implikasjoner

Denne studien har gitt grundig innsikt i de mentale sidene ved det å være kampflyger i forberedelsesfasen til krig. Et generelt inntrykk jeg som forsker sitter med, er at kampflymiljøet i aller høyeste grad er et profesjonelt miljø som har stor kompetanse på det de gjør. Likevel belyser denne studiene sider ved det å være kampflyger som ikke nødvendigvis er kjent og i fokus i den daglige treningsaktiviteten ved en kampflyavdeling. Denne studien gir grunnlag fire (4) mulige praktiske implikasjoner:

Siden krig kan betraktes som en vekstmulighet for kampflygerne i form av selvrealisering, sosial tilhørighet, makt og status, spenning og meningsfulle bidrag, kan det føre til opportunistisk atferd blant kampflygerne i kampen om å sikre seg denne goden. Dette kan skape frustrasjon, redusert tillit og lojalitet til ledelse, og skape splid i fellesskapet. Ledelsen ved kampflyavdelinger bør derfor søke å ha en seleksjonsprosess i forbindelse med

krigsoppdrag som er åpen, akseptert og basert på tydelig kriterier som er kjent for kampflygerne.

Erkjennelsen av at krigsdeltakelse fører til stressreaksjoner i forberedelsesfasen til operasjonen, som inkluderer et bredt spekter av følelsesmessige og kognitive vurderingsprosesser, taler denne studien for at det kan være hensiktsmessig å legge til rette for formelle defusingsprosesser innad i kampflymiljøet. Denne studien avdekket at dette opplevdes bra og stressregulerende for kampflygerne, men at det oppstod som en tilfeldighet i kraft av personkarakteren til ledelsespersonell ved avdelingen. Studien anbefaler at det gjøres mer formelt gjennom prosedyrer, slik at det ikke står og faller på hvem som er i ledelsen om et slikt tiltak blir iverksatt.

Av forberedende tiltak avdekker denne studien at kampflygerne, individuelt og som avdeling, iverksetter mange gode løsningsorienterte tiltak som fungerer som problemfokuserede mestringsstrategier som setter fokus på utfordringene og dermed reduserer stress. Avdelingene bør tenke igjennom hvilke tiltak som i større grad bør behandles med en strategi som retter oppmerksomhetsfokuset vekk fra problemet. Her tenker jeg spesielt på etterretningsavdelingens briefing om brutaliteten kampflygere kan forvente som krigsfanger, og andre forhold som er av informasjonsmessig art som kan skape unødvendig frykt.

En erkjennelse av at krigsdeltakelse også er motivert av opplevelsen i seg selv, inkludert utøvelsen av vold, bør gjøre ledere oppmerksom på at begjæret etter å skaffe seg denne erfaringen, i verste fall kan føre til at rasjonelle beslutningsprosesser blir satt til side. Dette kan gå utover juridiske og etiske betraktninger i forhold til bruk av makt, særlig under krevende operasjonelle forhold. En anbefaling er at man skaper en åpenhet og aksept for at ønske om slike erfaringer er en naturlig del av prosessen ved å være i krig, og at man finner prosedyrer og metoder hvor etiske og juridiske retningslinjer blir bevisstgjort og jevnlig repetert. Beslutningsprosesser ved bruk av makt bør i stor grad gjøres i henhold til etablerte prosedyrer og i dialog med andre.

Studiens potensial for videre forskning

Denne studien utnytter kun deler av det empiriske materialet som ble samlet i de kvalitative intervjuene med kampflygere i etterkant av Libya-operasjonen. Grunnlag for videre forskning, ligger først og fremst i å analysere dette materialet med tanke på hvordan kampflygerne opplever å fly oppdragene i Libya, herunder bombing av mål på bakken og erfaringer med å ta liv, og hvordan de opplever sin deltakelse nå i ettertid. Dette er prosjekter som er påbegynt og planlagt ferdigstilt i løpet av 2015.

I tillegg bør studien danne grunnlaget for en oppfølgingsstudie av kampflygerne nå 4 år etter krigen. Denne studien bør undersøke blant annet om stressbelastningens langtidseffekter, endringer i motivasjon for krig og betydningen av krigsdeltakelsen.

Resultatene av denne studien kan danne grunnlag for videre studier av motivasjon og stress ved krigsoperasjoner, også i andre stridavdelinger i Forsvaret, for å gi en dypere og mer tidsriktig forståelse for hvordan slike prosesser foregår i lys av samfunnsmessige, kulturelle og teknologiske endringer. Mye av denne typen kunnskap baserer seg på eldre amerikanske og britiske studier, som ikke tar høyde for særegne norske kulturelle betingelser.

Litteratur

- Aldwin, C. (2000). *Stress, coping and development. An integrative perspective*. New York. USA: The Guildford press.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York. USA: W.H. Freeman and Company.
- Brettingen, E. (2005). *Når jagerflygere tar liv*. Hovedoppgave. Luftkrigsskolen. Trondheim.
- Braa, K. (2002). *Den lange veien hjem*. Trondheim: Doghouse.
- Chaco, T. (2001). «Why did they fight? American Airborne units in World War II». *Defence Studies*, vol 1 (No3) s 59-94. London: Frank Cass.
- Creswell, J. (2009). *Research design. Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. London: Sage
- Dennen, J. (2005). "Combat motivation". *Peace Review: A journal of Social Justice*, 17:81-89
- Dragsnes, J. (2006). *Motivasjon for krig i kampflymiljøet. Et sosialt perspektiv*. Hovedoppgave. Luftkrigsskolen. Trondheim.
- Duke, W & Murphy, J. (2011). *The debriefing imperative*. Amazon Kindle
- Dyregrov, A. (2002). *Psykologisk debriefing*. Bergen: Fagbokforlaget
- Ekman, R & Arnetz, B. (2002). *Stress*. Stockholm: Liber
- Eid, J & Johnsen, B. (2006). *Operativ psykologi*. 2.utgave. Bergen: Fagbokforlaget.
- Flin, R (1996). *Sitting in the hot seat*. Chichester: Wiley
- Folland, R. (2009). *Holistic debriefing. A paradigm shift in leadership*. Masteroppgave. Maxwell: Air command and staff college.
- Fossum, L & Moldjord, C. (1999). *Stress og mestring i NORAIR/Bosnia 1993-1996*. Hovedfagsoppgave i psykologi. Trondheim: NTNU.
- Fredriksen, P. (2006). *En studie av jagerflygere involvert i alvorlige luftfartshendelser*. Hovedoppgave. Trondheim: Luftkrigsskolen
- Geen, R. (1995). *Human motivation*. California. USA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Glad, B (1990). *Psychological dimensions of War*. USA: SAGE Publications.
- Grossman, D. (1995). *On killing*. Boston: Little, Brown & Co.
- Grossman, D. (2004). *On combat*. Illinois: PPCT Research Publications.
- Johansen, T. (2012). *Kvalitative forskjeller ved å ta liv på forskjellige avstander. En drøfting av Dave Grossmans teori*. Bacheloroppgave. Luftkrigsskolen. Trondheim.

- Karlsvik, A (2009). *Å ta liv*. Bacheloroppgave. Luftkrigsskolen. Trondheim.
- Kennair, L. (2004). *Evolusjonspsykologi: en innføring i menneskets natur*. Trondheim. Tapir.
- Kahneman, D. (2013). *Tenke, fort og langsomt*. Oslo: Pax.
- Kvale, S. (2007). *Doing interviews*. London: Sage.
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervjuet. 2.utgave*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Langdridge, D. (2006). *Psykologisk forskningsmetode. En innføring i kvalitativ og kvantitativ tilnærming*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Lazarus, R & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York. USA: Springer Publishing Company.
- Ledoux, J. (1996). *The emotional brain*. New York. USA: Simon & Schuster
- Lunde, N & Mæland, B.(2007). *Militæretikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Mcmanners, H. (1994). *The scars of war*. London. HarperCollins.
- MacNair, R. (2002). *Perpetration-induced traumatic stress*. The psychological consequences of killing. London: Praeger
- Marshall, S. (1947). *Men against fire. The problem of battle command*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Moldjord et al (2007). *Liv og lære i operative miljøer. Tøffe menn gråter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Moldjord, C & Norvik, H. (2007). *Militær ledelse og de menneskelige faktorene*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Monat, A & Lazarus, R (1991). *Stress and coping. An antology*. New York: Colombia University Press
- Moran, C. (1966). *The anatomy of courage*. London: Constable.
- Nadelson, T. (2005). *Trained to kill. Soldiers at war*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Neitzel, S & Welzer, H. (2012). *Soldater. Beretninger om krig, drap og død*. Oslo: Forlaget Press.
- Nielsen, G & Raaheim, K. (1997). *En innføringsbok i psykologi for universitet og høyskoler*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Olsson, H & Sørensen, S. (2003). *Forskningsprosessen. Kvalitative og kvantitative perspektiver*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

- Pinker, S. (2011). *The better angels of our nature: the decline of violence in history and its causes*. London: Allen Lane.
- Rodrigues-Goulart, F (2006). Combat motivation. *Military Review*. November-December 2006
- Ron, N, Lipshitz, R & Popper, M. (2006). *How organizations learn: Post-flight reviews in an F-16 fighter squadron*. *Organization Studies* 27(8): 1069-1089. London: Sage Publication.
- Sapolsky, R. (2004). *Why zebras don't get ulcers*. Third Edition. New York. USA: Henry Holt and Company.
- Selye, H. (1936). "A syndrome produced by diverse noxious agents". *Reprinted in The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neuroscience* 1998;10:230-231. Tilgjengelig fra: <http://neuro.psychiatryonline.org/article.aspx?articleID=99754&resultClick=3>. (Hentet: 15.05.2014)
- Shalit, B. (1988). *The Psychology of Conflict and Combat*. New York. USA: Praeger Publishers.
- Skaalvik, E & Skaalvik, S. (1996). *Selvoppfatning, motivasjon og læring*. Oslo: Tano
- Smith, J, Flowers, P & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, method, and research*. London: Sage
- Spang, H. (1971). *Den hemmelige kampen*. Oslo: Gyldendal
- Stabell, Y (2012). *What motivates Norwegian soldiers to participate in International Operations? An analysis of the Norwegian contribution to Afghanistan*. Master's Thesis – Peace and conflict studies. Department of political Science. Universitetet i Oslo.
- Szabo et al (2012). "The legacy of Hans Selye and the origins of stress research: A retrospective 75 years after his landmark brief "Letter" to the Editor of *Nature*". *Stress*, September 2012: 15(5):472-478. *Informa Healthcare*, USA. Tilgjengelig fra: <http://www.selyeinstitute.org/wp-content/uploads/2013/06/The-legacy-of-Hans-Selye44.pdf>. (Hentet. 10.06.2014)
- Tjora, A. (2010). *Kvalitativ forskningsmetode i praksis. 2. utgave*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Treni, K & Munch, M. (2012). *Militær profesjonsidentitet ved norske befalsskoler. Hovedoppgave profesjonsstudiet i psykologi*. Psykologisk institutt. Universitetet i Bergen.
- Ursin, H & Eriksen, H (2004). "The Cognitive activation theory of stress". *Psychoneuroendocrinology* 29 (2004):567-592. Tilgjengelig fra: <http://helse.uni.no/ContentItem.aspx?site=6&ci=7572&lg=1>. (Hentet: 15.05.2014)
- Ursin, H & Zahl-Begnum, O. (1993). *Biologisk psykologi*. Oslo: TANO

Weisæth, L, Mehlum, L & Mortensen, M. (1993). *Mennesker, traumer og kriser*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wells, M. (1995). *Courage and air warfare. The allied aircrew experience in the second world war*. London: Routledge

Websider

Stress. (2012). Tilgjengelig fra: <http://snl.no/stress>. (Hentet: 2014-07-10)

FNs sikkerhetsråds resolusjon 1973. (2011). Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/FNs_sikkerhetsr%C3%A5ds_resolusjon_1973 (Hentet: 2013-05-06)

Operation Odyssey Dawn (2011). Tilgjengelig fra: http://no.wikipedia.org/wiki/Operation_Odyssey_Dawn (Hentet: 2013-05-06)

Oppsummert fakta om bidraget. (2011). Tilgjengelig fra: <http://forsvaret.no/operasjoner/tidligere/libya/Sider/Oppsummerte-fakta-om-bidraget.aspx> (Hentet: 2013-05-06)

The cost of war. (2014). Tilgjengelig fra: <http://www.globalresearch.ca/us-wars-in-afghanistan-iraq-to-cost-6-trillion/5350789>. (Hente: 2015-01-28)

Vedlegg 1 – Mandat

Mandat til gjennomføring av undersøkelse i Luftforsvarets F-16 miljø.

Bakgrunn – Norske jagerfly i operasjon Task Force Odyssey Dawn og Unified Protector over Libya

En norsk jagerflyenhet med norsk støtte personell, ble i slutten mars 2011 etablert på basen Souda Bay på Kreta for å bidra i den internasjonale FN-koalisjon (FN-resolusjon 1973 av 18 mars 2011) for å gjennomføre militære luftoperative tiltak mot den Libyske regjering.

Oppdraget går ut på å sikre en flyforbudssone over Libya for å beskytte sivile og områder som trues med angrep i Libya. Resolusjonen åpner også for angrep på militære styrker på bakken i Libya. Oppdraget innebærer at norske jagerfly bidrar i operasjoner over Libysk territorium med bombing av militære bakkemål i et omfang Luftforsvaret ikke har opplevd siden 2 verdenskrig.

Drøfting - Undersøkelse av stress-belastning, mestring og læring blant jagerflygere og støtte personell

Det er viktig for Luftforsvaret å undersøke hvilket omfang av stressorer og belastende erfaring flygere og andre personellkategorier utsettes for samt hvordan personellet mestrer disse utfordringene i internasjonale operasjoner. Norske jagerflymiljø har, i realiteten, svært få erfaringer med reelle krigsoppdrag og trenger å ta best mulig vare på de erfaringene som gjøres og bringe dette tilbake til fagmiljøene i den hensikt å optimalisere for fremtidige oppdrag. Flere hovedoppgavestudier ved Luftkrigsskolen viser til at erfaringer fra f.eks Afghanistan og Kosovo har vært lite gjenstand for aktiv erfaringslæring i jagerflymiljøene (Brettingen 2005; Fredriksen 2006; Stueland 2006; Karlsvik 2009). Studiene viser også at det er et stort spekter i reaksjonsmønster både før, under og etter for eksempel bombing (Brettingen 2005; Moldjord et al. 2007). Studiene viser også at førstegangserfaring med bombing i krig kan utløse uventede reaksjoner, man ellers ikke opplever under treningsforhold (Brettingen, 2005; Moldjord et al. 2007). Slike erfaringer vil det være av stor betydning å dokumentere for senere læring og utvikling i luftoperative miljøer.

Med grunnlag i de operasjoner og utfordringer Luftforsvarets personell møter blant annet i internasjonale operasjoner har både Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk Institutt og Luftkrigsskolen som Luftforsvarets primære utdanningsinstitusjon på høyskolenivå et særskilt ansvar for å bidra med forskningsbasert kunnskap gjennom utdanning, flyoperative kurs, leder og utviklingsprogrammer og lederstøtte.

Oppdrag

Luftkrigsskolen etablerer en prosjektgruppe på oppdrag fra Generalinspektøren i Luftforsvaret (GIL) som skal gjennomføre en studie/erfaringsinnsamling av flyoperativt, ledelse og støttepersonell fra operasjonene over Libya i den hensikt å identifisere kunnskap som skal bidra til optimalisering av fremtidige operasjoner. I prosjektgruppen inngår et faglig samarbeid mellom flymedisinsk/menneskelig faktor kompetanse ved Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk Institutt (FMI), Forskningsgruppen Operativ Psykologi ved Universitetet i Bergen og Luftkrigsskolen (LKSK).

Utgangspunktet for en undersøkelse av personell som deltar i internasjonale operasjoner er at de møter utfordringer og får erfaringer som kan innebære sterkere og hyppigere stressorer enn de er vant med under øvelser og ved trening ved hjemmeavdeling. Studien har til hensikt å identifisere omfang og opplevelse av stressorer under operasjoner over Libya, samt hvordan personellet opplever å mestre disse utfordringene.

Problemstillinger

Prosjektet tar sikte på å besvare følgende problemstillinger:

- Hvilke stressorer blir militært personell under operasjonen over Libya utsatt for og i hvilket omfang?
- Hvilke faktorer er til hjelp og støtte for opplevd mestring og restitusjon etter oppdrag?
- Hva oppleves å være til nytte for restitusjon, læring og utvikling etter hjemkomst?

Metode

Utvalg

Undersøkelsen vil bli utført blant norsk militært personell som har deltatt i operasjonen over Libya. Styrken omfatter en jagerfly-enhet bestående av inntil 6 fly med tilhørende flygere og støttepersonell. Oppsetningen er på ca 120 personer. Undersøkelsen vil i første rekke rette seg mot jagerflygere og i en utvidet versjon også rettes mot ledelse og støtteapparat. Deltakelsen i undersøkelsen er frivillig. De som deltar i undersøkelsen undertegner samtykkeerklæring. Alle som deltar vil bli informert om undersøkelsen og databehandling gjennom egne backbriefer og i form av egen sluttrapport.

Design

Problemstillingene skal belyses ved hjelp av intervju, spørreskjema og eventuell feltobservasjon på basen på Kreta. Spørreskjema og intervju vil bli administrert etter hjemkomst til Norge medio juni-september 2011. Forskningsgruppen tar kontakt med den enkelte hjemmeavdeling for avtaler om tidspunkt og sted for intervju.

Behandling og oppbevaring av data

Undersøkelsen søkes godkjent av Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK). Ingen data som registreres i undersøkelsen vil bli gjort tilgjengelig opp mot den enkeltes navn. Utfylte spørreskjemaer samles inn og behandles av prosjektgruppen. Data blir behandlet i data-basert statistikk-program hvor data er anonymisert. Intervjuer transkriberes og lagres som anonymiserte datafiler. Spørreskjema og lydfiler oppbevares ved Luftkrigsskolen og slettes i henhold til godkjenning fra REK.

Tilbakeføring

Tilbakeføring av resultater

Det forventes å kunne presentere preliminnære resultater fra undersøkelsen i løpet av høsten 2011. En videre tilbakeføring i form av backbrief til flyoperative miljøer og sluttrapport til GIL med anbefalte tiltak forventes å være klar i løpet av høsten 2011/senvinter 2012.

Nytteverdi av undersøkelsen

For vurdering av undersøkelsen er det lagt vekt på at studien vil kunne ha nytteverdi på følgende områder:

- Bidra til optimalisering av det flyoperative arbeidsmiljø for sikker gjennomføring av flyoperasjoner i internasjonale operasjoner.
- Bidra til å utvikle involvert personell's robusthet samt forebygge uheldige ettervirkninger i forbindelse med internasjonale operasjoner.
- Bidra til kunnskap om effektivt lederskap i luftmilitære operasjoner.

Administrativ og faglig forankring

Prosjektet godkjennes av Luftforsvarsstaben som gir mandatet til Luftkrigsskolen. Prosjektet ledes av Luftkrigsskolen i samarbeid med Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk Institutt og Forskningsgruppen Operativ Psykologi ved Universitetet i Bergen.

En faglig/militær referansegruppe foreslås etablert for prosjektet. Denne bør bestå av representanter fra det operative jagerflymiljøet og Luftoperativt Inspektorat (LOI) i tillegg til prosjektgruppens representanter fra Luftkrigsskolen og Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk

Institutt. Referansegruppen bidrar til avklaringer, informasjon og tilrettelegging i forbindelse med prosjektets fremdrift.

Konklusjon

Luftkrigsskolen etablerer en prosjektgruppe som i samarbeid med Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk Institutt og Forskningsgruppen Operativ Psykologi ved Universitetet i Bergen skal gjennomføre en studie av stressbelastning og mestring i forbindelse med operasjonene over Libya. Studien gjennomføres ved bruk av intervju, spørreskjema og eventuell feltobservasjon. Hensikten er, gjennom økt kunnskap, å bidra til utvikling av operativt lederskap samt optimalisering av det flyoperative arbeidsmiljøet for fremtidige operasjoner i utlandet. Videre er målsetningen å bidra til utvikling av individuell og systemisk robusthet samt å forebygge uheldige ettervirkninger av skarpe operasjoner i internasjonale tjeneste.

Vedlegg 2 – Intervjuguide

1. Introduksjon
  - a. Faktaopplysninger om alder, erfaring, tidspunkt i operasjonen, tidligere krigserfaring.
  - b. Generell opplevelse av oppdraget:
    - i. Hvilke opplevelser sitter du igjen med etter oppdraget.
    - ii. Kronologisk tilnærming: før, under, etter.
    - iii. Fokus på tanker, følelser, handling
2. Tema
  - a. Før avreise. Motivasjon.
  - b. Oppstarten på Kreta
    - i. Gruppeutvikling, kulturelle endringer
    - ii. Første oppdraget
    - iii. Første bombeoppdraget
  - c. Opplevelsen av å bombe gjentatte ganger
  - d. Opplevelsen av å ta liv
  - e. Hva var det sterkeste inntrykket?
  - f. Debriefing etter oppdrag. Teknisk og emosjonell.
  - g. Ledelsen
  - h. Boforhold
  - i. Andre viktige hendelser
  - j. Returen til Norge
  - k. Debriefing av gruppen før hjemkomst
  - l. Opplevelser i tiden etter oppdraget
  - m. Returen til normal hverdag
  - n. Familien
  - o. Hva sitter du igjen med?
  - p. Hvilken betydning har oppdraget hatt for deg?
  - q. Hvordan har det vært å snakke om det?
3. Avslutning
  - a. Er det noe annet du tenkte du skulle formidle?
  - b. Andre temaer som burde vært belyst?
  - c. Hvordan har det vært for deg?

Vedlegg 3 – Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring for deltagelse i undersøkelse – Stress og mestring i internasjonale operasjoner – En undersøkelse av en norsk jagerfly-enhet i krig.

Deltager i Task Force Odyssey Dawn og Unified Protector.

Det er et generelt behov for å systematisere erfaringer fra norsk deltakelse i internasjonale operasjoner på en slik måte at erfaringene blir gjort tilgjengelige for nye operasjoner og etterfølgende personell. Vi ønsker at Luftforsvaret skal kunne dra nytte av DIN erfaring fra tjenesten i operasjonene over Libya. Som ledd i Luftforsvarets forskning og utviklingsvirksomhet vil en spørreundersøkelse og intervjuundersøkelse bli gjennomført etter deployeringsperioden til operasjonene over Libya. Dette er derfor en anmodning til deg om å vurdere om du er villig til å delta i undersøkelsen. Informasjon om prosjektet gis i det følgende.

Mål og nytteverdi med undersøkelsen

Ved å gjennomføre en undersøkelse knyttet til tjenesten i operasjonen over Libya er det mulig å fange opp data som kan gi bedre forståelse av hvilke stressorer personellet utsettes for, hva som er til hjelp for å skape god mestring, samt bidra til utvikling av gode debriefing og læringsverktøy for senere operasjoner. Det er av stor betydning at vi får dokumentert disse erfaringene med tanke på læring og utvikling for senere operasjoner, øving og utdanning. Det er i dette arbeidet DINE erfaringer er viktige. Undersøkelsen gir også mulighet for å kunne se erfaringer fra denne tjenesten opp i mot tidligere detachement og forskning (fra Afghanistan og Kosovo). Prosjektet har som tema stress og mestring i internasjonale operasjoner.

Undersøkelsen er støttet av Forsvarets Overkommando/Luftforsvarsstaben. Luftkrigsskolen i samarbeid med Universitetet i Bergen og Forsvarets Sanitet/Flymedisinsk Institutt er faglig ansvarlig for undersøkelsen. Førstelektor Christian Moldjord leder prosjektet støttet av professor Jon Christian Laberg (UiB) og seniorkonsulent Vivianne Fonne (FMI). Undersøkelsen gjennomføres og understøttes i tillegg av kaptein Pål Fredriksen og høyskolelektor Kristian Firing (begge LKSK). Studien er godkjent av Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk.

Deltakelse og anonymitet

Din deltagelse i undersøkelsen er frivillig. Ingen vil få tilgang til lister som viser hvem som har svart på undersøkelsen. Høy svarprosent fra involvert personell er svært viktig. Jo flere som deltar, desto mer pålitelig blir resultatene og analysene fra undersøkelsen. Vi ønsker å understreke at personvern og datasikkerhet vil bli ivaretatt. All informasjon behandles konfidensielt og ingen opplysninger om enkeltpersoner vil bli brukt eller gjort tilgjengelig for andre. Ferdig utfylte skjemaer registreres ved Luftkrigsskolen av forskergruppen og arkiveres iht gjeldene regler for oppbevaring av denne type datamateriale. Av kontrollhensyn blir grunnlagsdata oppbevart forsvarlig i 5 år etter prosjektslutt, medio juli 2019. Deretter vil data bli slettet. Det er Christian Moldjord som er ansvarlig for datamaterialet i denne perioden. Instanser som kan tenkes å kontrollere grunnlagsmaterialet er f.eks forskningsansvarlige, Uredelighetsutvalget for forskning og Helsetilsynet.

Dersom du har spørsmål eller kommentarer til undersøkelsen kan du kontakte:

Christian Moldjord, LKSK (0501 5448/mobil: 93201192), cmoldjord@lksk.mil.no

Vivianne Fonne, FMI (05103645/mobil:48010686, viviannf@flymed.uio.no)

Med vennlig hilsen

Professor Jon Christian Laberg/UiB-LKSK

Seniorkonsulent Vivianne Fonne, FMI

Førstelektor Christian Moldjord/LKSK

SAMTYKKEERKLÆRING

STRESS OG MESTRING I INTERNASJONALE OPERASJONER

Jeg har lest informasjonen om undersøkelsen og har hatt anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker i å delta i prosjektet.

Selv om jeg skriver under på dette svarskjema, kan jeg når som helst trekke meg uten å måtte oppgi noen grunn

Dato og underskrift:

.....

